

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ
MAGISTRATURA BÓLIMI

Qol jazba huqıqı tiykarında

UDK 37.1

**5A110903 – Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw qánigeligi
boyınsha**

BAZARBAEV ERKINBAY URAZBAEVICHTÍN

**«PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDA QARÍM-
QATNASTÍN ORNÍ»**

Magistr akademiyalıq dárejesin alıw ushın jazılğan

DISSERTACIYA

MAKda qorgawğa ruxsat etildi

Magistratura bólimi baslıǵı: [Signature]

f.i.k.doc. A.Embergenov

Ilimiy basshı: [Signature]

p.i.f.d.(PhD) S.Tajbenova

Kafedra baslıǵı: [Signature]

p.i.k. doc. M.Pazilova

Magistrant: [Signature]

E. Bazarbaev

Kafedra májlisiniń 2021-jıl 24- may sánesindegi

№ 10 protokoli menen qorgawğa ruxsat berildi

Nókis-2021

NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ
Bólim- Magistratura
Magistrant- E.Bazarbaev
Kafedra-Pedagogika
Ilimiy basshı – S.Tajbenova
Oqıw jılı - 2020-2021

Magistrlik dissertaciya teması:

**“PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDA QARÍM-
QATNASTÍN ORNÍ”**

AVTOR ANNOTATSIYASÍ

-temanıń aktuallığı: Oqıwshılar toparına basshılıq etiw, onı shólkemlestiriw hám tıgızlastırıwda - aktivler menen islewdi jolǵa qoyıw úlken áhmiyetke iye. Isenimli, ishshen liderlerdi anıqlaw ushın oqıtıwshı oqıwshılardıń is júrgiziwin , topar islerinde kim qanday qatnasıqta bolıwın gúzetiwshi, hár bir oqıwshı menen jeke sáwbetlesip sociallıq is penen shuǵıllanıw maqsetin biliwi, jumıstı orınlay alatuǵın balalardı anıqlawı zarur.

Biraq pedagogikalıq processti jetiskenli basqarıw ushın, oqıwshılardı húrmet qılıw hám olar menen shólkemlestiriwshilik jumıslardı alıp barıwdan tısqarı, olardı jaqsı biliwi de kerek. Óz waqtında A.S.Makarenko, tárbiyashı tárbiyalanıwshınıń óz mekemesine qanday múnásebette ekenligin, onıń turmısın jaqsılawda aktiv qatnasıwdı qáleydi me-joq pa yamasa dushpanlıq qatnasda ma, onda birden-bir namaqul jeke keleshek ústinlik qıladı ma álbette biliwi kerek, degende haq edi. Natuwrı umtılıwlarıń sebeplerin anıqlaw hám bunday umtılıwlarǵa qarsı gúres alıp barıwı zarúr. Tuwrı umtılıwlar hám keleshegin tárbiyalaw isin óz waqtında kúsheytiw ushın bul jaǵdaydıń qanday júz berip atırǵanlıǵın biliw kerek. Oqıwshınıń oqıw menen baylanıslı isleri qanday ekenligin gúzetiw lazım, sebebi , bul jaǵday onıń keypiyatına ǵana emes, balki onıń toparǵa múnásebetine de ulıwma mektepke múnásebetine de tásir etiwı mumkin.

izertlewdiń maqseti: pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastı ámeliy tárepten tiykarlaw hámde ilimiy-ámeliy usınıslar islep shıǵıw.

izertlewdiń wazıypaları:

- tálim-tárbiya processinde oqıtıwshılardıń pedagogikalıq basqarıw sheberliginiń teoriya hám ámeliyattaǵı bar halatın talqılaw;

- tálim-tárbiya processinde oqıtıwshılardıń pedagogikalıq basqarıw qarım-qatnasınıń ózine tán qásiyetlerin teoriyalıq tiykarlaw;

- kásip-óner kollejlerinde oqıwshılardı pedagogikalıq basqarıwdıń nátiyjeli túri , metod, usıl hám dereklerin anıqlaw hám ámeliyatqa engiziw;

- kásip-óner kollejlerinde pedagogikalıq basqarıwǵa tán metodikalıq usınıslar islep shıǵıw hám olardı tájriybe-sınawdan ótkeriw.

izertlew obekti: pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnas processı

izertlewdiń predmeti: pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń túri, metod.usılları

izertlewdiń metodologiyalıq tiykarları:

Ózbekistan Respublikası Kostitutsiyası, Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevtıń sóylegen sózleri, shıǵarmaları, pikirleri, pármanları, Ózbekistan Respublikası Ministrler keńesiniń úzliksiz tálim sistemasiniń social-ekonomikalıq máselelerine tán, tálim tizimin rawajlandırıw haqqındaǵı qararları, úzliksiz tálim tarawına arnalǵan reformalar tiyisli rásmiy hújjetler, Ózbekistan Respublikasınıń «Kadrlar tayyarlaw milliy dástúri» hám «Tálim haqqında» ǵı nızamı, zamanagóy tálim dúzimi, jańa pedagogikalıq texnologiyalar haqqıdaǵı ilimiy broshuralar, pedagogikalıq hám psixologiya pánine tiyisli ilimiy - teoriyalıq, oqıw - metodikalıq qollanbalar, ádebiyatlar

izertlew metodları:

-baqlaw, sáwbet, iskerlik nátiyjeligin úyreniw , jazba hám awızeki sorawlar;

- mashqalaǵa tán bolǵan pedagogikalıq – psixologiyalıq kóz- qaraslardı, oyshıl hámde alımlardıń pikir - usınısların salıstırmalı talqılaw;

- izertlew temasına tán social-psixologiyalıq, ilimiy – teoriyalıq, oqıw - metodikalıq ádebiyatlar,

- teoriyalıq derekler talqılawı;
- tájriybe – sınav jumısların ótkeriw;
- matematik - statistik analiz etiw

izertlewdiń ilimiy gipotezası: ulıwma bilim beriw mekteplerinde tálim-tarbiya processin nátiyjeli basqarıw mumkin, *egerde:*

- ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń teoriyalıq tiykarları úyrenilse;

- ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń teoriya hám ámeliyattaǵı bar bolǵan jaǵdayı talqılansa ;

- ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń nátiyjeli túri, metod, usıl hám derekleri anıqlansa hám ámeliyatda qollanılsa;

ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwǵa tán metodikalıq usınıslar islep shıǵılsa.

izertlewdiń ilimiy hám teoriyalıq áhmiyeti: ulıwma bilim beriw mekteplerinde tálim-tarbiya processin nátiyjeli basqarıw máselesi ilimiy ideyalar menen bayıtıldı, pedagogikalıq basqarıw mazmunı túr hám metodları, derekleri anıqlanıp, birdey sistema islep shıǵıldı.

pitkeriw qánigelik jumısınıń dúzilisi:

pitkeriwshi kurs jumısınıń dúzilisi, kirisiw, eki bap, tájriybe-sınav isleri, juwmaqlaw hám usınıslar, paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

Orınlanǵan jumıstıń tiykarǵı nátiyjeleri:

Dissertaciya jumısında joqarı oqıw orınlarında bilimlendiriw sapasın kóteriw jollarınıń mazmunın ashıp beriledi

Birinshi babı pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnas- social pedagogikalıq waqiyalıq sıpatında. dep atalıp onda pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń ilmiy –ámeliy tiykarları, pedagogikalıq basqarıw derekleri hám principi, basqarıwda direktor wazıypalarınıń rawajlanıw kriteriyaları ashıp beriledi.

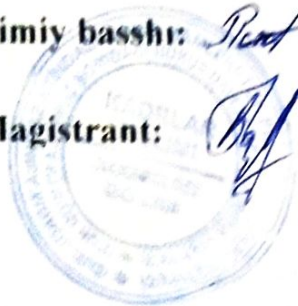
Ekınshi babı “Pedagogikalıq processti basqarıwdaǵı qarım-qatnastıń ózine tán ózgesheligi» - dep atalıp onda basshı qarım-qatnasınıń qásiyetleri, qarım-

qatnas- pedagogikalıq processti nátiyjeli basqarıwdıń shárt-sharayıtlarına toqtalıp ótıledi.

“Pedagogikalıq processti basqarıwdaǵı qarım-qatnasqa tńn tájriybe – sınav jumıslarınıń ulıwmalıq mazmunı”- dep atalǵan úshinshi babında tájriybe – sınav jumısları metodikasınıń mazmunı hám mexanizmi, tájriybe – sınav jumısları nátiyjelerin talqılaw hám nátiyjelik kórsetkishleri mazmunın anıqlaw boyınsha nátiyjeleri ashıp beriledi.

Ilmiy basshı: **p.i.f.d.(PhD) S.Tajbenova**

Magistrant: **E.Bazarbaev**

Nukus State Pedagogical Institute

Department - Master's degree

Master- E. Bazarbaev

Department - Pedagogy

Scientific adviser - S. Tajbenova

Academic year - 2020 -2021

Master's dissertation topic:

**"THE ROLE OF COMMUNICATION IN THE MANAGEMENT OF
THE PEDAGOGICAL PROCESS"**

AUTHOR'S ANNOUNCEMENT

- relevance of the topic: In leading, organizing and intensifying the student body, it is important to work with activists. In order to identify reliable leaders, the teacher should monitor the students' performance, observe who is involved in the group's activities, talk to each student individually, and know the purpose of engaging in social work. It is necessary to identify children who can play.

But in order to effectively manage the pedagogical process, it is necessary not only to respect the students and to do institutional work with them, but also to know them well. At the same time, A.S Makarenko needs to know how the coach's attitude towards his office, whether he wants to take an active part in improving his life, or whether he will be involved in a confrontation, whether a lonely future will prevail there, they were right.

In order to effectively manage the pedagogical process, it is necessary not only to respect the students and to do institutional work with them, but also to know them well. At the same time, A.S Makarenko needs to know how the coach's attitude towards his office, whether he wants to take an active part in improving his life, or whether he will be involved in a confrontation, whether a lonely future will prevail there. , they were right.

Research objectives:

- Discussion of the current state of theory and practice of pedagogical management skills of teachers in the educational process;

- Theoretical substantiation of the peculiarities of the pedagogical management of teachers in the educational process;
- identification and implementation of effective types, methods, techniques and sources of pedagogical management of students in vocational colleges;
- Development of methodical recommendations on pedagogical management in professional colleges and their testing.

object of research: the process of participation in pedagogical management

Subject of research: types, methods, methods of participation in pedagogical management

Methodological bases of research:

Constitution of the Republic of Uzbekistan, President of the Republic of Uzbekistan Mirziyoyev's speeches, works of art, opinions, patmans, decisions of the Council of Ministers of the Republic of Uzbekistan on socio-economic issues of the system of continuing education, the development of the education system, official documents on reforms in the field of continuing education , Regulations of the Republic of Uzbekistan "On the National Program of Personnel Training" and "On Education", the field of modern education, scientific brochures on new pedagogical technologies, scientific-theoretical, educational-methodical brochures on pedagogy and psychology, books

Research methods:

- monitoring, interviews, study of the ability to work effectively, written and oral inquiries;
- Relative discussion of the pedagogical and psychological views of the problem - the views of thinkers and scientists;
- Socio-psychological, scientific-theoretical, educational-methodical literature on the topic of research,
 - discussion of theoretical sources;
- practice - conducting experiments;
- Mathematical and statistical analysis

The scientific hypothesis of the research: it is possible to effectively manage the educational process in secondary schools, if:

- The study of the theoretical foundations of pedagogical management in secondary schools;

- Discusses the existing conditions of theory and practice of pedagogical management in secondary schools;

- Identify and apply in practice the most effective types, methods, techniques and sources of pedagogical management in secondary schools;

methodological recommendations for pedagogical management in secondary schools are developed.

Scientific and theoretical significance of the research: the issue of effective management of the educational process in secondary schools was enriched with scientific ideas, the content of pedagogical management, types and methods, sources were identified and a common system was developed.

The structure of the graduate work:

the structure of the graduate course work, introduction, two chapters, experimental work, completion of the course, a list of references.

The main results of the work done:

The dissertation describes the content of ways to improve the quality of education in higher education

The first chapter deals with participation in pedagogical management as a social pedagogical event. The scientific and practical bases, sources and principles of pedagogical management, criteria of development of duties of the director in management are revealed.

The second chapter is called "the peculiarities of participation in the management of the pedagogical process" and focuses on the characteristics of the relationship between the leader and the conditions of effective management of the pedagogical process.

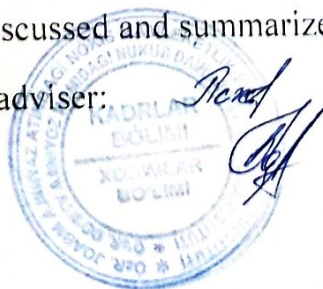
The third chapter, entitled "Experiments in the management of the pedagogical process - the general content of the experimental work", the content and mechanism of the method of experimental work, the results of the experimental work are discussed and summarized.

Scientific adviser:

p.i.f.d.(PhD) S.Tajbenova

Master:

E. Bazarbaev

M A Z M U N Í

Kirisiw.....	3
I BAB. PEDAGOGIKALÍQ BASQARÍWDA QARÍM-QATNAS- SOCIAL PEDAGOGIKALÍQ WAQIYALÍQ SÍPATÍNDA.	
1.1. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń ilmiy –ámeliy tiykarları	12
1.2. Pedagogikalıq basqarıw derekleri hám principi.....	26
1.3. Basqarıwda direktor wazıypalarınń rawajlanıw kriteriyaları	33
II. BAB. PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDAĞÍ QARÍM- QATNASTÍN ÓZINE TÁN ÓZGESHELIGI	
2.1. Basshı qarım-qatnasınıń qásiyetleri.	48
2.2. Qarım-qatnas- pedagogikalıq processti nátiyjeli basqarıwdıń shárt-sharayatları.....	57
III BAB. PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDAĞÍ QARÍM- QATNASQA TÁN TÁJRIYBE – SÍNAW JUMÍSLARÍNÍN ULÍWMALÍQ MAZMUNÍ.	
3.1. Tájriybe – sınav jumısları metodikasınıń mazmunı hám mexanizmi.....	66
3.2. Tájriybe – sınav jumısları nátiyjelerin talqılaw hám nátiyjelik kórsetkishleri.....	68
JUWMAQLAW	75
PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR.....	78

KIRISIW

Temaniń aktuallığı. Watanımızdıń jánede gúllep jasnawı keleshegimiz iyeleri bolǵan jas awlattıń hár tárepleme jetilisken, barkamal bolıp tarbiyalanıwına baylanısh ekenligin jurtbasshimız Sh.Mirziyoev tárepinen ayırıqsha aytıp ótilmekte.

Ózbekiston Respublikası Konstitutsiyasında huqıqıy demokratiyalıq jámiyet insan erkinligi hám onıń huqıqları joqarı jetilisken puqaralıq juwapkershiligi menen qosıp alıp barılatuǵın jámiyet sıpatında xarakterlenedi.

Mámleketimizde hár bir kisi hámmeniń abadanlıǵı haqqında hám hámme hár bir insanıń abadanlıǵı haqqında ǵamxorlıq qılıwı ózbek milletiniń ómirlik nızamı esaplanadı.

Pedagogikalıq basqarıw sheberligi sociallıq tárbiya sistemasınıń eń belgili principlerinen biri. Bul principlerdi ámelge asırıw ushın mámleketimizde bárshe sharayatlar jaratıldı. Dáslep jámiyet aǵzalarınıń birgelikte miynet qılıwı, is alıp barıwı sebepli birlesken toparlar túrine iye bolıwı támiyinlendi. Biziń elimizde mámleket hám toparlar jumısların analizlew hám sheshiwde pedagogikalıq bashqarıw sheberliginiń róli asıp barmaqda. Jámiyetimizdiń jetiskenlik penen rawajlanıwı ushın ol joqarı sanalıqqa iye bolıwı kerek. Sol sebepli jámiyetimiz aǵzalarınıń aqıl oyı, ruwxıy mádeniyatı, qánshellı joqarı bolsa, Respublikamızda rawajlanıw jumısları sonshellı jetiskenlik penen ámelge asırıladı. Sociyalıq tárbiyanı, ilim hám bilim beriwdi, xalıqqa mádeniy, turmıshlıq xızmet kórsetiwdi ilimiy tiykarda basqarıw zárúrligi áne sonnan kelip shıǵadı. Jámiyettiń hám onıń hár bir ayırım aǵzasınıń ruwxıy rawajlanıwın basqarıw – ulıwma bilim beriw mektepleri, mektepten tısqarı balalar mákemeleri, xalıq tálimi organları, akademik licey hám óner-texnika bilim jurtları, orta arnawlı hám joqarı oqıw orınları, pedagogikalıq kadrlar qánigeligin asırıw institutların basqarıwdı, pán ádebiyat, kórkem -óner, mádeniyat, den-sawlıqtı saqlaw kibi tarawlardı basqarıwdı óz ishine aladı. Sonlıqtan xalıq bilimlendiriw tarawın basqarıw, atap aytqanda, pedagogikalıq processti basqarıw sociallıq basqarıwdıń ajralmas bólegidir.

Jámiyettiń ruwxıy-aǵartıwshılıq ómirin basqarıwdan aldına qoyılǵan máqset bolsa ilim-bilimdi, mádeniyattı, hár tárepleme kamal tawǵan joqarı intellektual, joqarı dárejedegi pák hám ádep-ikramlı insandı tárbiyalap jetistiriwden ibarat.

Hár qanday shárayatdaǵı tikkeley sociallıq yamasa birgelikte islenetuǵın miynet – ózin-ózi basqarıwshıǵa belgili dárejede zárúr bolıp tabıladı. Bul basqarıwshı individual islerdi bir-birine sáykeslestiredi hám islep shıǵarıw organizminiń erkin organları háreketinen pariq qıladı, putin organizm háreketinen kelip shıǵatuǵın ulıwmalıq wazıypalardı orınlaydı. Jeke skripkashı ózin-ózi basqara aladı. Biraq, orkestr - direjorga ǵárezli. Demek, tuwrı basqarıwdıń áhmiyetli shárti - basqarıwshı - basshiniń bolıwı.

Social-siyastı ómirdi basqarıwdan aldına qoyılǵan máqset social ayırmashılıqardı joq etiw, jámiyettiń social ózin-ózi basqara alıwǵa aylandırıw.

Social tarbiyanı, ilim hám bilim beriwdi, xalıqqa turmıslıq -mádeniy xızmet kórsetiwdi ilimiy tiykarda basqarıw zárúrligi áne sonnan kelip shıǵadı. Eń jańa ilimiy texnika revolyuciya shıǵarmasında mánawiy islep shıǵarıwdıń pán kibi tarawın basqarıw júdá úlken áhmiyetke iye.

Ózbekstanda kóplegen hár qıylı mákemeler: sanaat hám awıl xojalıǵı karxanaları, ilimiy mákemeler, túrli tálim-tarbiya mákemeler, jeke hám mámleketlik emes hám usı sıyaqlı toparlardan ibarat. Áne usı toparlar arqalı hár bir kisi óz nábwetinde minez-qılıqtıń topardaǵı normaların tarbiyalawǵa ayrıqsha tásir kórsetiwshi iskerligi qosıladı. Mine usı iskerlikte, topar aǵzaları menen qatnasıqta shaxs qalıpleseedi hám kamal tawadı.

Basqarıw – adamlardıń birden bir turaqlı, sociallıq áhmiyetli bolǵan iskerligi tiykarında birge islesiwdiń shólkemesken túri. Zamanagóy jámiyet strukturasına kiretuǵın toparlar arasında bilim beriw mákemelerin ayrıqsha orın ajratıladı. Bilimlendiriw mákemeleri jámiyetimizdiń ajıralmas bólegi bolıp, házirgi waqıtta oqıwshı shaxsın hár tárepleme kamalǵa keltiriwde áhmiyetli. Jámiyet bilimlendiriw mákemeleriniń ómiri hám iskerligi arqalı jas awlattı jetik barkamal rawajladırıw wazıypaların ámelge asıradı.

Haqiqatında búgingi kúnde mámleketimizde jańa ómir, jańa jámiyet tirnaǵın dúziwde bir tán bir jan bolıp jasaytuǵın puqaralardı tarbiyalaw biz ushın júdá aktual áhmiyetke iye. Usı orında jurtbasshımızdıń "...óz huquqın biletuǵın, óz kúshi hám imkaniyatlarına súyenetuǵın, átirapında bolıp atırǵan waqıya-hádiyselerge erkin aralasa alatuǵın, házirgi dáwirde jeke mápin mámleket hám xalıq mápleri menen sáykes halda kóretuǵın, hár tárepleme barkamal insanlardı tarbiyalaw waziypası gárezsizlik jıllarında biz ushın sheshiwshi máselege aylandı¹" -degen sózlerin eslew orınlı.

Oqıwshı-jashlar óz ómirlik iskerligi hám ózi kirisetuǵın pedagogikalıq bashqarıw nátiyjesinde tarbiyalanadı. Social-siyasiy ómirimizdiń talapları sonnan ibarat, pedagogikalıq process oqıwshılardıń topardǵı ómirin talablarǵa sáykes tuwrı shólkemlestiriw, shaxstıń topar ushın qalıplesken processten ibarat bolsın. Lekin topar tek ǵana jáámáátti tarbiyalaw usılı sıpatında zárur bolıp qalmastan, sonıń menen birge oqıwshılarǵa jánede nátiyjelirek tásir kórsetiw quralı sıpatında da zárúr. Pedagog oqıwshılar ómirin jolǵa qoyıwdıń sonday basqarıw usılın tabıwı kerek, onıń járdeminde bárshe oqıwshılarǵa hám jeke tártipte alınǵan hár bir shaxsqa bir waqıtıń ózinde de birdey kúshli tarbiyalıq tásir kórsete alatuǵın bólsın. Arnawlı tarbiyalıq máqset penen shólkemlestiriletuǵın pedagogikalıq basqarıw áne usınday túri esaplanadı. Oqıwshılar toparı metodik tárepten tuwrı basqarılsa, ol úlken tarbiyalıq kúsh bolıp qaladı. Barkamal, jetik shaxsqa tán bárshe ádep-ikramlılıq qásiyetler tek ǵana topardǵı múnásebetler quramında tarbiyalanıwı múmkin. Akademik liceyler ózine tán orınǵa hám abıroyǵa iye bolıp, bul jóneliste oqıwshılar aldaǵı ómirge tayarlanadı.

Pedagogikalıq processti sapalı basqarıwdıń oqıtıwshı sheberligi sıpatında tán alınıwı, basqarıw sheberligin iyelew, texnika hám texnologiyasın tereń úyreniw házirgi zaman oqıtıwshısı iskerliginde bekkem orın alıp kelmekte. Ilimiy basqarıw tálimi XIX ásirdiń 80-90 jıllarında payda bolǵan. Onıń tiykarın salıwshı amerikalıq injener F.Teylor bolıp, ol "basqarıwdı ilimiy shólkemlestiriw hám printsipleri" atlı kitabında basqarıwǵa ilimiy tárepten jantasıw zárúrligin kórsetip berdi.

¹ Karimov I.A Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch. T.: Ma'naviyat, 2009 y. 77-bet.

Oqıwshılar toparın dúziwden, shólkemlestiriwden tısqarı, olardı tereń húrmet qılıwdı, shın kewilden sonday-aq oqıwshılardıń jas ózgesheliklerin hám pedagogıqlıq etikasını jaqsı iyelegen bolıwı talap etiledi. Oqıwshılar toparı erkin shólkem, biraq ol pedagogıqlıq basshılıqqa, yaǵnıy basqarıwǵa zárúr. Oqıwshılardı óz halına taslap qoyıw hám olardıń is alıp barıwında olar shaxsınıń qalıptesiwinde járdem bermewi mumkin emes. Házirgi waqıtta, oqıwshılar toparına qaraǵanda hákimshilik, buyırıqpaızlıq jolına da ótip almawı zárúr; oqıwshılardıń erkinligi hámde baslamanı kesent etpesten, oqıwshılar toparı iskerligin sheberlik penen basqarıw oqıwshılarda toparda qattı háreketler hámde topar ushın qayǵırıw tájriybeleri toplanıwına járdem kórsetiw lazım.

Oqıwshılar toparına basshılıq etiw, onı shólkemlestiriw hám tıǵızlastırıwda - aktivler menen islewdi jolǵa qoyıw úlken áhmiyetke iye. Isenimli, ishshen liderlerdi anıqlaw ushın oqıtıwshı oqıwshılardıń is júrgiziwin, topar islerinde kim qanday qatnasıqta bolıwın gúzetiwshi, hár bir oqıwshı menen jeke sáwbetlesip sociallıq is penen shuǵıllanıw maqsetin biliwi, jumıstı orınlay alatuǵın balalardı anıqlawı zárúr.

Biraq pedagogıqlıq processti jetiskenli basqarıw ushın, oqıwshılardı húrmet qılıw hám olar menen shólkemlestiriwshilik jumıslardı alıp barıwdan tısqarı, olardı jaqsı biliwi de kerek. Óz waqtında A.S.Makarenko, tárbiyashı tárbiyalanıwshınıń óz mekemesine qanday múnásebette ekenligin, onıń turmısın jaqsılawda aktiv qatnasıwdı qáleydi me-joq pa yamasa dushpanlıq qatnasda ma, onda birden-bir namaqul jeke keleshek ústinlik qıladı ma álbette biliwi lazım, degende haq edi. Natuwrı umtılıwlarıń sebeplerin anıqlaw hám bunday umtılıwlarǵa qarsı gúres alıp barıwı zárúr. Tuwrı umtılıwlar hám keleshegin tárbiyalaw isin óz waqtında kúsheytiw ushın bul jaǵdaydıń qanday júz berip atırǵanlıǵın biliw kerek. Oqıwshınıń oqıw menen baylanıslı isleri qanday ekenligin gúzetiw lazım, sebebi, bul jaǵday onıń keypiyatına ǵana emes, bálki onıń toparǵa múnásebetine de, ulıwma mektepke múnásebetine de tásir etiwı mumkin. Mektep islerindegi sátsizlikler oqıwshınıń mektep ómirinen ajıralıp qalıwına ǵana emes, bálki kóbinese hár túrli kórinistegi aldawshılıqqa da alıp keledi. Óz náwbetinde jaqsı

özlestiretuğın oqıwshıda da ózi haqqında natuwrı kóz-qaras payda bolıwı mumkin. bunday qarasar, eger tiyisli sharalar kórmese, menmenlik, ózin oylawshılıq sıyaqlı unamsız tárepleri payda bolıwı múmkin. Ortasha oqıwshı turmusınıń bir qıylılıǵı (oqıwshılar bunday turmıstı jaqtırtpaydı) kóbinese ózi ushun qızıqlaw nárseni mektepten tisqarında izlewge alıp keledi. Mektep ishinde oqıwshılardı jaqsı biliwde, jeke hám ulıwmalıq mápler oqıwshılar ushin hámiyshe ulıwmalıq hám shıraylı bolıwında olarǵa járdem beriwı lazım. Bul júdá úlken isten tisqarı, oqıtıwshı turaqlı túrde shuǵıllanıw jolı menen tárbiyalıq metodlardı qollanıw sheberligin iyelep barıwı zárúr.

Sonlıqtan, shaxstıń toparǵa kiritiliwi onıń individ sıpatındaǵı qásiyetlerin hár tárepleme ózgerdedi. Bul bolsa shaxstıń sociallasıwı. Shaxstıń sociallasıwı dárejesi onıń ózin-ózi topar aǵzası sıpatında añlaw dárejesi menen belgilenedi. Ózin topar aǵzası sıpatında añlaw bolsa, ózine hám toparǵa qaraǵanda turaqlı múnásebetlerdi óz ishine aladı. Shaxstıń sociallasıwı dárejesi onıń óz sociallıq rólin añlaw dárejesine baylanıslı. Social psixologiyada shaxstıń social róli degende, onıń statusı, yaǵnıy social ortalıqta – topar hám jamiyette tutqan sociallıq awqalı dinamikasında kóriniwı túsiniledi.

Joqarıdaǵılardan málim bolıwınsha, pedagogikalıq processti basqarıw (atap aytqanda bul pedagogika hám psixologiyanıń tiykarǵı wazıypasınan ibarat) – bul tutas bir process.

Mekteplerde pedagogikalıq processti basqarıw ushin tómendegiler zárúr:

- oqıwshılar aldına putin topar ushin ulıwmalıq bolǵan qıyın, biraq orınlanıwı múmkin bólǵan wazıypalar qoyıw;
- oqıw, islep shıǵarıw, sport yaki basqa birden-bir social paydalı iste turaqlı kórsetkishlerge erisiw;
- hár qanday toparǵa tiyisli wazıypanı nátiyjeli sheshiwde topardıń ózi ushin da, mektep hám jamiyet ushin da áhmiyetli ekenligin hár bir oqıwshı sanasına jetkiziw;

- klassqa tiyisli wazıypanı sonday shólkemlestiriw kerek, hár bir oqıwshı bul iste konkret májburiyatqa iye bolsın hám doslarına óz kúshi, qábileti hám ulıwma alganda óz shaxsın jaqsı tárepten kórsete alsın;

- oqıwshılardıń birgelikte islewin shólkemlestiriw, olardıń ózara háreket hám bir-birine járdemin sonday uymlastırıw kerek, hár bir oqıwshı, ulıwma, pútin topar birge islesiw wazıypasın sheshiwde tabısqa erissin;

- quramalı hám qıym islerdi orınlawda topardıń tabısların hámde birge islesiw iskerliginde hár bir oqıwshınıń nátiyjelerin atap ótiw kerek, sebebi, bul oqıwshılarda erisilgen tabıslar menen qanaatlanıw hám shadlanıw sezimin oyatsın.

Basqarıw – insannıń jámiyet rawajlanıwı máqsetleri menen birdeyliginen ibarat. Bunday sociallıq birge islesiw, eń baslısı, miynette kórinedi.

Pedagoglar toparında jaqsı social-psixologik basqarıwdıń tiykarǵı kórsetkishleri tómendegishe:

- topar aǵzalarınıń óz-ara bir-birin unatıwı;

toparda hár bir insannıń qorǵanlıwı;

- óz-ara túsiniw;

- toparda hár bir aǵzanıń kewil-keshirmeleri menen qızıǵıw;

- óz-ara qatnasıqda iybelilik, kishipeyillik hám mehriybanlılıq.

Pedagogikalıq basqarıw sheberligi máselesi pedagogikada tereń úyrenilgen bolıp, S.Rajabov, A.Q.Munavhámrov, O.Musurmonova, O.Tóraeva, R.Mavlonovalar tárepinen jaratılǵan pedagogikaǵa tán sabaqlıq hám oqıw qollanbalarında óz sáwleleniwini tapqan.

Bar dereklerde alǵa súrilgen kóz-qaraslardı ulıwmalastırıw, olardıń jónelislerin úyreniw mekteplerde pedagogikalıq basqarıw sheberligi mashqalasınıń ilimiy-ámeliy úgit-násiyatlanbaǵanlıǵın tastıyıqladı. Sonıń ushın dissertaciya jumısı teması sıpatında “Pedagogikalıq processti basqarıwda qarım-qatnastıń ornı” mashqalası tanlandı.

Hár bir insannıń óz “Meni” átirapındaǵılar menen bolatuǵın qarım-qatnas processinde qalıpleseedi. Shaxstıń ómir jolları dáslep shańaraqda, baqshada, licey, institut, jumıs, jası úlkenler arasında, yaǵnıy topar hám kollektivlerde rawajlanadı.

Bizniñ joqarı ruwxıylıq zárúrlıklarımızdıñ biri - bul qarım-qatnasqa bolğan zárúrlık.

L.A.Karpenko usınıs etken táriypke kóre qarım-qatnastıñ tómendegishe wazıypaları ajratıladı:

- sóylesiw ornatiw wazıypası – sawbetlesiwshini qarım-qatnasqa kirisiw ushın tayarlaw;
- informatsion wazıypa – sawbetlesiwshi menen turaqlı maǵlıwmatlar pikirler, hám rejelerdi almasıw;
- iskerlikke shaqırıw – sawbetlesiwshini qandayda bir háreketti orınlawǵa stimullaştırıw;
- koordinatsion wazıypa – sawbetlesiwshi menen birgeliktegi iskerlikti shólkemlestiriw hám onı – túsiniwdi támiyinlew wazıypası – sawbetlesiwshiniñ pikirleri hám sezimlerin túsiniw;
- emotiv wazıypa – sawbetlesiwshide turaqlı sezimlerdi oyatıw hámde olardı ózgertiw;
- múnásebet ornatiw wazıypası – múnásebetler dizimindegi jeke ornın, abıroyın anıqlaw;
- tásir kórsetiw wazıypası – sawbetlesiwshiniñ minez-qulqı, jeke qásiyetleri, máqsetleri hám ustanovkaların ózgertiw.

Demek, qarım-qatnas quramalı polifunksional jaǵday.

Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıñ ornı tómendegishe dep bilemiz:

- mámile mádeniyatınıñ teoriyalıq tiykarları;
- shaxslar menen múnásebetler nızamları;
- pedagogikalıq qarım-qatnastıñ nızamları;

Ilimiy – teoriyalıq, oqıw – metodikalıq ádebiyatlardı úyreniw, ataqlı psixolog –alımlardıñ ilimiy izleniw jumısların gúzetiw, talqılawǵa qaraǵanda,

shaxstning kamal tabirida ruhiy rawajlanishning ham bilim berishning o'zara ta'sirini aniqlash, bilim ham ruhiy rawajlanishning o'zara saykesligini tamiyinlashning ayrim mashqalarning o'ynash maqsadini qo'ydiq.

Izlashning maqsadi: pedagogikaliq boshqarishda qarim-qatnash ameliy taraftan tashkil qilish hamda ilimiy-ameliy usullar ishlatish.

Izlashning vazifalari:

- talim-tarbiya processida o'qituvchilarning pedagogikaliq boshqarish shaxsiyatini teoriya ham ameliyatta bar halatni talqinlash;

- talim-tarbiya processida o'qituvchilarning pedagogikaliq boshqarish qarim-qatnashning o'ziga tan xususiyatlarini teoriyaliq tashkil qilish;

- mekteplarda o'qituvchilarning pedagogikaliq boshqarishning natijeli turi, metod, usul ham dasturlarini aniqlash ham ameliyatqa engizish;

- mekteplarda pedagogikaliq boshqarishga tan metodikaliq usullar ishlatish ham ularni tajribe-sinavdan otkirish.

Izlash obekti: Pedagogikaliq boshqarishda qarim-qatnash processini.

Izlashning predmeti: Pedagogikaliq boshqarishda qarim-qatnashning turi, metod, usullari.

Izlashning metodologiyaliq tashkil qilishlari:

O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekstan Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning so'zlagan so'zlari, shogarmalari, fikirlari, parmanlari, O'zbekstan Respublikasi Ministrlar Kobinetini uzliksiz talim sistemasini social-ekonomikaliq masalalariga tan, talim tizimini rawajlandirish haqqida qararlari, uzliksiz talim tarawina arnalgan reformalar tiyisli rasmiy hujjetlar, O'zbekstan Respublikasini «Kadrlar tayyarlash milliy dasturi» ham «Talim haqqida» gi Nizami, zamanagoy talim duzimi, jana pedagogikaliq texnologiyalar haqqida ilimiy broshuralar, pedagogikaliq ham psixologiya panine tiyisli ilimiy - teoriyaliq, o'qish-metodikaliq qollanmalar, adbiyatlar

Izlash metodlari:

-baqlash, sawbet, iskerlik natijeligin o'ynash, jazba ham awizeki sorawlar;

- mashqalaga tán bolğan pedagogikalıq – psixologiyalıq kóz-qaraslardı, oyshıl hámde alımlardıń pikir - usınısların salıstırmalı talqılaw;

- izertlew temasına tán social-psixologiyalıq, ilimiy – teoriyalıq, oqıw-metodikalıq ádebiyatlar.

Teoriyalıq derekler talqılanıwı;

- tájriybe – sınaw jumısların ótkeriw;

- matematikalıq - statistik analiz etiw.

Izertlewdiń ilimiy gipotezası: ulıwma bilim beriw mekteplerinde tálim-tarbiya processin nátiyjeli basqarıw múmkin, *egerde:*

- Ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń teoriyalıq tiykarları úyrenilse;

- Ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń teoriya hám ámeliyatdaǵı bar bolğan jaǵdayı talqılansa;

- Ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwdıń nátiyjeli túri, metod, usıl hám derekleri anıqlansa hám ámeliyatda qollanılsa;

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde pedagogikalıq basqarıwǵa tán metodikalıq usınıslar islep shıǵılsa.

Izertlewdiń ilimiy hám teoriyalıq áhmiyeti: Ulıwma bilim beriw mekteplerinde tálim-tarbiya processin nátiyjeli basqarıw máselesi ilimiy ideyalar menen bayıtıldı, pedagogikalıq basqarıw mazmunı túr hám metodları, derekleri anıqlanıp, birdey sistema islep shıǵıldı.

Pitkeriw qánigelik jumısınıń dúzilisi:

Pitkeriwshi kurs jumısınıń dúzilisi, kirisiw, úsh bap, tájriybe-sınaw isleri, juwmaqlaw hám usınıslar, paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

I BAB. PEDAGOGIKALÍQ BASQARÍWDA QARÍM-QATNAS-SOCIAL PEDAGOGIKALÍQ WAQÍYALÍQ SÍPATÍNDA.

1.1. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń ilmiy –ámeliy tiykarları

Mámleketimizde alıp barılıp atırǵan reformalar tálim tárbiya processin nátiyje tárepinen tıp-tiykarınan jańa dárejege kóteriwdi kórsetpekte.

Shaxs mápi hám tálim ústinligi elimizde ámelge asırılıp atırǵan tálim reformasınıń tiykarǵı usıllarınan biri ekenligi sebepli de, jámiyetimiz ekonomikalıq ómiriniń hár bir tarawında tálim tárbiya islerine itibardı kúsheytiw, puqaralardıń tárbiyası oy-órisin jańa dárejege kóteriwdi, jas áwlattı hár tárepleme jetiliskeń shaxs sıpatında tárbiyalaw zaman talabı bolmaqta.

Búgungi kúnde Ózbekstan Respublikasında tálim sistemasin túpten ózgeritiw sebepli qoyılǵan zaman talapların ámelge asırıwǵa processtıń tezlik penen barıwı, kóp tárepten, oqıw orınları basshılarınıń usı processtı jánede nátiyjeli bolıwǵa qosatuǵın úlesleri hám basshılıq iskerliginde tuwrı shólkemlestiriwge baylanıslı.

Basqarıw – bul tańlaw, qarar qabıl qılı hám onıń orınlanıwın qadaǵalawshı process.

Házirgi zaman ámealiyatında basqarıw insanlardıń is-háreketin tártipke keltiriw menen baylanıslı bolǵan iskerlik sıpatında túsindiriledi.

“*Menejment*” sózi “basqarıw” túsiginen parıqlı túrde basqarıw iskerligin shólkemlestiriw degen mánini ańlatıp, ol pán sıpatında basqarıwdıń alwan sırların úyrenedi hám talqılaydı.

“Basqarıw” ataması tiykarınan keń mánini ańlatadı, bul túsiniq arqalı málim bir shaxs tárepinen birden -bir obekttiń basqarıwı, yaǵnıy tek ǵana insanlardı, bálki mashina, áspab yaki texnologilaq qurılımalardı basqarıwdı, sonday-aq, berilgen basqarıwsılardı da basqarıwdı túsiniw múmkin.

Basqarıw teoriyasın dúziwshilerden biri francuz alımı A.Fayol basqarıwdı:

- Keleshekti qurıwshı;
- Iskerlikti shólkemlestiriwshı;

- Shólkemdi basqara alıwshı;
- Iskerlik túrlerin sáykeslestiriw;
- Qarar hám buyırıqlardıń orınlanıwın qadaǵalawshı qural -deb ataydı.

Ekinshi jónelis wákilleri basqarıwdı bir sistemaniń ekinshisine, shaxstıń ekinshi bir shaxsqa yáki toparǵa "tásiri" - dep esaplaydı. Bul jónelis táreptarlari - basqarıw qandayda bir jóneliske baǵdarlangan tásir etiw bolıp, subektin obektge tásiri nátiyjesinde obektin ózgeriwı, dep táriyplenedi.

Ushinshi jóneliske kóre, basqarıw - bul subektler ishindegi ózara tásir, yaǵnıy tuwrı hám teskeri tásirlerdin úzliksizligi, bir-birine tásir etiwshı subektler isinin organik baylanıslılıǵı degen kóz-qaraslar bar. S.N.Tidor basqarıw mánisin tómendegishe táriyipleydi:

- máqset jónelisinde obektti sáykeslestiriw;
- máqsetke erisiw ushin obektke tasir etiw;
- máqsetke erisiw jónelisinde sistemani shólkemlestiriwge tásir etiwdi vertikal sáykeslestiriw.

Miynet hámme dáwirlerde sociallıq harakterde bolǵan. Sebebi, jámiyet nızamları sonı talap etedi. İnsanlar dunyaǵa kelip, sanalı ómirdi baslawı menen – aq birgelikte islewge mútájlik sezingen. Bul zárúrlık túrli dáwirlerde túrlishe ótken. Barshe dáwirlerge tán jeke qásiyet basqarıw processı menen háarakterlenedi. Jámiyet rawajlanıwınıń málim bir basqırshında jamiyettiń ózgeshe qábiliyet hám bilimlerde iye bolǵan kisiler tárepinen basqarılıwına zárúrlık payda bola basladı. Keyin ala basqarıwshı insanlar sanı kóbeye baslap, jeke sociallıq toparǵa, sonı klassifikaciyaǵa aylandı. Bul sociallıq qatlam keńeyip mámleket - dep atalatuǵın basqarıw organı payda bola basladı.

Mámleketimizde menejment pániniń rawajlanıwına salmaqlı úles qosqan alımlardan M.Sharifhujjev, Y.Abdullaevlar basqarıw - bul ozine tán joqarı mádeniyat hám sheberlikti talap etiwshı tańlaw, usı tańlaw tiykarında qarar qabil qılıw hám onıń orınlanıwın tekseriw- dep atap ótip, tómendegishe táriyip beredi: "Basqarıw – bul tańlaw, qarar qabil qılıw hám onıń orınlanıwın tekseriwshı process".

Házirgi zaman ámeliyatında basqarıw insanlardıń qattı háreketin tartıpke keltiriw menen baylanıslı bolǵan iskerlik sıpatında xarakterlendi.

Kóplegen ádebiyatlarda “menejment” sóziniń mánisi menen “basqarıw” túsiniklerine táriyip berilgende, tap bir qıylı mánini ańlatadı degendey, menejment bul – basqarıw - dep jazılǵanlıǵı kópshilik oqıwshılardı shalǵıtwı múmkin. Sonı aytıp ótiw kerek, “menejment” sózi “basqarıw” túsiniginen parıqlı túrde basqarıw iskerligin shólkemlestiriw - degen mánini ańlatıp, ol pán sıpatında basqarıwdıń álwan sırların úyretedi hám analiz etedi. “Basqarıw” ataması keńrek mánini ańlatadı, usı túsinik arqalı málim bir shaxs tárepinen birden-bir obektin basqarılıwın, yaǵnıy tek ǵana insanlardı, balki mashina, áspab yaki texnikalıq qurılımlardı basqarıwdı sonday-aq, usı basqarıwshılardı hám basqarıwdı túsiniw múmkin.

Aytılǵan pikirge tiykarlanıp aytıwımız mumkin, islep shıǵarıwdı basqarıw ishshilerdi basqarıwdan ibarat bolıp, olar óz nábwetinde miynet quralların basqaradı, solay eken, basqarıw túsinigi basqarılatuǵın obekt hám basqarıwshı subekt múnásebetlerin bildiredi.

Yaponlar basqarıwdı dáslep, tolıq berilip islew, eger kerek bolsa, ózin qurban qılıwǵa da tayar turıwı, dep túsinedi. Yaponiya basqarıw tarawında úlken jańalıqlar jaratqan mámleketlerden bolıp, házir hám dunyada jetekshi orınlardı iyeleydi.

Hár qanday iskerlik basqarılatuǵın obekt hám basqarıwshı subekt sistemalarınan ibarat bolıp, usı sistemalar ortasındaǵı baylanıs insanlardıń óz-ara múnásebetlerinen dúziledi hám bar bolǵan óz-ara múnásebetler olardıń iskerligin bildiredi. Solay eken, ıxtıyarlı iskerlik basqarıwdı talab etedi, shaxstıń individual iskerliginde insan ózin-ózi basqaradı hám nátiyjelerge erisedi.

Basqarıw insanlardıń bárshe iskerligine tiyisli process bolıp, ómirlik zárúrliklerin qandıırıwda, máqsetlerge erisiwde málim bir máqsetke baǵdarlangan iskerlikti rejlestiriw, dúziw, qadaǵalaw talqılaw hám bahalaw, usı process qatnasıwshılarına tásir kórsetiw arqalı olardıń iskerligin sáykeslestiriwdi bildiredi.

Direktor bolıw, yaǵnıy basshılıq etiw:

- Joqarı mádeniyat;
- Arnawlı mazmunga iye bolǵan kásiplik sheberlik;
- Iskerlikti sáykeslestiriwge qaratılǵan dóretiwshı iskerlik;
- Pedagogikalıq basqarıw.

Basqarıw ámeliyatman belgili, basshılıq iskerligi ózine tán quramalı process bolıp, ol basman tek ǵana joqarı maǵlıwmattı, bálki jeterli kásiplik tayarlıqqa, basqarıw jónelisinde bilim, kónlikpe hám tájriybege, sonday-aq, málim tájriybege de iye bolıwı talap etiledi. Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw processinde basshılardıń eń tiykargı hám belgili áhmiyetke iye funkeiyalarından biri - bul qarar qabil qılıw funkeiyası bolıp, olardıń sıpatı tálim mákemesiniń bilim dárejesine, tálim-tárbiya processiniń nátiyjeliligine, jumısshılar menen bir qatarda bilimlendiriw mákemesiniń iskerligine óz tásirin kórsetedi.

Basqarıw nátiyjeliligin támiyinley alıw- bul birinshiden, bilimlendiriw mekemesi toparın shólkemlestire biliw, yaǵnıy kollektivte awızbirshilik, doslıq hám birge islesiwdi jolǵa qoyıw, kollektiv aǵzaların biriktire alıw hám ekinshiden óziniń jeke jumısın tuwrı shólkemlestire alıw qábiliyeti.

Basshı tómendegishe bolıwı lazım:

- Abıroylı, belgili hám isenimli;
- Isbilermen, epsil hám unamlı;
- Mehirli hám óz isiniń pidayısı;
- Qattı qollı hám sóziniń ústinen shıǵatuǵın;
- Iymanlı, ádep-ikramlı, insaplı hám ózine isendire alatuǵın;
- Ózine jarasa kelisken, azada, formalı hám hádden tis kiyiniwge berilmegen.

Basshılıq. Ómir basshılar moynına, oqıtıwshı hám oqıwshılar kollektivleriniń direktorı moynına úlken juwapkershilikti júkleydi. Bilimlendiriw mákemesinde jetisken bárshe tabıslar da, olardıń artta qalıwı da kóbinese direktordıń basshı sıpatında sheberligine, onıń kerek waqıtta tap sol sharaitqa mas tuwrı qarar qabil etiwine baylanıslı.

Direktor bolıw – sol lawazımnan aqıllıq penen paydalanıw, bilimlendiriw makemesi oqıtıwshı, tárbiyashıları hám basqa xızmetkerleri sharayatın jaqsılaw, olar arasınan uqıplı qanıgelerdi tabıw hám basshı xızmetkerler tayarlaw jolı menen bilimlendiriw sistemasınıń rawajlanıwına úles qosıw.

Direktordıń oqıtıwshılar hám oqıwshılar toparına baylanıslı basshılıǵı eki tárepleme ámelge asırıladı: Shólkemlestiriwshı hám stillik

Shólkemlestiriwshı tárepi- pedagogikalıq processti biliw, onı shólkemlestire alıw, háreketke keltire alıw, pedagogikalıq processti ámelge asırıwda oqıtıwshılar hám oqıwshılar iskerligin dúziw hám basqara alıw.

Stillik tárepi – direktorlıq iskerligin alıp barıwda zárúr bolǵan teoriyalıq, ámeliy, kásiplik hám pedagogik –psixologik bilimlerge iye bolıw hámde oqıw tárbiya processin stillik tárepten tuwrı dúziwdey ilimiy kónlikpege de iye bolıwdan ibarat.

Direktordıń basshılıq túsiniǵın tómendegishe ataw múmkin:

Basshılıq –bul:

<i>Baǵdarlaw</i>	Pedagogik hám oqıwshılar toparın milliy ǵárezsizlik ideologiyasınıń tiykarǵı ideyaları, derekleri tiykarında iskerlik kórsetiwge baǵdarlaw
<i>Wazıypa qoyıw</i>	“Kadrlar tayarlaw milliy dástúri”, “Tálim haqqındaǵı” Nızam, sonday –aq sol siyaqlı rásmiy hújjetler tiykarında pedagogikalıq hám oqıwshılar toparı aldına shaxs hámde kollektivti tárbiyalaw boyınsha anıq wazıypalar qoyıw.
<i>Úyretiw</i>	Pedagogikalıq kollektivti tálim tárbiya processin nátiyjeli shólkemlestiriw ushin anıq máqset qoyıw hám máqsetti ámelge asırıwda zárúr usıl, derek hám is usılların tabıwǵa úyretiw
<i>Járdem beriw</i>	Kollektivte miynet iskerligi hám tálim tárbiya islerin rejelestiriw, shólkemlestiriw hám ámelge asırıwda járdem beriw

Qollap-quwatlaw	Pedagogik hám oqıwshılar toparı, oqıtıwshı hám oqıwshılar baslamasın, dóretiwshiligin qollap-quwatlaw hám xoshametlew
Másláhat beriw	oqıtıwshı hám oqıwshılar toparına óz imkaniyatların tolıq paydalanıwı ushın zárúr teoriyalıq hám metodikalıq másláhat beriw
Baqlaw	Kollektivtiń oy-órisi, ádep-ikramlılıq hám mádeniy aǵartıwshılıq ósiwin, rawajlanıp barıwın baqlaw, úyreniw
Tártibke salıw	Kollektivtiń jumısqa bolǵan hám ózara múnásebetlerin, kollektiv aǵzalarınń miynet iskerligin unamlı-unamsız táreplerin tártipke salıw
Talap etiw	Hár kimniń óz wazıypası hám berilgen tapsırmalardı óz waqtında orınlanıwın talap etiw.
Kórsetpe beriw	Kollektivke miynet iskerligin shólkemlestiriwge kerekli kórsetpeler beriw
Qadaǵalaw	Oqıtıwshılar hám oqıwshılar, jumısshılar iskerligin hám olardıń nátiyjelerin turaqlı qadaǵalaw hám bahalap barıw
Basqarıw	<p>Avtoritar, yaǵnıy jeke hákimlik usılında bárshe isti jeke ózi sheshiwge háreket qılıw, hamiyshe óz pikirin maqullaw, "MEN"ın basqalardan joqarı qoyıw;</p> <p>Demokratik, yaǵnıy oqıtıwshı hám oqıwshılar toparı menen birgelikte óz-ara pikir almasıwshı tálim tárbiya processı nátiyjeliligini asırıw jolların izlewge, rawajlandırıwǵa umtılıw;</p> <p>Liberal, yaǵnıy óz isine, wazıypalarına itibarsızlıq penen qarawı, juwapkershilikti sezbeui.</p>

“Pedagogik basqarıw” – tálim-tárbiya processin rejelestirilgen qálipte ámelge asırıw, tárbiyalaw hám oqıtıw máqsetlerine erisiw dástúrin ámelge asırıw ushin xızmet qılatuǵın pedagogik iskerlik.

Pedagogik basqarıw óz qásiytine kóre tómendegi túrlerge bólinedi:

1. Subektler kóz-qarasına qaray:
 - a) oqıtıwshınıń ózin-ózi basqarıwı;
 - b) oqıtıwshınıń oqıwshılar toparın basqarıwı;
 - v) oqıwshılar toparında tálim alıwshılar ortasındaǵı óz-ara múnásebeti basqarıwı;
 - g) jeke oqıwshını basqarıwı.
2. iskerlik processı kóz-qarasınan:
 - a) tálim processin basqarıwı;
 - b) tárbiya processin basqarıwı;
 - v) shaxsıy iskerligin basqarıwı.

Pedagogik iskerlikte ózin-ózi basqarıw quramalı process esaplanadı. Sonıń ushin ózin jaqsı basqara alatuǵın oqıtıwshıǵa tán xarakterlerdi anıqlaw ayrıqsha áhmiyetka iye. Tórende usı sıpatlar keltirilgen.

1. Deneniń salamatlılıǵı.
2. Zıyanlı (jaman) ádetlerdiń joqlıǵı.
3. Háreketsheń hám sabırlı bolıw.
4. Ómirge, jumısqa salmaqlı hám birdey bolıw.
5. Ruxıy topılıslarǵa shıday alıw qábileti.
6. Waqıttan nátiyjeli basqarıw qábiliyeti.

Joqarıdaǵı basqarıwdıń bárshe mashqalaları óz-ara baylanısqa. Biz qolay bolıwı ushin bul mashqalalardı tórt bólimge bólip izertleymiz:

1. Fizikalıq salamatlıqtı saqlap turıw.
2. Kúshin aqıllılıq penen sarıplaw.
3. Qıyınshılıqlardı joq ete alıwı.
4. Waqıttan nátiyjeli paydalana alıwı.

Oqıtıwshı yaqı pedagoglar toparı sonday islerdi tańlap alıwı kerak, bul isler bárshe oqıtıwshılar hámde hár bir oqıtıwshınıń qızıǵıwshılıǵına juwap bersin.

Ulıwma bilim beriw mekteplerin baqlaw keleshegin belgilewdiń eki tiykarǵı metodı barlıǵın kórsetti:

a) oqıtıwshınıń ózi oqıtıwshılar aldına wazıypa qoyadı, bunda ol áne usı wazıypalardı sheshiw jolların kórsetedi hám oqıtıwshılardı qızıqtırıwǵa umtıladı;

b) oqıtıwshılardıń ózleri qızıqlı keshelerdi oylap tabadı, oqıtıwshı bul baslamanı qollap-quwatlaydı hámde ámelge asırıw usılların tabıwda járdem beredi.

Ǵárezsiz Ózbekstanımızda uzlıksız bilimlendiriw sistemasınıń reformalanıwı, yaǵnıy bilim beriw standartları tiykarında tálim hám tarbiya processin qayta dúziwge qaratilǵan iske kirisilgen házirgi kúnde oqıtıwshı iskerligine onıń pedagogikalıq sheberligine ayrıqsha itibar berilmekte.

Mámleketimizde «Kadrlar tayyarlaw milliy dastúri»in basqıshpa-basqısh tabıslı ámelge asırıw kóp tárepten oqıtıwshı iskerligine, onıń kásiplik abıroyın asırıwǵa baylanıslı. Solay eken, salamat, hár tárepleme barkamal áwıladı jetistiriw úzlıksız tálim sistemasında miynet islep atırǵan pedagogtıń bilim dárejesine, tayarlıǵına hám pıdayılıǵına, jas áwıladı oqıtıw hám tárbiyalaw isine bolǵan múnábetine baylanıslı. Oqıtıwshı jámiyettiń social tapsırmasın basqaradı. Solay eken, hár tárepleme jetik qánigeni tayarlawda oqıtıwshı turaqlı social-siyasiy, pedagogikalıq talaplarǵa juwap beriwi lazım. Oqıtıwshı ǵárezsizlik ideyasına sadıq, hár tárepleme rawajlangan, ilimiy oylawın, kásibine tiyisli maǵlıwmatı bar yaǵnıy óz pániniń tereń bilimdanı, pedagogikalıq qarım-qatnas ustası, pedagogikalıq-psixologik hám metodikalıq bilim hám kónlikpelerin iyelegen bolıwı hámde túrli pedagogikalıq jaǵdaylardı tezde anıqlay biliwi, úyreniwi hám bahalay alıwı zárúr.

Búgin pedagogtıń mánawiyatı, ideyalogiyalıq isenimi hám oqıw processin jaqsı biliwi úlken áhmiyetke iye.

Birinshiden, pedagog jámiyettiń puqarası sıpatında óz abıroyı hám aktivligin oqıtıwshılardı kórsete alıwı lazım. Tiykarınan, onıń jámiyet hám óz kollektivindegi

omi, tanlağan kásibi, oqıtıp atırǵan predmeti boyınsha tereń bilimge iye bolıwı, talap hám qaǵıydalarǵa ámel etiliwi, ólshem hám nızamlardı húrmet qılıwı lazım.

Ekinshiden, pedagogtıń kónlikpe hám bilimdanlıǵı onıń jańa bilimler, ózi tanlağan tarawındaǵı jańalıqlarǵa qaraganda qizıǵıwında kórinedi.

Ushinshiden, isenimli hám bilimdan pedagog ózine tán pikirlew tárizi menen ajralıp tura alıwı shárt. Sebebi, jaslar sonday sap, qaytarılmas, úlgisiz pikirlew sharayıtında erkin pikirlewge úyrenedi hám pándi basqa pánlerden ajrata aladı.

Búgungi pedagogdan jańasha pikirlew, jańasha múnásebetler talap etiler eken, onıń bilimdanlıǵı dárejesi máselesi hám júdá áhmiyetli.

Bular tómendegiler:

- Social bilimdanlıq.

Sabaq barısında klass penen nátiyjeli óz-ara qarım-qatnas túrin dúze alıw, jaslar menen til tabısıw hám salamat ruyhiy sharayattı payda ete alıw qábileti.

- Stillik bilimdanlıq.

Bárshe bilimlerin, kórgen-keshirgenlerin jaslarǵa túsinikli, rawan tilde jetkize alıwı, tálim texnologiyası hám metodlarınan biyxabarlıq qábiliyeti.

- Kásiplik bilimdanlıq.

Pedagogik processı nátiyjeli basqarıwdıń oqıtıwshı sheberligi sıpatında tán alınıwı, basqarıw sheberligin iyelew, texnika hám texnologiyasın tereń úyreniw házirgi zaman oqıtıwshısı iskerliginen bekkem orın alıp kelmekte. Ilimiy basqarıw tálimi XIX ásirdeń 80-90 jıllarında payda bolǵan. Onıń tiykarın salıwshı amerikalik injener F.Teylor bolıp, ol "basqarıwdı ilimiy shólkemlestiriw usılı hám principi" atlı kitabında basqarıwǵa ilimiy jantasıw zárúrligin kórsetip berdi.

"Pedagogik bashqarıw" – tálim-tárbiya processin rejelestirilgen tártipte ámelge asırıw, tarbiyalaw hám oqıtıw máqsetlerine erisiw dástúrin ámelge shıǵarıw ushin xızmet qılatuǵın pedagogikalıq iskerlik.

Pedagogik basqarıw óz qásiyetine kóre tómendegi túrlerge bólinedi: 1.

Subektler kóz-qarasınan:

- a) oqıtıwshınıń ózin ózi basqarıwı;
- b) oqıtıwshınıń oqıwshılar toparın basqarıwı;

v) oqıwshılar toparında tálim alıwshılar ortasındaǵı óz-ara múnásebeti basqarıw:

g) ayırım oqıwshılardı basqarıw.

2. Iskerlik processı kóz-qarasınan:

a) tálim processin basqarıw;

b) tarbiya processin basqarıw;

v) jeke iskerligin basqarıw.

Pedagogik iskerlikte ózin-ózi basqarıw quramalı process esaplanadı. Sonın ushin ózin jaqsı basqara alatuǵın oqıtıwshıǵa tán xarakterlerdi anıqlaw belgili áhmiyetke iye. Tórende usınday kórsetkishler keltirilgen.

1. Deneniń salamatlıǵı.

2. Zıyanlı (jaman) ádetlerdiń joqlıǵı.

3. Háreketsheń hám sabırlı bolıw.

4. Ómirge, jumısqa salmaqlı hám teńsalmaqlı jantasıw.

5. Ruxiy topılıslarǵa shıday alıw qábileti.

6. Waqıttan nátiyjeli basqarıw qábiliyeti.

Joqarıdaǵı basqarıwdıń bárshe mashqalaları óz-ara baylanısqa. Biz qolay bolıwı ushin bul mashqalalardı tórt bólimge bólip izertleymiz:

1. Fizikalıq salamatlıqtı saqlap turıw.

2. Kúshin aqıllılıq penen sarıplaw.

3. Qıyınshılıqlardı joq ete alıwı.

4. Waqıttan nátiyjeli paydalana alıwı.

Oqıwshılar toparı erkin shólkem esaplanadı, biraq ol pedagogikalıq basqarıwǵa, yaǵnıy basqarıwǵa zárúr. Oqıwshılardı óz halına taslap qoyıw hám olardıń iskerliginde, olar shaxsınıń qalıplesiwinde járdem bermew múmkin emes. Aynı waqıtta, oqıwshılar toparına qaraganda hákimshilik, buyırıqazlıq jolına da ótip almaw zárúr; oqıwshılardıń erkinligi hámde baslamanı buwıp qoymastan, oqıwshılar toparı iskerligin sheberlik penen basqarıw, oqıwshılarda topar qattı – háreketin hámde topar ushin qayǵırıw tájriybeleri toplanıwına járdem kórsetiw lazım.

Oqıwshılar toparına bassılıq etiw, onı dúziw hám birlestiriwde - jetekshiler menen islewdi jolǵa qoyıw úlken áhmiyetge iye. Isenimli, ishshen liderlardı anıqlaw ushin oqıtıwshı oqıwshılardıń iskerligin, topar islerine kim qanday múnásette bolıwın baqlawı, hár bir oqıtıwshı menen jeke sáwbetlesip, sociallıq is penen shuǵıllanıw qálewın biliwi, isti orınlay alatuǵın balalardı anıqlawı zárúr.

Oqıtıwshı yoki pedagoglar toparı sonday islerdi tańlap alıwı kerek, bul isler bárshe oqıwshılar hámde hár bir oqıtıwshınıń qızıǵıwshılıǵına juwap bersin.

Mekteplerdi baqlaw keleshegin belgilewdiń eki tiykarǵı metodı barlıǵın kórsetti:

a) oqıtıwshınıń ózi oqıwshılar aldına wazıypa qoyadı, bunda ol áne sol wazıypalardı sheshiw jolların kórsetedi hám oqıwshılardı qızıqtırıwǵa umtıladı;

b) oqıwshılardıń ózleri qızıqlı keshelerdi oylap tabadı, oqıtıwshı bul baslamanı qollap-quwatlaydı hámde ámelge asırıw usılların tabıwda járdem beredi.

Birinshi metod oqıwshılar toparın dúziwdiń dástlepki basqıshında, ekinshisi bolsa, bir qansha joqarı bashqıshda, oqıtıwshı tárepinen qoyılǵan talaptı topar jetekshisi toparı qollap-quwatlaytuǵın dáwirde qollanadı.

Solay etip, oqıwshılar iskerligin asırıwda tek ǵana keleshegin qoyıw onıń mazmunın tuwrı belgilewde ǵana emes, bálki bul keshelerdi ámelge asırıw hám múddetin belgilewde de áhmiyetli.

Jas toparda yáki tómendegi topar oqıwshılarınan dúzilgen toparda isti jaqın keleshek rejeler qoyıwdan baslaǵan maqul. Topar bólmesin tártipke keltiriw, qaladan ısqarıǵa seyil, ekskursiyaǵa barıw, birgelikde kino, spektakl kóriw, jaqınraqtaǵı qala orayına barıw sıyaqlı islerdi oqıwshılar quwanış penen qabıl etedi.

Klass basshılar oqıwshılar toparın tarbiyalaw menen birge, hár qaysı oqıtıwshı shaxsın da qalıplestiredi. Olar bekkem birlesken toparda bir isti baslaǵanlarında oqıwshılardıń iskerligi hámde baslamasına, topar pikirine tayanadı. Pedagogtıń húrmet-abıroyı qánshelli bálent bolmasın, ol báribir tuwrı shólkemlesken oqıwshılar toparına tásir kórsete almaydı.

Oqıwshılar toparı pedagog hám oqıwshılar arasındagı jańa túrdegi múnásebetlerdiń qarar tabıwına imkan jaratadı. Bekkem birlesken oqıwshılar toparı bar bolǵan jaǵdayda, pedagog oqıwshılarga tuwrıdan-tuwrı emes, bálkim tikkeley, topar arqalı, olardıń óz dosları arqalı da en jaydırıw imkaniyatına iye boladı. Bunıń nátijesinde tárbiya jumısında. A.S.Makarenko aytqanıday, “parallel tásir etiw pedagogikası” nátiyjeli qollanıladı. Topar qanshelli bekkem birlesken bolsa, onda tárbiyashılar hám oqıwshılar toparı jamáát pikiriniń parallel tásiri sonshelli kóbirek belgili boladı. Oqıwshılardıń unamsız is-háreketlerin tek pedagoglar ǵana emes, bálkim usı menen birge, oqıwshılardıń ózleri de qaralaydı. “Parallel tásir etiw pedagogikası”nıń mánisi tárbiyashınıń oqıwshılar toparı menen kelisip tásir etiwinen ibarat.

Tálim mákemelerinde oqıwshılar toparı birgelikte alıp barılatuǵın sociallıq-paydalı iskerlik (oqıw hám fızikalıq miynet, sociallıq-paydalı miynet, sport hám.t.b.) arqalı birlesken oqıwshılardıń turaqlı birlespesi. Ol oqıwshılardıń topar iskerliginde ǵárezsizlikleri hám baslamalar arqalı rawajlanıp, bekkemlenip baradı. Maqsetlerdiń birligi, ulıwma juwapkershilik, salamat jamáát pikiri, unamlı dástúrler, kóterińki shadlıq keypiyatı, isenim hám joqarı talapshańlıq ortalıǵı, jamáátshilik hám óz-ara járdem, sınaǵa alıw hám sindi durıs tán alıw kónlikpesiniń barlıǵı birlesken topar ushın xarakterli.

Oqıwshınıń jumısında qarım-qatnaastıń túrli basqıshlarında onıń emocional keypiyatı: iskerlikke tayarlıq kóriw processinde, onı ámelge asırıw dáwirinde, qatnas ámelge asqanнан keyingi seziletuǵın sezgilerde hám keshirmelerinde áhmiyetli ról oynaydı. Sol taqılette biz kásiplik-pedagogikalıq qatnastı ámelge asırıw ushın júdá áhmiyetli bolǵan pedagogtıń psixikalıq jaǵdayları hám olardı iskerlik hám qatnas processinde basqarıw mashqalasına aydınlıq kiritemiz.

Kásiplik-pedagogikalıq iskerlik processinde dóretiwshilik keypiyattı basqarıw mashqalaları júdá áhmiyetli. Sabaqqa bolǵan psixologiyalıq xoshamet, klass penen bolatuǵın qatnasqa xoshamet, óz-ara pikir almasıw ilhamı delingen ilhamnıń júzege keliwi hám ámelge asırılıwı quramalı process.

Balalar menen qatnasta adam ózin basqara biliwi júdá zárúr. Oqıtıwshınıń sabaqtaǵı jaman, túskin, keypiyatı dárriw ulıwma klastıń dóretiwshi keypiyatına tásir qıladı, birgeliktegi iskerliktiń nátiyjeliligin páseytiredi. Dóretiwshilik keypiyatı basqarıwdıń usınıs etilgen sisteması individual ózlestiriwdi, óz ústinde turaqlı baǵdarlangan jumıs alıp barıwdı tala etedi.

Oqıwshılar menen qatnas processinde hám tikkeley onnan aldın dóretiwshilik keypiyatı basqarıw – pedagog miynetiniń eń áhmiyetli kásiplik talabı bolıp, ol pedagogtıń klasta, balalar menen qatnasta hám sol sıyaqlılarda erkin bolıwın, minez-qulqınıń nátiyjeli bolıwın támiyinleydi.

Pedagogikalıq processte nátiyjeli basqarıw qabiletin anıqlaw ushın oqıtıwshınıń ósiwin támiyinlew imkanın bermeytuǵın shekleniwlerdi anıqlaw lazım boladı. Bunıń ushın keyingi on jıl dawamında óz áhmiyetin saqlap qalatuǵın tómendegi tájiriyebe hám qabiletler pedagoglıq iskerligin saylaǵan qániygede bolıwı kerek:

1. Ózin-ózi basqarıw.
2. Ózin húrmet ete biliw.
3. Máqsetti anıq belgiley alıw.
4. Bilimdi tereńlestirip barıw (sananı rawajlandırıw).
5. Mashqalalardı sheshiw tájriybesi.
6. Dóretiwshilik, jańalıqqa jaqsı jantasıw tájriybesin úyreniw.
7. Oqıwshılarǵa, barlıqqa tásir etiw kúshina iye bolıw.
8. Zamanagóy basqarıw usılların úyreniw.
9. Oqıwshılar toparına tásir kórsete alıw hám awızbirshilikli topardı dúze biliw.

Pedagogik basqarıwda oqıtıwshınıń ózin-ózi basqara alıwı belgili ahamiyetke iye. Tórende ózin-ózi basqarıw qábiletine iye bolǵan hám iye bolmaǵan pedagoglarǵa tán táreplerin salıstırıp kóremiz:

1. Ózin-ózi basqara almaytuǵın pedagoglar:
 - a) óz salamatlıǵına itibarsız qaraydı;

- b) normadan artıq miynet qıladı;
- v) dem alıw ushin waqıt ajratıw qásiyeti joq;
- g) sezimlerin erkin bildire almaydı;
- d) waqıttan ünemsiz paydalanadı;
- e) sezimleri menen basqarıwğa kesent beredi;
- j) oqıwshılar menen doslıq múnasebette bolmaydı;
- z) sátsizlikler menen kelise almaydı;
- i) óziniń qádir qımbatın bahalay almaydı;
- k) ózine artıqsha baha beredi hám óziniń aytqanın hár dayım maqullaydı;
- l) oqıwshılarga erkin islewge jol bermeydi;
- m) ayırım jaǵdaylarda ózin ázzi sezedi.

2. Ózin-ózi basqara alatuǵın pedagoglar:

- a) salamatlıǵın saqlaw ushin háreket etedi;
- b) jumıs waqtı sheklengen boladı;
- v) is iskerligin rejeleshtiedi hám dem alıw ushin waqıt ajratadı;
- g) sezimlerin erkin bahalay aladı;
- d) waqıttan aqıllılıq penen paydalanıwğa háreket qıladı;
- e) kúsh-quwattı sezinedi;
- j) oqıwshılar menen doslıq múnasebette boladı;
- z) sátsizliklerdi tabiiy process dep biledi;
- i) ózine hám orınlaǵan isine sin múnasebette boladı;
- y) óz imkaniyatı hám qábiliyeti dárejesindegi jumıslardı orınlaydı;
- k) kópshilik jaǵdayda ózin kúshke tolǵan hám jaqsı keypiyatta sezedi.

1.2. Pedagogikalıq basqarıw derekleri hám principi

Islep shıǵarıwdı basqarıw usılları degende- basqarıw miynetiniń arnawlı túrlerin, basqarıwshı obektlerge tásir kórsetiwdiń ol yaqı bul jónelislerin túsiniw kerek. Basqarıw usıllarına: rejelestiriw, shólkemlestiriw, sóylew (kordinatsiya qılıw), qadaǵalaw, esap-sanaq qılıw kiredi.

Rejelestiriw – basqarıwshı obektlerdi rawajlandırıw hám modellestiriwdi, prognoz qılıwdı da óz ishine aladı.

Shólkemlestiriw - islep shıǵarıw obektiniń dúzilisi hám basqarıw dúzilisin tańlap alıwda da qalıpleseı. Sistemaniń quramındaǵı elementleri ortasındaǵı múnásebetlerdi de olardıń ózara háreketin belgilew esaplanadı.

Qadaǵalaw - islep shıǵarıwdıń ámeldegi processin hám rawajlanıwın rejege qanshelli sáykesligin baqlaw hám tekserip turıwdan ibarat.

Aqırında, esap-sanaq qılıw bolsa rejeni yaqı onı ámelge asırıwdaǵı turaqlı basqıshlarınıń qanday orınlanıp atırǵanlıǵına juwmaq jasaw. Esapqa alıw, xabarları juwmaqlawǵa, onı sistemaǵa salıwǵa imkan beredi. Sonday-aq, ol usı sistemaniń keyingi dáwirge mólsherlengen is dástúrin islep shıǵıw ushin maǵlıwmat bazasınan tolıq paydalanıwǵa imkan beredi.

Sonı aytıp ótiwimiz kerek, joqarıda atap ótilgen basqarıw usılların xalıq xojalıǵımızdıń qálegen tarawına, atap aytqanda, kolledj`-aǵartıwshı tarawına da tolıq mánide en jaydırıw mumkin. Biraq, usı usıllardıń konkret mazmunı túrli basqarıwshı sistemalarǵa baylanıslı boladı.

Demek, biz pikir júritip atırǵan funkciyalar social basqarıwdıń mazmunın quraydı. Sonıń ushin, mektep-maorif tarawındaǵı hár bir basshı xızmetker óziniń basqarıw is sistemasın usı basqarıw usılları tiykarında dúzse, bul tarawda sózsiz jaqsı nátiyjelerge erisiw mumkin. Bunıń ushin bolsa, usı basqarıw usılları hám olardıń mazmunına tolıq túsiniw alıw lazım.

Mektepte basqarıw miyneti menen shuǵıllanıwshı kisiler (mekteп direktori, direktordıń oqıw tárbiya hám xojalıq isleri boyınsha orınbasarları, ruwhıylıq boyınsha orınbasarı, metod birlespe baslıqları, kásiplik awqamı shólkemimniń

bashǵı) basqarıw apparatların dúzedi. Basqarıwdıń bárshe buwın hám basqıshlarındǵı jumısshılar da usı apparatqa tiyisli. Basqarıw apparatınıń bir bólegi insanlardı basqarıwshı shaxslar (mektepdegi basshılar) qurasa, ekinshi bólegin atqarıwshılar (oqıtıwshı, tárbiyashı, jaslar jetekshisi, klass basshıları, metod birlespelerdiń aǵzaları, texnik xızmetkerler) quraydı.

Basqarıw tarawındaǵı atqarıwshı xızmetkerlerdi eki tiykarǵı toparlarǵa:

- a) qánigelerge (oqıtıwshı hám tárbiyashılarǵa):
- b) texnik xızmetkerlerge (laborant, sipsekesh, elektrik-montyor, mektep qarawlı kibilerge) bóliw múmkin.

Mektepke oqıtıwshı, tárbiyashı hám texnik xızmetkerlerdi tuwrı tańlaw hám olardı tuwrı orınǵa qoyıw - mektep ishki basqarıwındaǵı belgili máselelerden biri. Mektep xızmetkerlerin tańlaw barısında tómendegi qaǵıydaǵa ámel etiw bul barista belgili áhmiyetke iye. Mektep xızmetkerlerin tańlawda olardıń:

- a) siyasiy bilimi tárepi:
- b) xalallıǵı kóz-qarası tárepi:
- v) isti biliw tárepi:
- g) hákimshilik qábiliyeti tárepinen jantasıwı orınlı boladı. Biziń kóz-qarasımızdan, basqarıw ushın isti biliw kerek, hámme nárseden xabardar bolmasta turıp, tolıq bilimge iye bolmasta turıp, basqarıw ilimin bilmesten turıp basqarıw múmkin emes.

Jumıstıń kózin biliw, birkelkili basqarıw apparatı ishindegi tiykarǵı nársede dep esaplaymız.

Mektep adminstaciyasını basqarıw formaları hám metodları Respublikamız ekonomikalıq rawajlanıwınıń hár bir basqıshında jámiyet sheshiwini lazım bolǵan wazıypalarǵa muwapıq ózgerip hám rawajlanıp baradı.

Mektep ishki basqarıwın basqarıw qaǵıydaları tiykarında shólkemlestiriw házirgi dáwirdiń áhmiyetli talaplarınan biri. Biz tómende mine usı basqarıw qaǵıydalarına ayırıqsha toqtap ótiwdi maqsetke muwapıq - dep esaplaymız.

1. Demokratizm qaǵıydası.

Bul qaǵıyda házirgi dáwirde jámiyetimizdi elede demokratiyalastırıw, xalıqtıń óz-ózin basqarıwdı terńlestiriw babında áhmiyetli ról oynaydı.

Demokratizmdi tiykarsız túrde ǵárezsizlestiriw ápiwayı jumısshılar baslamasınıń shekleniwine, subektivizmge alıp barıwı múmkin. Demokratizm ushin ilimiy tiykarlangan puxta shólkemlesken dúzilis jaratıp qoyılǵan bolmasa, miynetkeshlerdi jamáát jumısların basqarıw kónlikpeleri ruwında tárbiyalaw tarawındaǵı is tómen bolsa, demokratizmge qarsı bolǵan anarxiya tárepke “aǵıw” júz beriwı múmkin. Mine usı sebeplerge kóre demokratizm boyınsha jámiyet erisken rawajlanıw dárejesine mas keliwshi tuwrı qatnastı belgilew hám dawam ettiriw házirgi bazar ekonomikası dáwirindegi áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı.

Demokratiyalıq qaǵıyda wazıypalardı sheshiwde úlgi alıwǵa da, sonday-aq, kópshilikniń qálewın mensinbewge hám, jergilikli organlardı, miynet toparların máplerine qarama-qarsı qoyıwǵa da taqat ete almaydı.

Demokratiyalıq qaǵıydanı ámalge asırılıwı baslama hám izleniwdiń jámiyet nızamları hám normalarına tolıq ámel etiwge tiykarlangan júdá bekkem intizamlılıq, úlgili birgelkilik penen úzliksiz birligin bildiredi. Intizamsız demokratiya, ayırım jumısshılardıń esabat bermeytuǵın “sheksiz kollegialshılıǵı” bar bolǵanıday tártibsizlik hám keltiredi. Shablonlastırıw kemshiligi, joqarıdan turıp birdey úlgi piship beriw da demokratiyaǵa pútkilley jat nárese.

Bizińshe demokratiyalıq qaǵıydanıń áhmiyetliliginiń sińdiriw menen birge, onıń háraakteri jeke basshılıqtı kollegiallıq penen qosıp alıp barıwda kóriniwin ayırıqsha atap ótiw lazım.

Gáp sonda, mektep ámeliyatta pedagogikalıq miynetti ilimiy shólkemlestiriw mashqalası kóbineshe sabaqta waqıttan ónimli paydalanıwdan, klastan tısqarı keshelerden hám oqıtıwshı-tárbiyashılardıń social tapsırmaların tártipke salıwdan ibarat dep qaraladı. Bular, álbette, áhmiyetli. Lekin pedagogikalıq miynetti ilimiy tikarda shólkemlestiriw mazmunı birqansha keń bolıp, oǵan, jumısshılardıń tájiriybesi, qabileti hám qızıǵıwshılıqların esapqa alǵan halda olardı saylaw hám jay-jayına qoyıw, qayta tayarlaw hám olardıń tájiriybesin asırıwda qollanılıp

atirgan metodlar sistemasin uzliksiz rawajlandiriv ham talim-tarbiya processine texnika quralların en jaydiriv maselesi kiredi.

Onda pedagogikalıq jumıs rejimin, mekteptin kunler, hafteler, aylar ham sherekler boyınsha jumıs tartibin rawajlandiriv, pedagoglar Kabineti jynalislari, ilimiy-stillik pedagogikalıq harakterdegi konferensiyalar, jynalislar, keñesler styaqlı tadbirlerdi otkeriv ham bul jumıstı sheberlik penen rejeleshtiriv hamde basqarıwın rawajlandiriv kózde tutılğan.

Basqarıwdın jamaátshilik ham jeke juwapkershilik qağıydası.

Topar ham topar maslahati durıs basshılıqtın girewi. Topar jolı menen xojalıqtı basqarıw ham oğan basshılıq etiw, en ahmiyetli qararlardı birgelikte, maslahatlesip islep shıǵıw durıs basqarıwın shólkemlestirwdin ahmiyetli sharti. Sonı ayırıqsha aytıw lazim, ulıwma talim mekteplerinde barlıq basqarıw maselelerin oz-ara dodalaw ham sheshiw, mektepdegi harbir shaxstın turaqlı, anıq ham qatan belgilengen tapsırma hamde ameliy jumislardı orınlaw ushin juwapker ekenligin qatan belgilew jumısı menen qosıp alıp barıw, bul barada ahmiyetli rol oynaydı. Sonlıqtan, bul qağıydanı jekebasshılıq penen qosıp alıp barıw, juda ahmiyetli wazıypalardı topar bolıp sheshiwdi tamiyinleydi.

Jekebasshılıqtı bekkemlew jumısshılardı tapsırılğan jumıs ushin juwapkershilik sezimin asıradı, basshılıq etiwde qatan tartıp bolıwın ham bekkem miynet intizamın tamiyinleydi. Mekteptin tajiriybesi usı narseni ayqın korsetpekte: jeke basshılıq topar bolıp basshılıq penen birge qosıp alıp barılǵanda ǵana oqıwshılarımızǵa pán tiykarlarınan tereń bilim beriw ham olardı ózbek milliy hamde ulıwma insaniy qadiryatlar ruwxında tarbiyalawday qıyın hamde maqtanışlı jumısta jaqsı natijelerge erise alamız.

Basqarıwda orınlanıwın tekseriw qağıydası.

Orınlanıwın tekseriwden kózde tutılğan tiykarǵı maqset (tekseriwdin tiykarǵı wazıypası)- belgilengen jumıs rejisi ham tadbirlerdi amelge asırıwdı joq etiw itimalınıń aldın alıwdan, kemshiliklerdi anıqlaw ham sheshiwden, qabıl etilgen qararlardıń orınlanıwın tamiyinlewden, jumıstı ameliy shólkemlestirwden ibarat. Orınlanıwın tekseriw joqarı shólkemler korsetpeleriniń ham oz hujjetleriniń qatan

hám sózsiz orınlanıwın támiyinleydi. Bul bolsa, ol yaki bul qararǵa zárúr dúzetiwler kiritiw, bunnan keyingi wazıypalardı anıqlaw, maqsetke erisiwdiń forması hám jańa metodların belgilew imkanın beredi.

Tuwrı jolǵa qoyılǵan orınlanıwdı tekseriw-xalıq xojalıǵınıń barlıq tarawlarında, ásirese, xalıq tálimi sistemasın mektep tarawındaǵı barlıq wazıypalardı tabıshı sheshiwdiń zárúr shárti. Qarar menen orınlanıwınıń birligi, tuwrı basshılıq stiliń tiykarın quraydı. Jumıstıń kózin bilip shólkemlestirilgen orınlanıwdı tekseriw áne usınday birlikti sózsiz támiyinleydi. Ol jumısshılarda, oqıtıwshı hám tárbiyashılarda ózine hámde basqalarǵa qarata joqarı talapshańlıq hám principiallıqtı tárbiyalaydı, tapsırılǵan jumıs ushın juwapkershilik sezimin kúsheytiredi, tártipti bekkemleydi. Adamlarda qıyınshılıqlardı jeńiwde, shıdam, baslamalıqtı, nátiyjege erisiw ushın úzliksiz islewge umtılıw sezimin tárbiyalaydı.

Basqarıwdıń rejelik qaǵıydası.

Mektep ishindegi basqarıw apparatı iskerliginde turaqlı sistemaniń bolıwı áhmiyetli. Bunıń mánisi dáslep sonnan ibarat, bul jumıs tosınnan bir-birine baylanısı bolmaǵan tádbirler jıyındısınan ibarat bolmay, bálkim konkret shárayattı, jaǵdaydıń qásiyetlerin hámde pútkil pedagoglar kollektivi aldında, sonday-aq, onıń ayırım zvenoları aldında turǵan wazıypalardıń qásiyetin qatań tartipke salınǵan, bir-biri menen baylanıslı hám tereń oylap kórilgen kesheler jıyındısınan ibrat bolıwı kerek.

Basqarıwdıń rejelestirilgen qaǵıydası, xalıq bilimlendiriwine, ásirese, mektepke basshılıq qılıw hám onı basqarıw tarawındaǵı rejelerdi húkimetimizdiń adminstrativlik tarawdaǵı siyasatın da esapqa alǵan halda dúziwi lazım. Rawajlanıwda istiń mazmunın biliw, máqsetti sheberlik penen sheshiwdiń tiykarǵı buwını bolıwı lazım. Sonday-aq, xalıq tálimi organlarınıń atap aytqanda, mekteptiń de rejesin anıq kesheler teması tiykarında máqsetke qaratılǵanlıǵı, anıq, turaqlı hám izbe-iz is alıp barıw kibi sıpatlarǵa iye bolıwı, sonday-aq, anaw yaki mınaw kesheni orınlaw ushın juwapker shaxslardı anıq kórsetilgen bolıwı máqsetke muwapıq.

Basqarıwdıń nátiyjeli hám únemlilik qaǵıydası.

Berilgen qaǵıyda tiykarında basqarıw hám basshılıqtıń tiykarǵı máqseti hámde wazıypası shıyǵı zat materialları, mashına hám stanoklar, qattı hám jumsaq inventarlar, oqıtıwshılar, texnik xızmetkerler hám ishiler, qarǵı resursları hámde waqt byudjetinen tuwrı hám orınlı paydalanıwdı támiyin etiwden ibarat.

Waqtı únemlew nızamınıń mazmunı jámiyattegi ósip baratırǵan social talaplardı qandırıw ushin ketetuǵın qárejettiń kemeyip barıwında da pútkil jámiyette tolıq onıń hár bir aǵzasınıń hár tárepleme rawajlanıwı ushin zárúr bolǵan bos waqtıń artıp barıwında kórinedi.

Waqtı únemlew hám miynet ónimdarlıǵın asırıw babındaǵı usı qaǵıyda tolıq mánieste mekteptiń ishki basqarıw sistemasına da tiyisli. Mektep basshıları ózleriniń basqarıw is sistemalarında oqıtıwshı, tarbiyashı hám oqıwshılardıń waqtın tejew máselesine ayrıqsha itibar menen qarawı lazım.

Sonıń ushin da hám mektep ishki basqarıwın dúziw hám onı ámelge asırıwda usı máselege itibardı kúsheytiwdiń pedagogikalıq ahmiyeti júdá hám úlken. Bilimlendiriw mákemelerinde oqıw-tarbiya processin rawajlandırıwdı terenlestiriw, mekeme iskerligi menen baylanıslı bárshe shólkemlesken máselelerdi saykeslestiriw, oqıtıwshı hám tarbiyashılardıń kásiplik sheberligi hám dóretiwshiligin asırıw máqsetinde pedagogikalıq xızmetkerlerdi birlestiriwshi pedagogikalıq Keńes is alıp baradı. Pedagogikalıq Keńes bilimlendiriw mákemesi kollektiviniń joqarı basqarıw organı esaplanadı.

Pedagogikalıq Keńestiń tiykarǵı wazıypalarına tómendegiler kiredi:

- Bilimlendiriw mákemeleri (ulıwma orta tálim kolledji, akademik licey, kásip-óner kolledji) niń tayarlangan belgili hújjetlerin dodalawdan ótkiziledi, tastıyıqlaydı hám orınlanıwın qadaǵalaydı;

- bilimlendiriw mekemesiniń máqset hám wazıwlarınan kelip shıqqan halda onı rawajlandırıwdıń keleshekтеgi jónelislerin belgileydi;

- bilimlendiriw mekemesinde oqıw, tarbiya processin shólkemlestiriw hám tálim nátiyjeliliginiń asırıwda gerekli shárt-sharayatlar jaratıwǵa qaratilǵan qararlardı qabıl etedi;

- bilimlendiriw mákemesi basqarıw sistemasın rawajlandırıw boyınsha

jol-jobalardı islep shıǵadı;

- pedagogikalıq kollektivtiń belgili jónelistegi iskerligin talqılaydı juwmaqlawshı pikir shıǵaradı;

- bilimlendiriw mäkemesi pedagogikalıq kollektiv ushın óz kepilligi sheńberinde normadaǵı talaplardı islep shıǵadı, tastıyıqlaydı hám orınlanıwın qadaǵalaydı

Pedagogikalıq Keńes tómendegi huquqlarına iye:

- bilimlendiriw mäkemesi rawajlandırıw jónelislerin keleshek rejesin belgilew;

- bilimlendiriw mäkemesi kollektivi aldına qoyılǵan máqset hám wazıypalardıń orınlanıwın ámelge asırıw;

- oqıw rejede kolledj ıxtıyarına berilgen saatlardı bólistiriw jıllıq hám tematikalıq is rejesi mazmunı hámde sabaq kestesin talqılaw;

- oqıw processin shólkemlestiriwdiń túrli forma hám metodların talqılaw, ámeliyatta qollanıw;

- bilimlendiriw mäkemesi bilim processine tán bárshe máselelerdi óz kepilligi sheńberinde talqılaw hám tiyisli qarar qabıl etiw;

- pedagoglar qánigeligin arttırıw sisteması, olardıń dóretiwshilik baslamaların rawajlandırıw boyınsha óz usınısların beriw;

- oqıwshılardıń bilim dárejesin anıqlawda aralıq baqlaw boyınsha qarar qabıl qılıwda qatnasıw, onı ótkeriw forması hám waqtın belgilew;

- tálim alıwshılardı klastan-klasqa, kurstan-kursqa kóshiriw hám pitkeriwshilerdi juwmaqlawshı attestaciyaǵa qoyıw boyınsha qarar qabıl qılıw;

- tálim processin shólkemlestiriw hámde tálim mekemesin rawajlandırıwǵa tiyisli máseleler boyınsha mektep administraciyasınıń esabatların tınlaw;

- tálim maqsetine muwapıq halda oqıwshılardı xoshametlew hám jazalaw boyınsha máselelerin sheshiw;

- sherek, yarım jilliq (semestr), jil juwmaǵına tiyisli juwmaqlar shqıǵarıw;

- pedagogikalıq Keńes aǵzalarınan pedagogikalıq iskerlikti birdey principiǵe tiykarlanıp ámelge asırıwdı talap etiw;

- tálim-tárbiya processinde ayırıqsha xızmet kórsetken tálim mekemesi jumısshıların xoshametlewge usınıs etiw;

- juwmaqlawshı attestaciyadan tabıslı ótken oqıwshılardı ornatılǵan tártipte hújjetler beriw tuwrısında qarar qabıl etiw.

Pedagogikalıq Keńes jıynalıslar qararlastırılıp, qabıl etilgen hújjetler tálim mekemesi is júritiw hújjetleri menen birge saqlanadı. Pedagogikalıq Keńes iskerligi bir qatar hújjetlerde óz kórinisin tabadı:

40-sızılma. Pedagogikalıq Keńes hújjetleri

Tálim mekemesi hújjetleri bes jil dawamında tálim mekemesinde saqlanadı.

I.3. Basqarıwda direktor wazıypalarınń rawajlanıw kriteriyaları

Direktor mektep basshısı, tájiriýbeli pedagog onıń iskerligi oqıwshılardı kámil insan qılıp tárbiyalaw wazıypaların tolıq sheshiwge qaratılǵan. Ol balalar mákemelerindegi tálim-tárbiyalıq pedagogikalıq hám gıgienalıq talaplarǵa muwapıq ráwishte ámelge asırılıwı ushın zárúr shárt-shárayatlardı támiyinleydi. Óz toparında issheńlik maqsetke qaratılǵan hám tatiwlıq jaǵdayın jaratadı. Olarǵa ulıwma basshılıq etedi. Direktor óz jumısında mámleketimiz hám Xalıq tálimi ministrliǵı tárepinen qabıl qılınǵan qarar, nızamlarǵa ámel etedi hám ústinde dóretiwshi sıpatında islewdi ámelge asıradı. Joqarı sanalıq hám siyasiy jetiklik

principillik ózine hám qol astındaǵıǵa talapshańlıq. Bul mektep direktorına qoyılatuǵın tiykarǵı talap.

Topardaǵı tuwrı óz-ara múnásibetler hárbir jumısshınıń miynet hám islep shıǵarıw intızamlıǵına ámel etiwdi támiyinleydi.

Basshılıq abıroyı Mektep direktori óz idealıq mánáwiy aǵartıwshılıq sıyasıy – huquqıy sawatın hám aymaqlıq sheberligin hár dayım sanalı túrde pedagogikalıq bilimlerde balalarǵa tálím – tárbiya beriw teoriyasın hám ámeliyatın puxta iyelewge, házirgi basqısha baslawısh tálím aldında turǵan wazıypalardı biliwge ol óz bilimlerinden ámeliy iskerligine paydalanıwǵa májbúr etedi. Ol programma metodikalıq instruktiv, normativ hújjetlerde jaqsı biliwi hám ústinde ámel qılıwı kerek. Ol pedagogikalıq processtıń mánisin tereń bilip, jetik hám kemshiliklerin tez saplastırıw sharaların kóriw lazım.

Mektep basshısı xalıq tálimin basqarıw organları tárepinen joqarı maǵlıwmatqa hám úsh jıldan kem bolmaǵan miynet jolına iye shaxslardan saylanadı. Mektepte kadrlardı saylaw jay-jayına qoyıw, tárbiyalaw boyınsha jumıstı miynet toparı baslawısh tálím mákemesi Kabinetiniń aktiv qatnasıwında hákimyat ámelge asıradı. Mektep basshıları kadrlardıń kásiplik sheberligin, ulıwma tálím sheberligin, ulıwma tálím hám mádeniy dárejesin turaqlı ósirip barıwǵa ǵamxorlıq qıladı: xızmetkerler qánigeligin esapqa alǵan halda hám ulıwma bilim beriw mákemesi máplerinen kelip shıǵıp, olardı racional hám óz waqtında orınnan orınǵa kóshirip turılıwın támiyinleydi.

Mektepte kadrlar rezervi qalıplestirilip, olar menen turaqlı is alıp barıladı.

Mektep direktori mektep iskerligine basshılıq etip, ol mekteptiń abadanlastırıw, kóklemzarlastırıw islerine basshılıq etedi. Smeta boyınsha qárejetlerde tuwrı bólistiriw mákemeni bay azıq-awqat ónimleri menen támiyinlew rejimin tuwrı shólkemlestiriw rejesinde, tálím-tárbiya dástúrińin orınlanıwı ushın juwapker, jazǵı sawalandırıw isleri, menyu sapalı vitaminge bay bolǵan elementler menen támiyinleniw (keminde xáptede eki márte) qamırılı awqatlar (bulochka, pechene). Pedagogikalıq hám xızmet kórsetiwshi xızmetkerlerdiń bilimi, iske qaraǵanda múnásibetin, olardıń qánigeligin arttırıw

isleri boyınsha úlken basshı. Mektep direktori oqıwshı ómirin saqlaw, qorgaw ushin balalar mákemesinde tuwrı rejim momentlerin, shát-shárayat jaratadı.

Sanitariya hám gigiena qaqıydalarınń orınlanıwına, kesheler ótkizedi. Qısqa bay azıq-awqat gımlaydı. Vitaminge bay bolǵan miyweli ósimliklerdi ósiredi. Mektep xızmetkerleri óz waqtında aylıq is haqı menen támiyinlenedi. Miynetkesh isshilerdiń tártibine qatań ámel etedi. Is júrgiziw turaqlı qadaǵalanadı. Bos toparlardı xızmetkerler menen óz waqtında támiyinleydi. Aktiv xızmetkerlerdi xoshametleydi. Mektepte ótkiziletuǵın hár jılǵı kapital remontqa bas basshı esaplanadı. Zavxoz, baǵban, usta, sipsekesh, qarawıl, elektrik, santexnik, shofyor menen jekeme-jekesáwbet ótkeredi. Olardıń jumısları ústinen qatań qadaǵalaw ótkizedi.

Shólkemlesken – pedagogikalıq jumıslarǵa basshılıq etiw.

Shólkemlesken – pedagogikalıq processke tómendegiler kiredi.

1. Bayram erteklerin ótkeriw hám basshılıq etiw;

Ashıq ilajlardı shólkemlestiriw hám basshılıq qılıw, ashıq ilajlar hám pedagogikalıq processlerdi jámaát tiykarında baqlaw hám analiz qılıw.

Xalıq tálimi bólimleri tárepinen berilgen tapsırma tiykarında tárbiyashı hám balalardı kórik jarıslarına qatnasıwı, jıl tárbiyashısı, kórkem óner bayramı, sport bayramların ótkeriw.

Direktordıń tálim- tárbiyalıq processlerge basshılıǵı tómendegiler:

a) hár bir gruppadaǵı tálim-tárbiyalıq joba tiykarında islerdi baqlaw hám analiz qılıwı, tárbiyashınıń jumıs hújjetlerin úyreniw hám analiz qılıw, topardıń tálim-tárbiyalıq jumıs jobası, diagnostika dápteri; bul ótkerilgen islerdiń esabati bolıp tabıladı.

b) topardıń bezeliwin, bunday toparlarǵa qaray múyeshler sanı rawajlanıp baradı.

Mektepler kvartalda birinshi martda ulıwma ata-analar jıynalısin qoyadı. Jıynalıstı ata-analar komitetiniń baslıǵı júrgizedi yamasa járdem beredi. Mektep bir háptede úsh ret ata-analardı qabil etedi. Bunda ata-analar tárepinen bir qansha mashqala kemshilikler menen balalar tárbiyasına tiyisli máseleler sheshiledi.

Mektep kollektivi hám máhálle komiteti menen jumıs metodları tómenдеgi tarizde ámelge asırıladı.

1. Ata-analar hám kollektiv ushın konferensiyalar.
2. Ata-analar universitetleri.

Bunda shańaraq orayman wákil, jetik ilimpazlar, Xalıq bilimlendiriw bólimi xızmetkerleri hám barlıq ata-analar qatnasadı. Ata-analar universitetiniń tiykarǵı maqseti mámleket hám jámiyetimiz tárepinen shańaraq hám balalar tárbiyasına tiyisli máseleler hám kemshiliklerin, mashqalaların sheshiwden ibarat. Mektep direktori shólkemlestirilgen tiyisli mektep penen baylanıs ornatıp bir jılǵa mólsherlengen joba tiykarında jumıs kóredi. Bir jılǵa mólsherlengen joba tiykarında mekteptiń tiykarǵı wazıypaları mektep tárepinen ámelge asırılatuǵın ilajlar, balanı mektep tálimine tayarlaw, latin álippesin oqıtıw, jazıw, jetiskenligin úyreniw. Bunda Mektep direktori hám mektep direktoriniń wazıypaları belgilenedi.

Qadaǵalawshı 3 jılǵa 1 ret bilimlerdi jetilistiriw kurslarında óz mamanlıǵın asıradı. Qadaǵalawshı rayonda mekteptiń shólkemlestiriwshisi hám basshısı, mámleketli pedagog -metodist, mámleket qadaǵalawshısı. Ol siyasiy tarepten sawatlı, etikalıq bekkem bolıwı, jumısına mámleket názerinen jaqınlawı, mektepke basshılıq máselelerin operativ sheshiwi, olar jumısın obektiv hám ayırıqsha - ayırıqsha bahalaw, talap etiwshilik penen tekseriwdi ámeliy járdem kórsetiw menen alıp bargan túrde, kisiler menen isley biliwi, pedagoglıq ádeplilik kórinetuǵın bolıwı kerek.

Mektep jumısınıń hámme bólimlerine nátiyjeli basshılıq etiw ushın qadaǵalawshı óz jumısın anıq joybarlaw, keń jámiyetshilikke súyeniw kerek.

Ata-analar komiteti iskerligine basshılıq qılıw hám xalıq arasında pedagogikalıq bilimlerdi úgit qılıw jumısların shólkemlestiriw inspektor jumısında áhmiyetli ról oynaydı, ol bul jumıstıń mazmunın hám formaların rayon sharayatına muwapıq túrde belgileydi.

Ilajlar.

1. Rayon qaramańındaǵı mektepti komplektlew qaǵıydaları, bir qansha mekteplerdi qadaǵalawǵa alıw, ata-analar tárepinen qarızlardı atqarılıwın, pedagog xızmetkerlerdiń islew ilmiy tájriybelerin asırıw jumislari hám basqa jumislar joybarlastırıladi.

Rayon Kabinetinde kóriletuǵın máseleler

1. Frontal tekseriw - Jalpı tekseriw.
2. Tematikalıq qadaǵalaw - Saylangan tema boyınsha.
3. Jazǵı salamatlastırıw jumislari.
4. Jańa oqıw jılına tayarlıq.

XTB hám rayon den sawlıqtı saqlaw bólimleriniń birgelikteǵı keńesleri.

a) Oqıwshılar salamatlıǵın qorgaw, kesellikti aldın alıw jumislari hám juwapker adamlardıń familialari.

1. Mekteptiń jańa oqıw jılı planı menen tanıstırıw.
2. Birinshi - yarım oqıw jılındaǵı metodikalıq birlespeler jumisiniń esabati.
3. Jas oqıtıwshılar klubi hám ata-analar universitetiniń jumis esabati.
4. SES xızmetkerleriniń tekseriw nátiyjeleri.

Seminar - praktikumlar.

1. Mektep shólkeminiń jumısında «Metodikalıq kabinet» róli haqqında.
2. Oqıwshıların fizikalıq jaqtan ósiriwde mektep shólkeminiń róli haqqında.
3. Metodikalıq islerdi shólkemlestiriw -jollari hám basshılıq hám har bir ay

plan tiykarında ótkerilip turıladi.

Islep shıǵarıw jıynalıslari.

a) Shembiliklerdi shólkemlestiriw, jańa jumisqa túsirilip atırǵan obektlerge járdem kórsetiw. Ullı sánelerine tayarlıq jumislari basqa máseleler kóriledi.

Metodikalıq jumislar.

1. Metod birlespe jumısında aktiv qatnasıw, jil dawamında.
2. Metod birlespe basshılarınıń esabatların tuńlaw.
3. Hámme bólimler boyınsha metodikalıq islerdi sapasın asırıw.
4. Rus tili, ekologiyalıq, ekonomikalıq tárbiya boyınsha jetik jumis tájriybelerdi ǵalabalastırıw. Islew ilmiy tájriybelerin asırıw.

1. Bilimlerde jetilistiriw kurslarına jiberiw.
2. Hár bir mektep xızmetkerleriniń pasport, kartochkaların shólkemlestiriw.
3. Metod birlespe basshılarına sistemalı járdem kórsetiw.

IX. Jas qánigeler menen islew.

1. Jas tárbiyeshiler klubın shólkemlestiriw.

X. Jámiyetlik aktivi menen islew.

1. Tematikalıq hám frontal tekseriw jumıslarınan instruktlaw.

XI. Maslahátler (hár qıylı sorawlar boyınsha) hár shembi kúńinde.

Joba - qala mektepke shekemgi tálim bólimi tárepinen tastıyıqdanadı.

Hár bir kvartalda bir márte XTB Kabineti shaqırıladı. Bunda tiykarınan mektepke shekemgi tálimdi jáne de ósiriw, jumıs sapasın jaqsılaw, málim balalar shólkemin tekseriw nátiyjeleri, jetik tárbiyashılar sheberligin sóylep beriw, mámleketimiz belgilep bergen jumıslar — hám waziypalardı, nızamlardı, qararlardı orınlaw, balalar salamatlaǵı haqqında ǵamxorlıq, keselliklerdi jónge salıw jumısları kóriledi.

Keńesde xalıq bilimlendiriwi bólimi basqarıwshı basshılıq etedi. Hár bir keńes protokol menen alıp barıladı, qarar qabıl etiledi, orınlawshı shaxslar belgilenedi, múddeti belgilenedi.

Keńesde inspektor, metodist, kásiplik-komiteti baslıǵı, jámiyetshil inspektorlar qatnasadı. Olar hám ózleriniń pikirlerin bólesedi.

Wálayat, qala, rayon xalıq tálimi basqarması Kabineti aǵzaları hár qıylı mektep tarmaqın rawajlanıwın támiyinleydi. Ol mektep materiallıq texnika bazasın bekkemlew, jańa mákemelerdi kóriw, qarǵı menen támiyinlew, kadrlar tańlaw jumıslarına kómek beredi, kadrlardı tayarlaw hám mamanlıǵın asırıwdı jolǵa qóyadı, metodikalıq materiallar menen támiyinleydi, keńseler, jámiyetlik shólkemleri hám de jeke ǵayratlardıń iskerligin muwapıqlastıradı.

Ayrıqsha alıńǵan mekteptiń jumısındaǵı kollegional, demokratiya usıllarına járdem beriw hám qóllaw, onıń ǵárezsizligin asırıw maqsetinde mektepke shekemgi tálim mákemesiniń jámiyetshilik tiykarında jumıs júrgizedi hám Kabinetinde kóriledi.

Keñes xamıyılıq etiwshi mákemelerdiń eń aktiv hám mápdar bolǵan jumısshılardan, ata-analar jámiyetshiliginen, Mektep wákillerinen, mektepke shekemgi tálim xızmetker. Mekteplerde, meditsina xızmetkerlerinen, mahálle komiteti wákillerden ibarat boladı. Direktor tiyisli rayon xalıq tálimi mákememesi tárepinen tayınlanadı. Mekteplerdi qarǵı menen támiyinleytuǵın tiykarǵı derek-mámleket aqshası bolıwı kerek.

Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw Ministrliǵı tikkeley Qaraqalpaqstan jumıslarına járdem beredi hám jumıs jobaların tastıyıqlaydı. Tálim haqqındaǵı Nızam, Kadrlar tayarlaw milliy dástúri hám basqa kórsetpe, jollanbalarǵa tiykarlangan túrde jumıs júrgizip, arnawlı, orta hám joqarı pedagogikalıq tálimi, Respublikada pedagogikalıq pániniń rawajlanıwı ústinen basshılıq etedi hám olardıń jumıs jobaların tastıyıqlaydı. Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw Ministrliǵı jumısınıń mazmunı tómendegilerden ibarat:

1. Koordinatsiya qılıw, bir jóneliste 1 tochkada basshılıq.
2. Shólkemlestiriwshilik qılıw.
3. Qadaǵalaw.
4. Ilimiy izertlew jumısları ústinen basshılıq hám qadaǵalaw (K. Niyoziy).
5. Pedagogikalıq institutları ústinen basshılıq hám qadaǵalaw (barlıq, wálayatlarda, ámeldegi bolǵan institutlar).
6. Mektep hám mektepke shekemgi tálim, mektepten tısqarı jumıslar.
7. Mektep basqarması, onıń hámme wazıypaları, dúzilisi hám jumıs mazmunı balalardıń hár tárepleme rawajlanıwı hám jetkilikli tárbiya alıwları ushın juwapkerligi, tálim haqqındaǵı Nızam. Mektep basshılıqtı ámelge asırıw, social baslanǵısh tálim sistemasiniń jaǵdayı hám jáne de rawajlanıwı ushın juwapkerligi hám tálim hám tárbiya beriwdiń mazmunın anıqlaw pedagogika páni hám ámeliyatı jetiskenlikleri. Mekteplerde tálim-tárbiya programmasın rawajlandırıp beriw hám metodikalıq basshılıq qılıwdı qadaǵalawdan ibarat.

Mektep basqarmasınıń jumıs mazmunı tiyisli basqarma bólimleri arqalı basshılıq jumısların aparıw. Shólkemlestirilgen-pedagogikalıq jumıslarǵa basshılıq qılıw social baslanǵısh tálim rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarların anıqlaw,

wálayat, úlke, qala xalıq tálimi bólimleri. Mektep basqarmaları (bólimleri) tárepinen basshılıq, nızam, normativ, instruktiv, metodikalıq-programmalıq hújjetlerdiń basqarıwları, atqarıwın baqlaw, ishki miynet tártibi tuwrısında qaǵıyda, jol-joba hám qaǵıydalardı islep shıǵıw (kásiplik awqamları menen birgelikte) mákemeler buwınları rawajlanıwınıń perspektivasi, jıllıq, xalıq xojalıq hám mámleket jobaların dúziwde, kapital qurılıs, xızmetkerler tayarlaw, pedagogikalıq sheberlikti asırıw hám onı baqlaw qatnasıw; tipovoy shtatlar proektsin islep shıǵıw, úskeneler hám oqıw-kóргеzbe qóllanbalarına bolǵan talaptı anıqlaw, úskeneler hám pedagogikalıq qollanbalar úlgilerin tastıyıqlaw, balalar ómiri hám sawlıǵın saqlaw boyınsha ilajlar islep shıǵıw, onıń atqarıwın baqlaw, esitiw shólkemleri hám soylawinde kemshiligi bar balalar mákemeleriniń jumısın shólkemlestiriw.

Metodikalıq hám ilimiy izertlew jumıslarına basshılıq qılıw (Mektep ilimiy-izertlew institutı menen birgelikte) tipovoy programma, metodikalıq kórsetpeler, usınınamalar islep shıǵıw, mektepke shekemgi tálim boyınsha ilimiy izertlew jumısların koordinatsiyalaw, jetik jumıs tájiriyesin úyreniw hám úgit qılıw, mektepke shekemgi tálim boyınsha sırt el, hám dostlıq mámleketleri pedagogika pánin úyreniw, Respublika wazirlikleri basshı xızmetkerleri hám Mektep tarawında isleytuǵın basqa xızmetkerlerdiń pedagogikalıq mamanlıǵın asırıw boyınsha islerdi shólkemlestiriw, shólkemlestirilgen hám pedagogikalıq máselelerge baǵıshlangan Respublikalar ortasında ilajlardı tayarlaw hám ótkeriw (ilimiy-ámeliy konferenciya, pedagogikalıq oqıwlar, seminarlar). Xalıq ortasında pedagogikalıq bilimlerdi tarqatıw jumıslarına basshılıq qılıw, Metodikalıq hám ilimiy jumıslarda basshılıq qılıw, Respublikada alıp barılıp atırǵan ilimiy-izertlewlerdi esapqa alǵan túrde programmalar, metodikalıq-programmalıq hújjetlerdi islep shıǵıw, ilimiy izertlewlerdi koordinatsiyalaw hám joybarlaw, tárbiyashılar mamanlıǵın asırıw boyınsha ilajlardı shólkemlestiriw, keńesler, konferenciya, seminarlar, wálayat, qala, úlke, XTB (Respublika oqıtıwshılar qanıgeligin asırıw institutı menen birgelikte basshı xızmetkerler hám mamanlıǵın asırıw kursları quraydı).

Ózbekstan Respublikası Mámleket hákimiyatınıń sisteması – hákimiyatınıń nızam shıǵarıwshı, atqarıwshı hám onı qadaǵalawshı principlerine tiykarlanadı. Mámleket óz iskerligin insan hám jámiyet párawanlıǵın gózlep, social-gumanitar ádalat hám nızamlılıq principleri tiykarında ámelge asıra barıp, xalıq tálimi bólimlerinde qadaǵalaw jumısların ámelge asırıwda tiykarǵı negiz bolıp xızmet etedi. “Mámleket jámiyettiń materiallıq, ilimiy hám texnikalıq rawajlanıwǵa ǵamxorlıq etedi”- dep ataladı. (Ózbekstan Respublika Konstitusiyası - 17 bet. 42 element).

Baqlawda - nızamlardıń ústinligi, sonı ańlatadı, bunda barlıq ámeldegi nızamlar hám normativ-huquqiy hújjetler Konstitutsiya tiykarında hám oǵan muwapıq bolıwı talap etiledi. Ullı babamız Ámir Temur aytqanları sıyaqlı: “Qay jerde nızam hukimlik qılsa, sol jerde erkinlik boladı”.

Basshı iskerligin baxalawshı bas kriteriya - onıń jumısın sholkemlestire biliw qábileti bolıp tabıladı. Basshı jumısın sonday sholkemlestirsın, adamlar: “Awa bul xalıq párawanlıǵı jolında ǵamxorlıq etiwshı hám onı h.mme zattan joqarı qoyuwshı basshı, dep esaplasın”.

Baqlawda – basqarıwdı túpten puxta oylanǵan sistemasın islep shıǵıw, ótken zamandı juwapkershilik penen analiz etiw - keleshek jolın tańlap barıwın, ótkir mashqalalardı tartınshaqlıq penen emes, bálki rasın aytqan túrde ashıp taslaw kerekligi úyretiledi.

Úy wázipalar tuwrı óz wáqtında ámelge asırıw maqsetinde xalıq bólimleri tárepinen mekteplerdi baqlawdıń áhimiyeti úlken bolıp tabıladı.

- Mektep jumısın maqsetke muwapıq tekseriw;
- Olardıń jumısındaǵı kemshiliklerdi joytıw ilajların tabıw hám olarǵa ámeliy járdem beriw;
- Istegi unamlı táreplerdi úyreniw, ulıwmalastırıw, ǵalabalastırıw, xoshametlew;
- Basshınıń xızmetkerler menen islew ilmiy tájriybelerin ózlestiriw, ósiwden qadaǵalaw jumısların shólkemlestiriw;

- Mektep xızmetkerlerine tálım - tárbiya jumısın jáne de rawajlandırıwda metodikalıq járdem kórsetiwden ibarat esaplanadı. Mektep basqarması óz qarawındaǵı avtonom, wálayat hám olardıń jaylarındaǵı bólimlerin, pedagogikalıq bilim orınların, mektepke shekemgi tálım mákemelerin baqlaw huquqına iye esaplanadı.

Basqarma bólimleri hám ulıwma bilim beriw mákemeleri baqlaw ómir menen baylanıshı principleri tiykarında ámelge asırıladı. Anıqlanǵan kemshiliklerdi onlaw boyınsha ámeliy járdem kórsetiw hámde onıń atqarılıwın mudamı tekserip turıw menen juwmaqlanadı.

III. Baqlawdıń nátiyjeliligine erisiwdi áhmiyetli studentlerinen.

a) Tekseriwdiń rejeli bolıwı hám sistemalıǵına;

b) Jumıs jaǵdayın analiz qılıwdıń - hár tárepleme hám ilimiy - pedagogikalıq tereńliligi;

v) Jumıslarǵa baha beriwdiń obektivligi hám juwmaqlardıń tastıyqlanǵanlıǵı;

g) Tekseriwdi óz waqtında baslaw hám tamamlaw;

d) Usınıslardıń atqarılıwın qadaǵalaw;

e) Kontrolıdı járdem beriw menen qosıp alıp barılıwı;

yamasa) hár qaysı máselege ayırıqsha jantasıw. (parq qılıw).

j) Talap etiwshilik penen pedagogikalıq taktı qosıp aparıw.

Tekseriwshi shaxs sonı umıtpıwı kerek, tekseriwshi - qadaǵalawshıman dep ózbasımshalıq, tekseriwshi - basshı xızmetkerlerge qopal, qattı qol mámiledede bolıp, onıń ózligine tiymewi;

- Tekseriw nátiyjede tabılǵan kemshiliklerdi, birdeylik principinde sheshiw;

Eń áhmiyetli, miynet kollektivlerinde jumıs júrgizetuǵın xalıq qadaǵalawshılarınıń keń tarmaǵına tayanatın bunday qadaǵalaw sisteması jámiyetiniń unamsız hádiyselerinen tap-taza etetuǵın anıq qúdiretli kúsh bolıwın támiyinleydi.

Baqlawın sistemalı ótkeriw ushın (máwsimiy, turaqlı yamasa shólkemlerge qarashlı bolǵan) mektepke shekemgi tálım mákemeleri ushın inspektor-qadaǵalawshı tárepinen 5 jılǵa mólsherlengen keleshek joba túzilib, qala yamasa

rayonlıq xalıq tálimi basqarıwshı tárepinen tastıyıqlanadı. Bunda tekseriw múddeti anıq kórsetiledi.

Tıykarman, baqlawda túrli sondağı, arnawlı ahimiyetke iyelik etiw bolğan mákemeler (intellektual túrden, fizikalıq túrden hálsiz, kemshiligi bolğan, sóylewinde kemshiligi bolğan), (logopedik), kórkem óner jumısındağı baslanğısh tálim mákemelerin tekserilip, baqlaw maqseti sol túrine qaray belgilenedi.

Baqlawğa tayarlıq bul - mámleketimizdiń «Mektep» boyınsha qarar, kórsetpe, buyırıq, instruktiv hám direktiv (hújjetlerin tağı bir bar názerden keshirip shıǵıwdı qadaǵalawshıdan talap etedi. Bul -.Mektep programmasınıń hámme punktlerin tağı bir bar tereń úyreniwdi talap etedi. Sol orında biz, joqarıda aytıp ótilgen hújjetlerdi «Direktiv» hám Normativ hújjet ne ekenligin túsiniw alıwımız kerek bolıp tabıladı.

Direktiv hújjet - bul - jol-joba, kórsetpe, yaǵnıy joqarı bólimler tárepinen tómen bólimlerge yamasa basshınıń óz xızmetkerlerine bergen kórsetpe, jol - jol-jobalarına aytıladı.

Normativ hújjet - normalar qaǵıydasına tiykarlanǵan hújjet bolıp tabıladı.

Mısalı: Balalardıń jası boyınsha jas gruppalarına tuwrı bólistiriw, xızmetkerlerdi shtat norması boyınsha jumısqa qabıllaw, smeta boyınsha qárejetlerdi bólistiriw—jumsaw, balalardıń awqatlantırıw normaları, tárbiyashılardıń aylıq jumıs xaqları hám x.k. ibarat.

Sonıń menen birge xalıq xojalıq jobalarında názerde tutılǵan. Mektep rawajlandırıwı boyınsha tiykarǵı kórsetkishlerdiń atqarılıwı; Mektep mákemeleri kadrlar menen támiyinlew, awıl mektepke shekemgi tálim xızmetkerlerine beriletuǵın jeńilliklerden paydalanıwı normaları kiredi.

Sonday eken, baqlawdı shólkemlestiriw, oǵan tayarlıq tekseriwshilerden óz ústinde kóbirek islewdi, pikirlew – sıyasıy hám ilimiy jetiklikti, shólkemlestirilgen - pedagogikalıq — metodikalıq islerdiń sheber óz jumısında qóllawdı talap etedi.

IV. Baqlawdı mazmunlı - sistemalı ámelge asırıwda baqlawdıń aparıw basqışları áhmiyetli kásip etedi. Olar tómendegiler:

1. Tekseriw planın dúziw hám tastıyıqlatiw;
2. Tekseriwdiń maqseti hám wáziypaları tuwrısında baslıqtı eskertiw;

3. Jumis baǵdarı hárakterleytuǵın hókümetlerin úyreniw (esabat, akt hám x.k)
4. Shólkem xızmetkerleri menen sáwbet;
5. Mektep basqarıw jumıstı úyreniw, onıń jaǵdayın analiz qılıw;
6. Mekteplerdiń jumıstı saylanǵan túrde tekseriw;
7. Mektepti shólkemlestiriw hám onı rawajlandırıwda unamlı nátiyjeleri tájiriybelerin anıqlaw; olardı ámelde qollanıw jolların islep shıǵıw; usınısnamalar islep shıǵıw;
8. Anıqlanǵan kemshiliklerdi analiz qılıw, olardı joytıw ushın kórsetpeler, ámelde járdem beriw. Jámaatte dodalaw;
9. Tekseriw juwmaqları boyınsha málimlemege akt dúziw;
10. Orınlanǵan jumıslar boyınsha basqarma, bólim, (ámeliyat basshısı aldında esabat beriw).

Bul basqıshlardı ámelge asırıw maqsetinde biz baqlawdıń usıl hám usılların úyrenemiz. Baqlawdıń tiykargı usıl hám usılları tómendegiler esaplanadı:

- Oqıwshılar ómirin shólkemlestiriw shıǵıwları, rejiminiń túrli processlerin baqlaw hám analiz;

- Pedagogikalıq hám finanslıq xojalıq, jumıs hújjetlerdi úyreniw hám analiz qılıw;

- Balalar jumısların analiz qılıw;

- Mektep direktori, tárbiyashiler, ata-analar hám balalar menen (olardıń bilimi, sanasın, sóylewiniń rawajlanıwın anıqlaw maqsetinde) sáwbetlesiw;

- "Pedagogikalıq keńes", "Islep shıǵarıw jıynalıslarında" ata-analar keńeslerinde qatnasıw;

- Jámiyetlik shólkemleri hákimlikleri menen sáwbetlesiwlerden ibarat.

Bul usıl, usıllardı qóllaw - baqlaw túrine, qaysı gruppada tárbiyalıq processtıń qaysı bólegi yamasa shólkem finanslıq-xojalıq jumıslarınıń qaysı tárepleri tekseriwge, qadaǵalawshınıń qánigeligi hám jumıs tájiriybesine baylanıshı.

- Bul kún qırılı ussuların qollaw, mektep jumısın hár tárepleme úyreniwde áhámıyetli bolıp tabıladı.

a) Baqlaw usılı - bul pedagogikalıq processindegi tabıs hám kemshiliklerin, jumıstaǵı qıyınshılıqlardı joytıw hám tálim - tárbiyalıq jumıs sapasın ósiriwdi támiyinleydi.

Baqlaw — pedagogikalıq processin, metodikalıq hám finanslıq -xojalıq iskerliginiń jaǵdayına tuwrı baha beredi hám kerelikli juwmaqlar shıǵaradı.

frontal - jańa tekseriw túrinde bul usıl kún dawamında tekserilip atırǵan pedagogikalıq processin óz ishine aladı, bunda planlı, tálim - tárbiya jumıs mazmunın hám túrli tárbiya jumısın muwapıqlastırǵanlıǵı, xojalıq ómirde oqıwshılar turmısın hám tárbiyasın shólkemlestiriw, oqıw-tárbiya usıl-usılların shólkemlestiriw, balalardıń oyını, miyneti xızmetleri gúzetiledi.

Tematikalıq qadaǵalaw túrinde bolsa - baqlaw usılı saylanǵan temaǵa hám onıń hárakterine baylanıslı. Eger jaǵdayı kúzetip atırǵan bolsa, ol jaǵdayda tekseriwshi shınıǵıwların tereń gúzetedi, onıń programma mazmunına dúzilisine, metodikasına tereń áhámiyet beredi.

Pedagogikalıq islerdi baqlawdan anıq, túsiniw payda etpese qosımsha yamasa qayta baqlaw ótkeriw gerek.

Shólkemlestirilgen-pedagogikalıq iskerlikti baqlawda:

Direktordıń sol jumısın tuwrı shólkemleskenligine, onıń tárbiyalıq hám xojalıq jumısları bir tegisde alıp barılıwına, kollektiv menen munasábeti, tárbiyashı hám xızmet kórsetiwshi xızmetkerler menen sáwbettiń mazmunına, ata-analardı qabıllaw rejimine qaratıw gerek.

Baqlawda – gúzetilip atırǵan processtiń, rejim processlerdegi anıqlılıq, rejimdi aynıwı, balalardıń bilim dárejesin, olardıń etika normaları, oqıtıwshınıń programma studentlerin hám metodikanıń iyelegenligi hám basqalarǵa ahimiyet beriw gerek.

Baqlaw - processinde sol zat ayan boladı, tárbiyashınıń jetkilikli dárejedegi qánigeligin, bul kúzetilip atırǵan kúnde tárbiyashınıń tayarlıq kórgenligi onıń jumıs tájiriybesi sayızlıǵı, balalar kollektivin shólkemlestire almawı, onıń oǵada xayajandı tormozlanıp qalıw kórinetuǵın boladı.

Finanslıq xojalıq jumıstaǵı kemshilikler direktordıń tártipsiz, jumıs júrgiziwinen da kelip shıǵıw múmkin.

Analiz qılıw - oqıtıwshı hám direktorǵa qanday járdem beriw hám olardan qanday etip talap qılıw kerekligini belgilep beredi.

Baqlaw túrlishe háraakterge iye bolıp, qadaǵalawshı bul processlerdi ámelge asırıw ushin tekseriw joba sxemasın dúzedi.

- Hár bir ásirese jas qadaǵalawshılar ushin bunday baqlaw sxemasın túzib islew - bul processti puqta, mazmunlı, hár tárepleme keń aparıwın támiyinleydi. Bunday baqlaw sxemasın joq ekenligi, tekseriwdiń júzeki, mazmunsız, jumıslarǵa salıstırǵanda baha beriwde júzekishilikke alıp keledi. Aldınan oylanǵan planlı baqlaw-shólkemdegi jetik jumıs tájiriybelerin úyrenedi, ulıwmalastıradı hám basqa mákemelerge úgit etedi. Baqlawda tárbiyashı yamasa mektep direktori tárepinen qáte, kemshilik qılınıp atırǵan bolsa, qadaǵalawshı ayrıqsha individual baqlawdan keyin, olardıń túbine asıqpastán, tınısh túrde, kemshiliklerdi aldın alıw ilajların kórsetip, túsintirip beriw, metodikalıq járdem kórsetiw kerek. Eger "baqlaw processinde balalar densawlıǵı hám ómirine qáwip salıwshı qáte-kemshilikler bolsa, ol qadaǵalawshı aralasıwına sebep boladı". Baqlaw processinde baqlaw dápterine jazıp barıladı. (Sxemaǵa qaray túsindiriw).

Baqlawdı taǵı jetiliskeń túrde túsindiriw maqsetinde paydalanıladı:

1. Jumıs hújjetlerin úyreniw;
2. Balalar sawlıǵın túsindiriw materiallar;
3. Tálim tárbiyalıq jumıs planların úyreniw;
4. Tárbiyashılardıń kúndelik dápterlerin (dáslepki jas gruppası).
5. Balalar jumısların analiz (qılıw).
6. Pedagogikalıq keńes, islep shıǵarıw, ata-analar jıynalıslarınıń qararların úyreniw;
7. Finanslıq -xojalıq jumıs hújjetlerin úyrenip shıǵıw;

Bular shólkem haqqında talıqlaw túsiniń beriw múmkin. Bunıń ushin qadaǵalawshı -Mektep direktori, shıpaker (meditsina-medicina hámshire) hám oqıtıwshılarǵa tiyisli jumıs hújjetlerin tayarlawların esletiw. Pedagogikalıq jumıs

hüjjetlerin üyreniwde, didaktik principlerden paydalanıwı, programmanıń az-azdan quramalılastırıp alıp barılıwı kórinetuǵın boladı.

II. BAP. PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDAĞÍ QARÍM-QATNASTÍN ÓZINE TÁN ÓZGESHELIGI

2.1. Basshı qarım-qatnasınıń qásiyetleri

Basqarıw tek óndiriskegine tán bolǵan process emes. Bálki social tarawlar, sonıń menen birge, tálim sistemasında da basqarıwdıń tuwrı dúziliwi júdá zárúrli.

Házirgi waqıtta birden-bir pedagogikalıq processti basqarıwǵa ilimiy jantasıw háreketi kúsheydi. Bul bolsa intellektuallıq potencialı joqarı kadrlardı qalıplestiriw ushın oǵada zárúrli esaplanadı.

Aldımen basqarıwdıń social mánisin ańlap alaylıq. Basqarıw málim bir obiektke shólkemlestirilgen, rejeli, sistemalı tásir kórsetiw bolıp esaplanadı.

Tálim shólkeminiń pedagogikalıq iskerligin basqarıw - dep bolsa pedagogikalıq processin joybarlaw, shólkemlestiriw, xoshametlew, nátiyjelerdi qadaǵalaw hám analiz etiwge aytıladı.

Búgingi kúnde pedagogikalıq pánine tálim mákemelerin basqarıw boyınsha tazadan- jańa túsinikler kirip kelip atır, olardıń mánisi aldınıǵılardan da tereńirek bolıp tabıladı. Mısalı, “tásir etiw” túsiniginiń ornına “ózara háreket”, “hámkarlıq”, “refleksiv basqarıw” sıyaqlı túsinikler qollanılıp atır.

Tálim mákemelerin basqarıw teoriyası tálim mákemeleriniń menejmenti teoriyası menen bayıtıldı. Menejment teoriyası xızmetkerlerge salıstırǵanda isenim, olardıń ónimli miynet etiwleri ushın sharayat jaratıw hám de óz-ara húrmet penen hárakterlenedi.

Al, “menejment” hám “menejer” atamalarınıń tıp mánisi neni ańlatadı?

Biz bul túsiniklerdiń mánisi, tálim shólkeminde mámleket-jámiyetlik basqarıwdıń pedagogikalıq-psixoiogik tiykarların túsiniwimizde bul jóneliste izertlew alıp barǵan pedagog R.Ahliddinovtıń qarawları ayrıqsha dıqqatqa iye.

“Menejment” hám “menejer” atamaları házirgi talqında kárxana hám shólkem iyeleri óz mülki hám xızmetkerlerdi ózleri basqarǵanlarınan kóre saylanǵan jónelis boyınsha arnawlı tayarlıqtan ótken qánigelerdi qosıw ábzal ekenligin túsinip

jetkenlerinen keyin payda boldı. Búgingi kúnde menejer rawajlangan demokratiyalıq mámleketlerde abıraylı kásiplerden biri esaplanadı.

Menejment degende ádetde basshılıq lawazımına rásmiy tayınlangan shaxslardıń jumısı túsiniledi. Basqarıwǵa, sonıń menen birge, tárbiyashılıq jumısı da tiyisli esaplanadı. Menejment (yamasa basqarıw) ámeldegi minimal múmkinshiliklerden maksimal nátiyjelerge erisiw maqsetinde xızmetker yamasa gruppaga tásir etiw, olar menen sheriklik qılıw bolıp tabıladı. Tálım shólkemi menejmenti haqqında sóz júrgizilgende, Ózbekstan Respublikasınıń "Kadrlar tayarlaw milliy programması"nıń 4. 6 –bántinde sóz júritiletuǵın processtıń mánisi haqqında tolıq toqtalıp ótilgenligin bólek atap ótiw zárúr. Bul hújjetke jazılıwına qaraǵanda, tálım shólkemi menejmentiniń tómendegi hámme wazıpaları kórsetip berilgen:

7) úzluksiz tálım sisteması hám kadrlar tayarlawdıń mámleket hám mámleketlik emes tálım mákemelerin strukturalıq tárepten ózgeritiw hám olardı izbe-iz rawajlandırıw mámleket jolı menen basqarıp barılıwı;

8) bárshe dárejedegi tálım basqarıw shólkemleriniń birkelki dóńgelekleri

"Tálım tuwrısında"ǵı Nızamǵa muwapıq belgilenedi;

9) tálımniń normativlik-huqıqiy bazası rawajlantıradı;

10) finans-xojalıq iskerligin aparıw hám de tálım processin shólkemlestiriwde oqıw jurtlarınıń huqıqları keńeyedi hám gárezsizligi támiyinlenedi;

11) tálım mákemeleri Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti tárepinen belgilengen tártipte attestatsiyadan ótkeriledi hám de akkreditaciyanadı.

Akkreditaciya juwmaqlarına kóre tálım salasında iskerlik kórsetiw huqıqı beriledi;

12)shólkemlerdiń, jergilikli húkimet shólkemleriniń, sawda-sanaat dóńgelekleriniń, jámiyetlik shólkemleriniń, fondlarınıń hám qáwenderler óz ishine alıwshı hámıylik hám baqlaw keńesleri sisteması arqalı tálım mákemeleriniń nátiyjeli, jámiyetlik basqarıwı sisteması engiziledi.

Bunnan tisqari, ilimpazlar tálım menejmentiniń bir qatar ayrıqsha ayrıqshalıqlarǵa iye ekenligin da aytıp ótıledi. Olar arasında tómendegi ayrıqshalıqlar tiykarǵı esaplanadı:

13) tálím menejmenti "maqsetke muwapıqlıq" sózi menen anıqlanatuğın tuwıxy ólshewge iye;

14) tálím menejmenti - bul pán hám kórkem óner (sebebi bunda insanlar ortasındağı óz-ara múnasábetler úlken rol oynaydı);

15) menejment mazmunında óz sáwlesin tabatuđın shaxs, mámleket hám jámiyet mápleriniń óz-ara dialektik birligi;

16) tálímni basqarıwda jámiyetshiliktıń aktiv qatnasuwı.

Joaarıdağılardan kórinip turıptı, olda, keleside tálím sistemasın mámleket tárepinen basqarıwdan mámleket-jámiyetshilik basqarıwıǵa ótıledi.

Mámleket-jámiyetshilik basqarıwınıń maqseti —tálím shólkemleriniń aktual máselelerin mámleket hám jámiyetshilik sherikliginde sheshiw, oqıtıwshılar, oqıwshılar hám de ata-analardı tálím programmaların, túrlerin, tálím mákemelerin tańlawda huqıq hám erkinlik beriwdi keńeytiwden ibarat.

Tálím sistemasın mámleket tárepinen basqarıw Ózbekstan Respublikasınıń "Tálím tuwrısında"đı Nızamınıń (1997-jıl) 3-statyasında, yağnıy bilimlendiriw tarawında mámleket siyasatınıń tiykarđı principleride sawlelengen. Bilimlendiriw tarawındağı mámleket siyasatın ámelge asırıw ushın Respublikamızda tálimdi basqarıwdıń mámleket shólkemleri dúzilgen. Ózbekstan Respublikasınıń "Tálím haqqında"đı Nızamında, Ózbekstanda bilimlendiriw tarawın basqarıw Respublika ıquyarındağı joqarı húkimet hám basqarıw shólkemleri hám de jergilikli húkimet hám onıń basqarıw shólkemleri tárepinen ámelge asırılıwı kórsetilgen.

Xalıq tálimi Ministrliđi, Joqarı hám orta arnawlı tálím, Ózbekstan Respublikasında tálimdi basqarıwdıń mámleket joqarı shólkemleri esaplanadı. Ministrlikler ózleri sheriklik sheńberinde:

- tálím salasında birden-bir mámleket siyasatın ámelge asıradı; — tálím mákemeleri iskerligin muwapıqlastıradı hám usıl máselelerinde olardı basshılıq etedi;
- mámleket tálím standartları, qánigeleriniń bilim dárejesi hám kásiplik tayınılıǵına bolǵan talaplardıń atqarılıwın támiyinleydi;

- oqıtıwdıń aldınǵı formaları hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardı, tálimniń texnikalıq hám informaciya quralların oqıw procesine ámel etedi, oqıw hám oqıw -stilistik ádebiyatlardı jaratadı hám baspaǵa shıǵarıwdı shólkemlestiredi;

- tálim alıwshılardıń juwmaqlawshı mámleket attestatsiyası hám mámleket tálim mákemelerinde eksternat tuwrısındaǵı qaǵıydaların tastıyıqlaydı;

- mámleket joqarı tálim shólkeminiń rektorın belgilew tuwrısında Ózbekstan Respublikası Ministrliğine usınıslar kiritedi;

- pedagog xızmetkerlerdi tayarlaw, olardıń mamanlıǵın asırıw hám qayta tayarlawdı quraydı.

Xalıq tálimi Ministrliği jergilikli shólkemleri tómendegiler esaplanadı: Xalıq tálimi Ministrliği jergilikli shólkemlerine xalıq tálimi wálayat basqarmaları, qala, rayon bólimleri kiredi. Xalıq tálimi bólimleri jergilikli hákimlik iqtıyarına kiredi hám oǵan boysınadı. Qaraqalpaǵstan Respublikası Xalıq tálimi Ministrliği, xalıq tálimi wálayat basqarmaları, qala hám rayon bólimleri óz-ara —Ózbekstan Respublikası Xalıq tálimi Ministrliği hám tiyisli túrde Qaraqalpaǵstan Respublikası Ministrliği Keńesine, wálayat, qala, rayon hákimliklerine boysınadı.

Olar mektep iskerligi maydanınan mámleket qadaǵalawın júrgizedi hám onı rawajlanıwın támiyinlew ushın kómeklesedi. Olardıń wákilligine mektep direktorları hám olardıń orınbasarların belgilew de kiredi.

Mektepti basqarıw jumısına mektep inspeksiya, yaǵnıy, Ministrlikler hám xalıq tálimi bólimleriniń mektep inspektorları xızmeti járdem beredi. Olar mektep iskerligin úyrenedi, tálim-tárbiya processiniń nátiyjelerin analiz etedi, aldınǵı tájiriybelerin anıqlaydı hám olardı ǵalabalastırıw ilajların belgileydi, kemshiliklerdi anıqlap, olardı saplastırıw jolların izleydi, mektep direktorı hám oqıtıwshılarga járdem kórsetedi.

Akademikalıq licey hám kásip-óner kolledjlerine shólkemlestirilgen, oqıw -stilistik hám ilimiy bassılıq qılıw, mámleket tálim standartın islep shıǵıw hám engiziw, oqıw -tálim hám kásip-óner programmaların birlestiriw, pedagog kadrlar menen támiyinlew, olardı tayarlaw hám qayta tayarlaw Joqarı hám orta arnawlı tálim Ministrliği (Orta arnawlı kásip-óner tálimi orayı), aymaqlıq basqarmaları

tarepinen tarmaq Ministrlikleri, keńseler hám kárxanalar menen birgelikte ámelge asırıladi.

Tálim sistemasın jámiyetshilik tiykarında basqarıw oqıtıwshılar, oqıwshılar, ata-analar hám jámiyetshilik wákillarinenen ibarat pedagogikalıq Keńestiń ulıwma orta bilim beriw shólkemi iskerligin nátiyjeli shólkemlestiriwge jóneltirilgen iskerligi bolıp tabıladi.

Bir jıldı bir ret ótkeriletuǵın mektep komandasınıń konferensiyası jámiyetshilik basqarıwınıń joqarı organı esaplanadı. Konferensiyada mektep Kabineti, onıń baslıǵı saylanadı, mekteptiń ustavi qabıl etiledi, oqıtıw qaysı tilde alıp barılıwı anıqlanadı hám taǵı basqa. Konferensiyalar aralıǵında óz-ózin basqarıwınıń joqarı organı waziypasın mektep keńesi atqaradı. Mektep keńesi bir jıldı 4 ret shaqırıladi.

Mámleketlik tálim mákemeleri menen bir wáqıtta mámleketlik emes tálim mákemeleriniń iskerlik kórsetiwi de tálimdi basqarıwdıń jámiyetshilik háraakterin anıqlatadı.

Ulıwma orta bilim beriw mektep, akademikalıq licey hám kásip-óner koledjleri haqqındaǵı Qaǵıyda, tálim mákemeleriniń Ustavi - tálim mákemelerin basqarıw hám oǵan basshılıq qılıwdıń tiykarǵı hújjeti.

Basqıshlı qadaǵalaw oqıw jılı tamamlanǵan keyin imtixanlar, test hám oqıwshınıń gezektegi klasqa ótkeriw tuwrısındaǵı qarar qabıl etiledi.

Mektepke tikkeley basshılıq basqarıwdıń joqarı organlar tárepinen tayınlanatuǵın direktor, mámleketke qarawlı bolmaǵan tálim mákemelerinde bolsa qánige tárepinen ámelge asırıladi.

Ózbekstan Respublikasında, ulıwma orta bilim beriwde de xalıq aralıq sheriklik jolǵa qoyılǵan "Ulıwma orta bilim beriw tuwrısındaǵı Qaǵıydanıń segizinshi bóliminde belgilengenı sıyaqlı, ulıwma orta bilim beriwdi basqarıw shólkemleri hám olardıń jergilikli shólkemleri sanalǵan tálim mákemeleri xalıq aralıq sheriklikti pedagogikalıq informaciya hám tájiriye almaslaw, pedagog xızmetkerlerdiń tájiriye úyreniw hám bilimlerdi jetilistiriw maqsetinde progressiv

xalıq aralıq fondlar hám shólkemlerdiń grantların alıw salasındaǵı mámleketler, hókümetler arasında hám keńseler ara pitimler hám de shártnamalar tiykarında ámelge asıradı.

Usı qaǵıyda ulıwma orta bilim beriw (kolledj)di hár tárepleme basqarıw mánisin ózinde bildiredi.

“Akademikalıq licey hám kásip-óner kolledjleri tuwrısında”ǵı Qaǵıyda Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 1998-jıl 13-maydaǵı 204-sanlı Sheshimine muwapıq qabıl etilgen. Bul Qaǵıyda mazmunında tómendegi máseleler kórsetilgen:

1. Ulıwma qaǵıydalar.
2. Orta arnawlı, kásip-óner táliminiń maqseti hám onı shólkemlestiriw.
3. Akademikalıq licey hám kásip-óner kolledjlerine oqıwshılardı qabıl qılıw, tálim-tárbiya processin shólkemlestiriw hám onıń mazmunı.
4. Pedagog kadrlardı tayarlaw, qayta tayarlaw hám olardıń mamanlıǵın asırıw.
5. Orta arnawlı, kásip-óner tálimin basqarıw.
6. Orta arnawlı, kásip-óner tálimin aqsha menen támiynlew hám materiallıq-texnikalıqa támiynatı.
7. Xalıq aralıq sheriklik.

Ulıwma qaǵıydalarda orta arnawlı, kásip-óner tálimi ulıwma orta bilim beriw negizinde oqıtıw múddeti 3 jıl bolǵan úzliksiz tálim sistemasiniń májburiy ǵárezsiz túri esaplanıwı hám de Ózbekstan Respublikasınıń “Tálim tuwrısında”ǵı Nızamı hám “Kadrlar tayarlaw milliy programması”na muwapıq ámelge asırılıwı, akademikalıq liceyler hám kásip-óner kolledjleriniń yuridikalıq shaxs esaplanıwı, nızamshılıqta belgilengen tártipte dúziliwi ayılǵan.

Ekinshi bólimde orta arnawlı, kásip-óner táliminiń maqseti hám onı shólkemlestiriw haqqında ayıladı.

Tómendegiler orta arnawlı, kásip-óner táliminiń wazıypaları retinde belgilengen:

- mámleket tálim standartları sheńberinde ulıwma bilim beriw hám kásip-óner

programmasın orınlaw :

oqıwshılardıń úzliksiz tálimniń keyingi basqıshında oqıwdı dawam ettiriw, saylangan qánigelikler boyınsha miynet iskerligi menen shuǵıllanıw ushın zárúr hám jetkilikli bolǵan bilimler hám de kásip tayınlıǵı dárejesin tereńlestiriw:

Respublika ekonomikasınıń maman kishi qánige kadrlarǵa bolǵan záruriyatın qandırıw.

Bunnan tisqari bul bólimde akademikalıq liceyler qaǵıydaǵa kóre, Joqarı tálim mákemeleri janında dúziliwi, kásip-óner kolledjleri bolsa aymaqlardıń demografik hám geografıyalıq sharayatların, tiyisli tarawdıń qánigelilerine bolǵan jergilikli mútajlıkların esapqa alǵan halda dúziliwi kórsetip berilgen.

Úshinshi bólimde orta -arnawlı, kásip-óner tálimi mákemelerine oqıwshılar qabıllaw; ultıma tálim hám kásip-óner programmalarınıń ámelge asırılıwı; qadaǵalaw túrleri: kurstan -kursqa, orta arnawlı kásip-óner tálimi shólkeminiń bir túrinen basqasına ótkeriw hám diplom beriw tártipleri ayılǵan.

Törtinshi bólimde bolsa akademikalıq liceyler hám kásip-óner kolledjlerinde kimler pedagogikalıq iskerlik penen shuǵıllanıw huqıqına iye ekenligi; Bul tálim mákemelerine professor -oqıtıwshılardı hám injiner pedagoglardı jumısqa qabıllaw qaysı tárzde ámelge asırılıwı aytıp ótilgen.

Besinshi bólimde orta arnawlı, kásip-óner tálimin basqarıw rejimin óz ishine aladı. Ol jaǵdayda akademikalıq liceyler hám kásip-óner kolledjlerine shólkemlestirilgen, oqıw -stilistik hám ilimiy basshılıq qılıw, mámleket tálim standartın islep shıǵıw hám engiziw, oqıw tálim hám kásip-óner programmaların birdeylestiriw, pedagog kadrlar menen támiyinlew, olardı tayarlaw hám qayta tayarlaw Joqarı hám orta arnawlı tálim hámzirligi (orta arnawlı, kásip-óner tálimi orayı), onıń aymaqlıq basqarmaları tárepinen tarmaq Ministrlikleri, keńseler hám kárxanalar menen birgelikte tálim shólkemi direktori tárepinen ámelge asırılıwı kórsetilgen.

Altınshi bólimde orta arnawlı, kásip-óner tálimin aqsha menen támiyinlew ámeldegi nızamshılıqqa muwapıq ámelge asırılıwı, tálim shólkeminiń finanslıq qarjıları onıń iqtıyarında bolıwı belgilep berilgen.

Jetinchi bólimde bolsa orta amawlı, kásip-óner tálımı mákemeleri belgilengen tártipte shet el sherikler menen pitimler dúziw huqıqına iyeligi, shet el mámleketier ushin qánigeler tayarlawı múmkinligi tán alınıwı.

Tálim shólkeminiń Ustavi tálim shólkemi iskerligine basshılıq hám basqarıw sistemasın anıqlawshı hújjet bolıp tabıladı.

Tálim shólkeminiń Ustavında tálim processiniń tómendegi eki zárúrli strukturalıq tárepi ajratıp kórsetiledi:

- 1) mámleketlik tálim standartında, belgilengen bilimler bazasın iyelew ushin qanday islerdi ámelge asırıw kerekligi;
- 2) bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi payda etiwdi shólkemlestiriw (sawatlılıq, gárezsiz pikirlew hám de máselelerdi sheshe alıwğa úyretiw).

Sonın menen birge, tálim shólkeminiń Ustavında shólkemdi basqarıwğa qoyılıwshı talaplar, oqıtıwshı, oqıwshılar hám de tálim shólkemi basshılarınıń huqıq hám minnetleri de anıq ayıp berilgen.

Mısalı, oqıwshılar tálim standartları tiykarında tálim alıw ushin umtılıwları, tálim shólkeminiń pedagogikalıq xızmetkerleri bolsa joqarı dárejede tálim beriwleri, tálim alıwshılardıń oqıw programmaların mámleket tálim standartları dárejesinde ózlestiriwlerin támiyinlewleri zárúr. Tálim shólkemi basshısı (direktori) bolsa oqıw -tárbiya processiniń natiyjeli keshiwin támiyin etedi, oqıw programmaları talaplarınıń atqarılıwın qadaǵalaw, tálim-tárbiya jumıslarınıń sapası hám natiyjeliligi, balalıq hám miynetti qorgaw talaplarına tolıq ámel etiliwi, ruwxıyılıq jumıslarınıń natiyjeli sholkemlestiriw ushin zárúr shárt-shárayatlardı jaratadı.

Ustavta óz-ózin basqarıw, jámaátte óz-ara múnasábetiń ornı sıyaqlı máseleler mánisi de kórsetip beriledi. Mısalı, tálim shólkeminiń direktori oqıtıwshılar menen bálent dawısta, olardıń ózligine tiyetuǵın sózler menen mámile etiw huqıqına iye emes.

Ózbekstan Respublikasında, ámelde bolǵan "Ulıwma orta bilim beriw shólkemi (kollej) nıń úlgili Ustavi" Xalıq tálimi Ministrliǵı 221-sanlı (1998-jıl 17 dekabr), "Orta amawlı, kásip-óner tálimi shólkeminiń Ustavi" bolsa Ózbekstan

Respublikası Ministrler Mákemesiniń 5-sanlı (1998-jıl 5 yanvar) Qararları menen tasdıyqlanǵan. Usı Ustavlar Ózbekstan Respublikası Ministrler Mákemesiniń «Tálim shólkemi Ustavini islep shıǵıw tártibi tuwrısında»ǵı Sheshimine muwapıq islep shıǵılǵan. Tálimdi basqarıwdıń wákili juwapker mámleket organı tárepinen tasdıyqlanadı hám jergilikli mámleket hákimiyatı shólkemleriniń keńselerinde dizimnen ótkeriledi.

Tálim shólkeminiń Ustavında tálim shólkeminiń jaylasqan ornı, onıń túri, tálim tili, gruppá basshıları, oqıtıwshılardıń huqıq hám minnetleri, tálim alıwshılar hám olardıń ata-analarınıń huqıq hám minnetleri, sonıń menen birge, tálim shólkeminiń ekonomikalıq dúzilisi hám xojalıq iskerligi, basqarıw tártibi anıq belgileniwı kórsetip berilgen.

Tálim shólkeminiń Ustavi tómendegi bólimlerden dúziledi:

1. Qısqasha tálim shólkemi haqqındaǵı maǵlıwmatlar.
2. Tálim shólkeminiń maqset hám wázipaları.
3. Tálim shólkemin basqarıw:
 - a) tálim shólkemin basqarıwdıń áshkaralıq, demokratiyalıq hám óz-ózin basqarıw tiykarında ámelge asırılıwı;
 - b) pedagogikalıq-jámáát Keńesti;
 - e) direktor, onıń huqıq hám minnetleri;
 - g) direktordıń oqıw-tárbiya jumısları boyınsha orınbasarınıń huqıq hám minnetleri;
 - e) ruwxıylıq hám bilim jumısları boyınsha direktor orınbasarınıń huqıq hám minnetleri.
4. Oqıw -tárbiya hám ilimiy-stilistik islerdi shólkemlestiriw:
 - a) tálim mazmunınıń Mámleket tálim standartları boyınsha islep shıǵılǵan oqıw joba hám programmaları tiykarında belgileniwı;
 - b) oqıw processin shólkemlestiriw;
 - e) intalı jaslar menen islew;
 - g) islep shıǵarıw ámeliyatın ótkeriw tártibi;
 - e) qosımsha pullı shınıǵıwlardı engiziw;

j) kúnlik jumıs tártibi (seminar, shınıǵıwlardıń dawam etiwı, tánepisler, úy wázipaların beriw tártibi hám taǵı basqalar).

5. Oqıtıwshı. Huqıq hám minnetleri.

6. Oqıwshı. Huqıq hám minnetleri.

7. Oqıw -islep shıǵarıw tálimi ustaları, basqarıw hám járdemshı xızmetkerlerdiń huqıq hám minnetleri.

8. Ata-analar yamasa olardıń almastırwshı adamlardıń huqıqları, májburiyat hám juwapkershilikleri.

9. Tálim shólkeminiń materiallıq hám fınanslıq xojalıq támiynatı

2.2. Qarım-qatnas- pedagogikalıq processti nátiyjeli basqarıwdıń shárt-sharayatları

Hár qanday iskerlik sıyaqlı basqarıw iskerligi de óz wazipaların bir qatar principiierge tiykarlanıp ámelge asıradı. Pedagogikalıq ádebiyatlarda tálim sistemasın basqarıwda tiykar bolıp xızmet etiwshi principiardi olar tárepinen atqarılatuǵın wazipalar (joybarlaw, shólkemlestiriw hám baqlaw) ǵa tayanılǵan halda belgileniwine bólek pát berilgen. Usı orında tálim shólkemin basqarıwdıń hár bir principine oqıw qollanbasına tayanǵan halda bólek-bólek anıqlama beriwge háreket etemiz. Tálim shólkemi basqarıw teoriyası hám tariyxında basqarıwdıń tiykarǵı principiardi tómendegiler bolıp tabıladı:

Pedagogikalıq sistemasını basqarıwdı demokratilastiriw hám insanparwárlastiriw. Pedagogikalıq kadrlardı tańlaw hám shártnama tiykarında jumısqa qabıllaw, qabıl qılınıp atırǵan qarardı ashıq talqılaw, informaciyalardıń barlıq ushın ashıq hám túsinikli engiziw, tálim shólkemi jámiyetshiligi aldında administraciyanıń úzliksiz esabat beriwı, oqıtıwshı hám oqıwshılardıǵa tálim shólkemi turmısına tiyisli óz pikirlerin bildiriwge múmkinshilik beriw, tálim shólkeminde demokratiyalıq ideyalardıń ústin turatuǵın orın tutıwın ańlatadı.

Tálim sistemasın basqarıwda shaxsqa bólek húrmet penen munasábette bolıw, oǵan iseniw, pedagogikalıq iskerlikte subyekttiń subyektke munasábeti

dárejesine erisiw, oqıwshı hám oqıtıwshnıń huqıq hám máplerin qorgaw, óz uqıpları hám kásiplik uqıpları erkin kórinetuǵın etiw ushın sharıyat jaratıw insanparwárlıq principine tiykarlangan basqarıw mánisin ańlatadı.

Basqarıwdıń sistemalıǵı hám birden-birligi. Tálım shólkemin basqarıwǵa salıstırǵanda sistemalı jantasıw tiykarında baslıq tálım shólkemin bir pútkil pútin sistema retinde hám onıń belgileri haqqında anıq oyda sawlelendiriwge iye boladı. Sistemanıń birinshi belgisi birden-birligi hám de onı bólekler, strukturalıq bólegin ajratıw múmkinliginde bolıp tabıladı. Ekinshi belgisi sistemanıń ishki dúzilisinıń bar ekenligin ańlatadı. Úshinshi belgisi sistemanıń integrtsiyalana alıwı bolıp tabıladı. Sistemanıń hár bir strukturalıq bólegi ayrıqsha sapǵa iye bolǵanı menen, óz-ara háreket arqalı sistemanıń jańa integraciyalana alıw sapası payda boladı. Tórtinshi belgisi tálım mákemeleriniń sırtqı ortalıq penen bekkem baylanısı bolıp tabıladı. Sebebi tálım mákemeleri sırtqı ortalıqqa maslasıp, bul tálım processin qayta quradı hám de óziniń maqsetlerine erisiw ushın sırtqı ortalıqtı ózine boysındıradı. Basqarıwdaǵı sistemalıq hám birden-birlik baslıq penen pedagogikalıq jámaát ortasındaǵı óz-ara háreket hám baylanıstı támiyinleydi, birjaqlama basqarıwdıń aldın aladı.

Basqarıwdıń oraylastırılǵan hám oraylastırılmaǵan jaǵdaylarınıń racional birdeyligi. Basqarıwdı oraylastırıw kereginen artıq bolǵanda, álbette, basqarıw basqarıw kúsheydi. Bul jaǵday oqıtıwshılar hám oqıwshılardıń mútajlikleri, talap hám tileklerin esapqa almawǵa, baslıq hám oqıtıwshılardıń kereksiz miynet hám wáqıt jumsawlarına alıp keledi.

Sonıń menen birge, oraylastırmawǵa da kereginen artıq itibar berilse, pedagogikalıq sistema iskerliginiń páseyiwi kózge taslanadı.

Tálım shólkemi ishindegi basqarıwda oraylastırıw hám oraylastırılmawdı uyqaslastırıw basqarıw hám jámiyetshilik basqarıwı basshılarınıń iskerligin jámaát mápine qaratadı hám de kásip ilmiy tájriybesi dárejesinde qararlardı qabıllawǵa sharayat jaratadı.

Jalǵız -hákimlik penen jamaatshilik basqarıwınıń birligi principi pedagogikalıq processti basqarıwda jeke hákimshilikke jol qoymawǵa qaratılǵan.

Basqarıw iskerliginde oqıtıwshılardıń tájiriybesi hám bilimine súylene otırıp, túrli qarawları saıstırıw, aqılǵa say juwmaqlar shıǵarıw oǵada zárúrli bolıp tabıladı. Ministrler kollegial sheshiw hár bir jámaát aǵzasınıń juwapkershiligin joqqa shıǵarmaydı.

Óz gezeginde jekke hákimshiliktiń ayrıqsha tárepleri bar. Jekke hákimshilik pedagogikalıq processte tártip-ıntızam, oǵan ámel qılıwdı támiyinleydi.

Qarardı qabıllawda kollegial jantasıw maqul bolsa, qarardıń atqarılıwın támiyinlewde jekke hákimshilikke baǵınıw maqul bolıp tabıladı.

Tálim sistemasın basqarıwdıń mámleket-jámiyetshilik háraakteri bul princípiti ámelge asırıwǵa sharayat jaratadı.

Tálim sistemasın basqarıwda informaciyalardıń obiektivligi hám tolıqlıǵı, Tálim sistemasın basqarıwdıń natıyjeliligi informaciyalardıń qanshellilik anıq hám tuwrılıǵına da baylanıslı. Eger informaciyalar anıq, tolıq jıynalsa yamasa hádden ziyat kóp bolsa, qarar qabıllawda shálkeslikke alıp keledi.

Biz tálim-tárbiya processinde oqıwshılardıń ózlestiriwi haqqındaǵı maǵlıwmatlardı jıynaymız, lekin olardıń qızıǵıwshılıqları, turpayı, shaxs retindegi baǵdarına itibar beremiz. Áne sonıń ushın da tárbiya processinde kóplegen iyiliwler gúzetiledi.

Tálim shólkeminiń basshısı óziniń iskerliginde menejer wázipasın da atqaradı. Sonıń ushın ol óz iskerliginde baqlaw, anketa, test, instruktiv hám metodikalıq materiallardan keń paydalana biliwi kerek. Tálim shólkemi administraciyası kollej ishindegi informaciyalı basqarıw texnologiyasını islep shıǵıw hám onı tálim procesine qollanıw bólek itibar qaratuwı kerek.

Basqarıw processinde informaciyadan nátiyjeli paydalanıw tálim shólkemi iskerliginiń natıyjeli ámelge asırılıwına járdem beredi. Tálim shólkeminiń basqarıwda paydalanılatuǵın informaciyalar túrlishe bolıp tabıladı.

Informaciyalar fondın qalıplestiriw hám odan jedel paydalanıw basqarıw jumısın ilimiy shólkemlestiriwdi ósiredi.

Mektep ishki basqarıwınıń ayrıqshalıǵı tómendegi wáziypalarda anıq kórinedi:

1. Tálím-tárbiya processin pedagogikalıq analiz qılıw.
2. Maqset qoyıw hám joybarlaw.
3. Shólkemlestiriw.
4. Mektep ishki basqarıwın baqlaw.
5. Tártipke salıw.

1. Tálím-tárbiya processiniń dúziliwi hám rawajlanıwın analiz etpesten, erisilgen nátiyjelerdi házirgileri menen salıstırılamaстан turıp, onı basqarıp bolmaydı.

Tálím shólkemin basqarıw nátiyjeliligi baslıqtıń da, oqıtıwshılardıń da pedagogikalıq analiz stilistikasını tereń biliwlerine baylanıslı. Eger óz wáqtında, professional dárejede pedagogikalıq process tuwrı analiz etilmese, jámaát arasında óz-ara bir-birin túsınbew, isenimsizlik kelip shıǵadı. Házirgi waqıtta pedagogikalıq analizdiń tómendegi úsh túri ámeldei:

- 1) kúndelik analiz;
- 2) tizimli analiz;
- 3) juwmaqlaw analiz.

Kúndelik analiz oqıw procesiniń barıwı hám nátiyjesi haqqında hár kúni maǵlıwmat jıynap, ondaǵı kemshiliklerdiń sebebin anıqlawǵa qaratıladı. Kúndelik analiz nátiyjesinde pedagogikalıq processke ózgeriwler hám ońlawlar kiritiledi. Kúndelik analizdiń predmetine oqıwshılardıń hár kungi ózlestiriw hám ıntızamları dárejesi, tálím shólkemi basshısınıń sabaqqa hám de klasstan tısqarı sabaqlarǵa qatnasıwı, mekteptiń tazalıq jaǵdayı, sonıń menen birge, sabaq kestesine ámel qılıw sıyaqlı jaǵdaylar kiredi.

Sistemalı analiz sabaqlar hám klasstan tısqarı shınıǵıwlar sistemasın úyreniwge qaratıladı. Sistemalı analiz mazmunı tálím metodların tuwrı uyqaslastırıw, oqıwshılar tárepinen bilimlerdiń puqta ózlestiriliwine erisiw, oqıtıwshılardıń sapalı tárbiyalıq islerdi aparıwları, olardıń pedagogikalıq mádeniyatın kóteriw hám de tálím shólkeminde innovácion ortalıqtı shólkemlestiriwde pedagogikalıq jámaátiniń úlesin támiyinlew sıyaqlılardan ibarat.

2. Hár qanday pedagogikalıq processti basqarıwdıń baslanıwı maqset qoyıw hám rejelestiriwden ibarat.

Basqarıw iskerliginiń maqseti - jumıstıń ulıwma baǵdarı, mazmunı, forması hám metodların anıqlaw. Sonday eken, maqset - rejeniń bazası. Basqarıwda tiykarǵı maqset anıqlanǵanınan keyin, oǵan erisiw ushin qosımsha maqset qóyıladı. Tálım shólkemin basqarıwdı joybarlaw pedagogikalıq analiz tiykarında belgilengen programmalıq maqsetke muwapıq qarar qabıllaw bolıp tabıladı. Bunday qararlar málim bir múddet dáwirindegi maǵlıwmatlardı analiz qılıw arqalı yamasa juwmaqlawshı islerdi atqarıp bolǵandan keyin qabıl etiliwi múmkin.

Tálım shólkemin basqarıw ámeliyatında joybarlawdıń tómenдеgi ush tiykarǵı forması qollanıladı :

- 1) múddetli (perspektiv);
- 2) jıllıq;
- 3) juwmaqlaw.

Múddetli joybarlaw qaǵıydaǵa muwapıq sońǵı jıllarda, tálım shólkeminde ámelge asırılǵan islerdi tereń analiz qılıw tiykarında bir neshe jılǵa qaratıp qabıl etiledi.

Tálım shólkeminde, qabıl etiliwi múmkin bolǵan múddetli joba tómenдеgi kóriniste bolıwı múmkin:

1. Joybarlastırılǵan múddette tálım shólkemi aldına qoyılǵan wáziypalar.
2. Gruppalardıń múmkinshiliklerinen kelip shıǵıp, oqıwshılardıń jılıq ózlestiriw dárejesi múddetleri.
3. Tálım procesine pedagogikalıq informaciya (jańalıq) lardı alıp kirisiw múddetleri.
4. Tálım shólkeminiń pedagogikalıq kadrlarına qoyılǵan talapları.
5. Pedagog kadrlar mamanlıǵın túrli sırtqı kórinisler (kurslar, seminarlar, treninglar) arqalı asırıw.
6. Tálım shólkemin texnika hám de oqıw -metodikalıq (qurılıs jumısları, informaciyalastırıw, kórgezbeli qurallar, kitapxana fondın bayıtıw) kólemin rawajlandırıw.

7. Oqıtıwshı hám oqıwshılardı social qorgaw.

Jıllıq joybarlaw pútkil oqıw jılı hám de jazǵı demalısı óz ishine aladı. Jıllıq joybarlaw oqıw jılı dawamında ámelge asırıladı hám tálim processin dúziliwi (sherek, semestr)ǵa qaray bir neshe basqıshlardı óz ishine aladı.

Juwmaqlawshı joybarlaw oqıw sherekleri ushın dúziledi, ol bir jıllıq rejeniń anıqlanǵan kórinisi esaplanadı. Sol tárizde joybarlawdıń bunday anıqlawǵa kórinisleri oqıtıwshılar, oqıwshılar hám ata-analar komitetiniń iskerligin basqarıwǵa járdem beredi. Bul jobalar oqıtıwshılar hám klass basshılarınıń jumis jobaları menen baylanıshlıqta anıqlastırılıp barıladı. Ulıwma alǵanda, basqarıw iskerliginde joybarlaw wázipasınıń tolıq ámelge asırılıwı tálim shólkemi iskerligi natiyjeliligin asıradı.

3. Qabil etilgen jobalardı tolıq ámelge asırıw ushın sistemalı háreketin basqarıwshılarınıń strukturalıq bólimlerin bir-biri menen baylanısta bolıwın shólkemlestiriwleri kerek. "Shólkemlestiriw" túsinigi bir qansha mánislerde qollanıladı.

Birinshiden, baha retinde intellektual iskerlikti rawajlandırıwǵa qaratılǵan hám de sabaqtan tısqarı ilajlardıń shólkemlesiwın támiyinleytuǵın oqıw-tárbiya processiniń maqsetinde kórinetuǵın boladı.

Ekinshiden, shólkemlestiriw degende belgilengen joybarlardı ámelge asırıwshı, aldına qoyılǵan maqsetke erisiw ushın pútkil pedagogikalıq processti basqarıwshı tálim shólkemi basshıları, oqıtıwshılar, oqıwshılardıń óz-ózin basqarıw shólkemleri iskerligi túsiniledi.

Basqarıwdıń quraytuǵın tiykarǵı basqarmalar retinde tálim shólkeminiń Kabineti, pedagogikalıq Keńes, direktor basqaratuǵın jıynalıs, direktor orınbasarlarınıń jıynalısı, operativ jıynalıslar, metodikalıq seminarlardı atap kórsetiw múmkin.

Pedagogikalıq Keńes iskerligi demokratiyalıq hám áshkaralıq principlerine tiykarlanıp alıp barıladı. Pedagogikalıq Keńeslerde anketalar, soraw-juwaplar, qadaǵalaw jumislar, tańlaw jumislari kóriledi. Bunnan tısqarı pedagogikalıq Keńes jıynalıslarında tálim shólkemi turmısı hám iskerligine tiyisli aktual máseleler

sheshiledi. Sonın ushin pedagogikalıq Keñesti túrli talqılawrı, mashqalalı máselelerden azat etiw ushin tálim mákemelerde direktor jıynalısları shólkemlestiriledi. Direktor jıynalıslarında administraciya hám oqıtıwshılar qatnasıp qalmaq, basqa jumısshı xızmetkerler de qatnasıwları múmkin.

Tálim shólkemi orınbasarlarınıń jıynalıslarında kúndelik sorawlar hám basqarıw, basqarıwǵa tiyisli máseleler talqılanadı. Bunday jıynalıslar tálim shólkemi jobası boyınsha oqıw jılınıń sheregi (semestri) de yamasa hár ayda bolıp ótedi.

Operativ axboriy jıynalıslar tálim shólkeminde tálim processin shólkemlestiriwdiń zárúr forması bolıp tabıladı. Operativ axboriy jıynalıslardıń teması ámeldegi sharayatlardan kelip shıǵadı. Bul sıyaqlı jıynalıslar pedagogikalıq xızmetkerler, oqıwshılardıń barlıǵı ushin shólkemlestiriledi.

4. Ishki qadaǵalaw da tálim shólkemin basqarıwda bólek orın tutadı. Qadaǵalawdı shólkemlestiriwde jetispewshiliklerdi saplastırıw ushin bir qansha talaplardı biliw zárúr. Bunday talaplarǵa sistemalılıq, obektivlik, háreketlilik, tolıqlawıshlıq sıyaqlılardı kórsetiw múmkin.

Pedagogikalıq basqarıwǵa tiyisli ádebiyatlarda, tálim shólkemi ishki qadaǵalawınıń tómendegi baǵdarları dúziliwi aytılgan:

1. Pedagogikalıq shólkemlestiriwshilikke tiyisli sorawlardıń qoyılıwı.
2. Tálim programmaları, DTSnıń atqarılıw sapası.
3. Oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybeleriniń sapası.
4. Oqıwshılardıń tárbiyalanǵanlıq dárejesi.
5. Oqıtıwdıń bilimlendiriwge tiyisli, tárbiyalıq hám rawajlantırıwshı funksiyalarınıń atqarılıw jaǵdayı.
6. Sabaqtan tısqarı tárbiya jumıslarınıń shólkemlestiriliw jaǵdayı hám sapası.
7. Pedagogikalıq kadrlar menen islew.
8. Tálim shólkemi iskerliginiń ayrıqsha natiyjeliligi.
9. Qabil etilgen qararlar hám normativ-huqıqiy hújjetlerde kórsetilgen talaplardıń atqarılıwı.

Tálim shólkemi ishki qadaǵalawınıń túrleri, formaları hám metodların gruppalaştırıw házirgi waqtda mashqalalı másele bolıp qalıp atır. Soǵan qaramastan, kóplegen pedagogikalıq ádebiyatlarda ishki qadaǵalawdıń tómendegi túrleri ajratılıp kórsetiledi:

Temalı qadaǵalaw qanday da anıq máseleni úyreniwde tálim shólkemi jámaáti, oqıwshılar toparı yamasa bólek oqıtıwshınıń pedagogikalıq xızmeti sisteması, tálim shólkemindegi tálim dárejesi, sonıń menen birge, oqıwshılardıń ekologiyalıq hám estetik tárbiyası sistemasına itibar qaratıladı.

Frontal qadaǵalaw pútkil pedagogikalıq jámaát, metodikalıq keńes yamasa bólek oqıtıwshı iskerligin úyreniwge qaratıladı.

Bólek qadaǵalaw qandayda bir bir oqıtıwshınıń iskerligi, klass (gruppa) basshılarınıń tárbiyalıq jumısların temalı, frontal tekseriwge tiykarlanadı.

Klass-qarım-qatnas qadaǵalaw formasında klass komandasınıń sabaq hám sabaqtan tısqarı processinde qalıplesiwine tásir etiwshi ayrıqsha faktorlar itibarǵa alınadı.

Predmetli qadaǵalaw forması bir yamasa bir neshe klass (gruppa) larda, pútkil tálim shólkeminde tálim alıńanlıq dárejesin anıqlawda qollanıladı.

Temalı ulıwmalastıratuǵın qadaǵalaw formasınıń bas maqseti túrli pán oqıtıwshıları hám klasslardıń bólek oqıw-tárbiya processin basqarıwdaǵı jumısların úyreniwden ibarat.

Kompleks qadaǵalaw forması bir neshe oqıw pánleri bir yamasa bir neshe klass (gruppa) larda túrli oqıtıwshılardıń jumısların úyreniwdi shólkemlestiriw maqsetinde ámelge asırıladı.

5. Tártipke salıwdıń tiykarǵı maqseti tálim-tárbiya processin pedagogikalıq analiz qılıwda tálim shólkeminiń aldına qoyılǵan maqset hám jobaların ámelge asırıw, basqarıw jumısın shólkemlestiriw hám de baqlawda jol qoyılǵan jaǵdaylardı ońlawdan ibarat.

Tártipke salıw basqarıw iskerliginde úlken áhmiyetke iye boladı. Ol ótken oqıw jılında erisilgen nátiyjelerdi, jol qoyılǵan kemshiliklerdi esap etedi. Áne sol

tiykardan kelip shıǵıp, jańa oqıw jılında tálim shólkemi aldına maqset hám tiykarǵı wazıypalardı qoyadı.

[The remainder of the page contains extremely faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

66

III BAB. PEDAGOGIKALÍQ PROCESSTI BASQARÍWDAǴÍ QARÍM-QATNASQA TÁN TÁJRIYBE – SÍNAW JUMÍSLARÍNÍN ULÍWMALÍQ MAZMUNÍ.

3.1. Tájriybe – sinaw jumislari metodikasınıń mazmunı hám mexanizmi.

Pedagogikalıq processti basqarıwda munasábetinń ornı, ayırıqsha qásiyetleriniń hám teoriyalıq ideyaların ámeliyatqa qollanıw hám de usı iskerlik nátiyjesin úyreniw maqsetinde sinaq jumislari dúzildi. Tájriybe maydanları retinde Nókis qala 21-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebi tańlandı. Tájriybe maydanı bolǵan mektep sinaq jumislarina qosılǵan oqıwshılardıń sanı jámi 116 dananı quradı.

Aytılǵanlardı tálim-tárbiya processinde ámelge asırıwdıń tiykarǵı shárt-shárayatları tómendegishe:

- tálim, tárbiya hám rawajlandırıw birligin támiyinlew;
- tálim teoriyasınıń qánigelerdinń ámeliy tárepten tayarlaw menen turaqlı baylanısın ornatiw;
- talabalardı kásip iskerligine ámeliy tárepten tayarlawdı intelektuallastırıw hám jedellestiriw;
- tálimde studentlerdi pedagogikalıq ámeliyat processinde bolajaq tárbiyashı ustaz hám student iskerligin sistemallastırıw;

Studentlerdi pedagogikalıq processindegi texnologiyası jetekshi principlerdi óz ishine tómendegilerdi aladı:

- zamanagóylik (tálim processinde júz beretuǵın qarama-qarsılıqlardı nátiyjeli sheshiwge mudamı umtılıwı);
- optimallıq tálim processin ilimiy tiykarda qurıw;
- integrativlik (tálim processin jetilistiriw ushin didaktikaǵa jaqın tarawlarǵa tiyisli bilimlerden paydalanıw);
- ilmiylik tálim-tárbiya processin jáne de jetilistiriw hám erisilgen jańalıqlardı turmısqa qollaw;
- modellilik informacion texnologiyaların qollaw;

Ustı maqsette biz Nókis qala 21-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebinde anketa sorawları arqalı oqıtıwshı - oqıwshı munasábetleri dárejesin anıqlawğa, usı keste kórsetkishleri menen tanısıw da oqıtıwshılardıń dárejesi olardıń mikromuhitda, basqarıwda milliy ruwxıy qadriyyatlardan paydalanıwda tómen nátiyjelerge erisip atırǵanlıqların kórsetedi. Sol sebepli sınaq jumıslarınıń keyingi basqıshlarında pánlerin oqıtıwda milliy ruwxıy qadriyyatlardan paydalanıw hám bul processde aktivlik kórsetiwlerine itibardı qaratıw maqsetke muwapıq ekenligin tastıyıqlaydı.

Analiz nátiyjelerine kóre pánlerin oqıtıwda milliy ruwxıy qadriyyatlardan 62,5 procentine ruwxıy tayın ekenlikleri málim boldı. Bunnan ańlangan 37,5 procent oqıtıwshı sabaqlardı shólkemlestiriwde túrli milliy ruwxıy qadriyyatlardan, bul bolsa óz gezeginde olardıń arawlı bir "tayarlıq"tı keltirip shıǵarıwı múmkin. Usınıń sebebinen sınaq jumıslarınıń keyingi dáwirinde bul sıyaqlı unamsız jaǵday oqıtıwshınıń basqarıw usırların, jolların, principielerin jetiliskeń dárejede biliwleri kerekligi kórsetedi.

Pedagogikalıq táliymat ideyalarına kóre shaxsda joqarı etikalıq sapalardıń qalıplesiwi hám onıń sociallasıwında miynet iskerligi bólek orın tutadı. Soǵan kóre oqıtıwshı pánlerin oqıtıwda milliy ruwxıy qadriyyatlardan paydalanıw da oqıtıwshınıń áne sol sapaǵa iyelewine bólek itibar qaratıw talap etiledi. Tájiriye dáwirinde de pedagogikalıq iskerlikti nátiyjeli shólkemlestiriwge itibar qaratıw málim boldı.

Tájiriye - nátiyjeleri oqıtıwshı iskerligine tayarlaw boyınsha da keń kólemli ámeliy islerdi shólkemlestiriw zárúr ekenligin tastıyıqladı.

Tájiriye-sınaq jumıslarınıń sońǵı basqıshı bolǵan belgilewshı tájiriye dáwirinde de oqıtıwshılardıń ilimiy hám innovacion basqarıw dárejesi, sonıń menen birge, jeke sapalarǵa iyelikleri dárejesin anıqlaw maqsetinde studentler ortasında anketa sorawları qayta dúzildi.

3.2. Tájiybe – sinaw jumislari nátiyjelerin talqılaw hám nátiyjelik kórsetkishleri

Tájiybe-sınaw jumislariń shólkemlestiriw dáwirinde mekteptiń Qaǵıydasına muwapiq tálim shólkeminde arnawlı bir hújjetler alıp barılıwı kerek.

Sonayaq, xızmetkerlerdiń, jeke hújjetleri; medicinalıq kartaları; xızmetkerlerdiń jumis shártnamaları, olardıń jumista esapqa alıw tabeli, onı tekseretuǵın hám qadaǵalaytuǵın adamlardıń oy-pikir hám usınısların jazıw dápteri; sanitariya jurnalı; pedagogikalıq, islep shıǵarıw jıynalısları hám ata-analar jıynalıslarınıń protokoli; inventar hám azıq-túlik ónimlerin esapqa alıw dápteri; shólkemniń jıllıq, aylıq jumis jobası hám basqalar alıp barıladı. Áne sol maqsette tájiybe maydanları bolǵan kolledjlerde sınaw jumislariına qosılǵan direktorǵa jumis tájiybeleri hám jeke gúzetiwlerine tiykarlangan waziypalar júkletildi.

Kadrlar menen islewde sheriklik principinde jumis alıp barıladı, bular tómendegiler:

a) tolıq sheriklik minimumı — jámaát aǵzaları sanına hám jumistı tuwrı aparıwǵa súyenedi;

b) bıykarǵa waqıt ótkermew, mudamı tuwrı siyasattı izbe-izlik penen ámelge asırıw;

v) operativlik hám pikirlew, uqıplılıq;

g) pikirlew nátiyjesin xabar qılıw, anıq ámeliyatqa tiykarlangan halda alıp barıladı.

Mektep direktori tómendegi formada metodikalıq jumislarǵa bassılıq etedi:

-pedagogikalıq keńes;

-seminar, seminar shınıǵıwı;

-medicinalıq -metodikalıq pedagogikalıq keńes;

-ashıq ilajlardı shólkemlestiriw;

-jekpe-jek islew;

-jámaát jol menende máslahát.

Joqarıdağı talaplardan köringenindey, tájiriye mektep bassısı pedagogikalıq keńeslerdi basqarıw texnologiyası aldınǵısınan parq sezilerli emes, eń joqarı kórsetkishler tájiriyeбели direktorlarda kórinetuǵın bolsa, tómen kórsetkish olardıń tájiriyesi kóp bolmaǵan bilimlerde jetilistiriwge mıtájliginde, umtılıwlarında sawlelenedi. Sáwbetler, soraw -juwaplar nátiyjesi hám de bul jámaátaǵılardı psixologiyalıq qásiyetleri olar tárepinen tálim mánisiniń tuwrı anglanmaganlıǵı tómen kórsetkishleriniń jazılıwıǵa sebep bolǵan.

Mektep direktorlarınıń basqarıw dárejesi (tiykarlawsh tájiriye)

	Dáreje kórsetkishleri (procent esabında)			
	Joqarı	Tómen	Joqarı	Tómen
Qarım-qatnasqa kirisiw zárúrligine iyelik	47,9	52,1	43,4	56,6
Jumısqa zárúrligi	91,6	8,4	93,8	6,2
Tálim alıw zárúrlik iyelik-mamanlıq asırıw	19,3	80,7	21,9	78,1
Toparǵa itibarı	24,6	75,4	27,1	72,9
Mánawiy qádriyatlarǵa múnasebet	27,5	72,5	24,6	75,4
Estetik tásirlerge múnasebet	33,7	66,3	36,7	63,3
Ózligin ańlaw	14,2	85,8	16,1	83,9

Mektep direktorlarınıń basqarıw dárejesi (tiykarlawsh tájiriye)

Tiykarǵı sapalar	Dáreje kórsetkishleri (procent esabında)			
	Joqarı	Tómen	Joqarı	Tómen
Etikalıq qádriyatlarǵa iyelik	24,6	75,4	22,5	77,5
Social subiektlerge unamlı múnasebette bolıw	56,2	43,8	51,6	48,4
Jumısta-shañaraqta súykimli bolıw	93,2	6,8	91,9	8,1
Mikro ortalıqta óz ornına iye bolıw	20,3	79,7	25,7	74,3

Joqarıdağı keste kórsetkishleri menen tanıw da direktorların dárejesi olardıń mikro ortalıǵında, jámaát arasında óz ornın iyelewdiń tómen nátiyjelerge erisip atırǵanlıqların kórsetedi. Sol sebepli sınaq jumıslarınıń keyingi basqışlarında unamlı munasábetlerdi ornatıw hám bul processde aktivlik kórsetiwlerine itibardı qaratuw maqsetke muwapıq ekenligin tastıyıqlaydı.

Mektep direktorlarınń jeke sapalarǵa iyelik dárejesi (tiykarlawshı tájriybe)

Tiykargı sapalar	Dáreje kórsetkishleri (procent esabında)			
	Joqarı	Tómen	Joqarı	Tómen
Social múnasábetlerge kirise alıw	34,1	65,9	31,5	68,5
Dialogiyalıq sóylew kónlikpelerine iyelik	75,2	24,8	72,3	27,7
Mexanik este saqlawǵa iyelik	24,7	75,3	27,8	72,2
Kóz aldına keltire alıw uqıplılıǵına iyelik	28,6	71,4	30,1	69,9
Kórgzibeli-obrazlı oylawǵa iyelik	30,3	69,7	27,6	72,4
Sóylew-logikalıq oylawǵa iyelik	18,3	81,7	19,4	80,6
Aktivlik	16,7	83,3	15,8	84,2
Háreketsheńlik	64,3	35,7	66,6	33,4
Liderlik	18,6	81,4	22,4	77,6
Miyet kónlikpelerine iye bolıw	38,5	61,5	40,4	59,6
Sawadxanlıq	18,2	81,8	17,5	82,5
Belgili bir qábiliyetke iyelik	22,6	77,4	20,9	79,1

Keste kórsetkishleri keyingi tájriybe basqışlarınan sóylewli-logikalıq oylawǵa iyelik, liderlik, sawatlılıq hám mexanik yad sıyaqlı sapalardı tárbiyalaw zárúrli waziypalardan biri bolıwı kerekligin ańlatadı. Sol menen birge mektepke shekemgi tálim mákemeleri iskerliginde olardıń tálim, sport yamasa kórkem jónelislerden biri boyınsha qábiletke iye ekenliklerin anıqlaw hám olardı rawajlandırıw ilajların belgilew zárúr ekenligi ayan boldı.

Analiz nátiyjelerine kóre 62,5 procenti ǵana social munasábetlerge kiriwine ruwxıy tayar ekenlikleri málim boldı. Bunnan kóringenindey, úzliksiz tálimniń

keyingi basqışında qalğan 37,5 procent direktorlar social munasábetlerdi shólkemlestiriwde hár qıylı máselelerge dus keledi. Bul bolsa óz gezeginde olardıń sociallastırıwda arnawlı bir "iyiwler"di keltirip shıǵarıwı múmkin. Usınıń sebebinen sınaq jumıslarınıń keyingi dáwirinde bul sıyaqlı unamsız jaǵday jónge salınıw kerek.

Pedagogikalıq táliymat ideyalarına kóre shaxsda joqarı etikalıq sapalardıń qalıplesiwi hám onıń sociallasuwında miynet iskerligi bólek orın tutadı. Tıkarlaytuǵın tájiriye dáwirinde de usı jóneliste de pedagogikalıq iskerlikti nátiyjeli shólkemlestiriwge itibar qaratıw kerekligi málim boldı.

Dáslepki tájiriye nátiyjeleri direktor iskerligine tayarlaw boyınsha da keń kólemlı ámeliy islerdi shólkemlestiriw zárúr ekenligin tastıyıqladı.

Tájiriye-sınaq jumıslarınıń sońǵı basqıştı bolǵan belgilewshi tájiriye dáwirinde de direktorlardıń sezimiy hám etikalıq baqarıw dárejesi, sonıń menen birge, jeke sapalarǵa iyelikleri dárejesin anıqlaw maqsetinde direktorlar ortasında anketa sorawları qayta dúzildi. Direktorlardıń buǵan baylanıslıǵı munasábetleri keste kórsetkishlerinde tómendegi kórinetuǵın boldı (basshılardıń 42,8 procentinde tálim alıwǵa bolǵan mútajliktiń bar ekenligi anıq.

Keste nátiyjelerinen belgilewshi tájiriye dáwirinde direktorlardıń basshılıq dárejesinde sezilerli túrde asqanlıǵın ańlatıw múmkin. Bul bolsa dáslepki jaǵdaydan 23,5 procentke artıq ekenliginen bildirgi beredi.

1- hám 2-tañlanmalardıń tómendegi riacion qatarları payda etiledi. Tañlanmalar kórsetkishleri járdeminde tómendegi diagramma qalıplestiredi:

Mektep direktorlar basqarıwdı anıqlaw faktorları.

1-topar sorawları

1 Siz shad kewilli hám ómirден minnetdarsız

2 Serǵayrat hám isker

3 Jumıstı kóbinese aqırına jetkize almaysız

1. Ózińizdi bahalawǵa beyimligingiz

2. Jańalıqtı tez ilib alıw qábileti

3. Qızıǵıwshılıq hám qábilette saykes emeslik

4. Áwmetsizlikti tez jeńip ótiw
5. Túrli jaǵdaylarǵa tez iykemlesiw
6. Jumıstı tez qolǵa alıw
7. Eger jumıs sizdi qızıqtırmasa tez suwıp ketesiz
8. Jańa jumısqa tez qol urasız, bir isten basqa jumısqa tez oǵada alasız
9. Hár kungi jumıstı birdeyliginen salmaqlı tartasız
10. Adamgershilikli, tez ilıwshı, jańa adamlar menen tez til tabısa alıw
11. Miynetkesh hám sabırlı
12. Shiraylı, álpayım, tez sóylew, sóylew qábiiletine iyesiz
13. Qápelimde quramalı jaǵdaylarda ózińizdi tuta alasız
14. Hámme waqıt jaqsı keypiyatdasız
15. Tez uxlaysız hám oyanasız
16. Kóbinese ózińizdi tuta almay asıǵıp qarar qabil qılasız
17. Kópshilik jaǵdaylardı sırttan baxalaysız, shalǵıysız

2-topar sorawları

1. Siz tınısh
2. Jumısdá izbe-iz hám juwapkerli
3. Abaylaw hám oylap jumıs qılasız
4. Kútiwdi bilesiz
5. Salmaqlı, bıykarǵa sóylewdi unamaysız
6. Erkin, bir tegis keskin sóylemey sóylew, sóylew mádeniyatına iyesiz
7. Degbir hám taqatlısız
8. Baslaǵan jumısıńızdı aqırına jetkezesiz
9. Bıykarǵa kúshińizdi sarplamaysız
10. Ómir rejimine, jumıs sistemasına qattı ámel qılasız
11. Údetiwdi jeńil qabil qılasız
12. Maqullaw.
13. Zıyansız, miymanlarǵa sıpayıshılıq kórsetesiz
14. Óz qızıǵıwshılıq hám múnábetlerińizge qatańsız
15. Jumısqa áste kirisesiz, bir isten basqasına ótesiz

16. Adamlarğa teñ qaraysız
17. Tártip hám intızamdı jaqtırasız
18. Jaña jaǵdaylarǵa qıyınshılıq penen iykemlesesiz
19. Kem háreket, inertsiz
20. Ózińizdi tutıp tura alasız

3-topar sorawları

1. Siz uyalshaq hám tartınshaqsız
2. Jaña jaǵdylarda ózińizdi joǵaltıp qoyasız
3. Tanıs emes adamlar menen baylanısqanda qıynalıp qalasız
4. Óz kúshińizge isenbeysiz
5. Jalǵızlıqtı jeńil kóteresiz
6. Áwmetsizlikte ózińizdi joǵaltıp qoyasız
7. Ózińizden ketiwge beyimlik
8. Tez sharshap qalasız
9. Kúshsiz, yarım dawıs penen sóylewge iyesiz
10. Adam háraakterine iykemlese alasız
11. Ayırıqsha qabıl qilasız
12. Ózińizge hám hár tárepleme joqarı talaplar qoyasız
13. Gúman etiwge beyimsiz
14. Ózinsiniwge beyimsiz
15. Keselge tez shalınıwshań hám tez jaraqatlanıwshı
16. Oǵada tásirli
17. Tez xapa bolıwshı
18. Jabıq hám adamawı
19. Qorqaq
20. Kewil kórsetiwge hám átirapdaǵılardıǵa járdem beriwge urnasız

4-test. Sizdiń háraakterińiz

Tómendegi sorawlarǵa juwap beriń hám ballardı esaplań

Sorawlar	Awa	Yaq
Siz ótkir awqatlardı jaqsı kóresizbe?	4 ball	1 ball
Barlıq temada sáwbetlese alasızba?	3 ball	2 ball
Oyınğa túsiwdi jaqsı kóresizbe?	1 ball	3 ball
Topar kewline kire alasızba?	1 ball	3 ball
Quwanıshtan sekirip ketiwdi qáleysizbe?	4 ball	2 ball
Belińiz awırıp turama?	1 ball	2 ball
Jumsaq yaki qattı tıs tazalaǵıshı xosh kóresizbe?	jumsaq 1 ball	qattı 1 ball
Shashtárezxanaǵa bara turıp, shashtı qanday bezewdi aldınnan bilesizbe?	3 ball	1 ball
Basqatırmanı jaqsı kóresizbe?	1 ball	4 ball
Gipnozǵa beyimligińiz barma?	1 ball	4 ball
Sizdiń sezimlerińizde kesh uyıqlawǵa qálew barma?	4 ball	1 ball

20 - ball názik tabiyat, seziwshen, tınıshlıqtı ixtiyar etiwshi. Siz jaqsı dossız, biraq kóp adamlar sizdi toymaǵan dep esaplaydı.

21-25 ball - Siz shad kewilli, táǵdirge iseniwshi, tanıwlarıńızdı jaqsılıqlarına mutájsiz, ózinińizdi jaqsı tutasız, jumıstı eplaysız.

25 ball dan joqarı – jasıńızǵa qaramastan kewilińiz náwqıran, sezimlerińizdi, isteklerińizdi, mutájliklerińizdi basqara alasız, adamlardı tuwrı baxalaysız.

JUWMAQLAW

Tálim-tárbiya procesi pedagoglar tárepinen aqılǵa say basqarılıb barılǵan táǵdirde, oqıwshı shaxsın kámal taptırıwdıń zárúrli quralı bola aladı. Pedagogikalıq basqarıw teoriyalıq tiyisli máselelerdi tereń úyregende, atap aytqanda óz-ózin basqarıw, iskerlik hám munasábetlerdi shólkemlestiriw, jámáát hám shaxstı kámal taptırıwǵa súyene otırıp jumıs kórgenlerinde tálim-tárbiya processin nátiyjeli basqarıw múmkin.

Pedagogikalıq basqarıw processindegine jámáát iskerligi, sonday baylanıs sebepligine jámáát munasábetleri payda boladı, bekkemlenedi hám rawajlanıwlasıp baradı.

Keyingi jıllarda pedagogikalıq basqarıw processlerde óz-ara munasábetler sistemasın úyreniwge úlken itibar berip atır hám bunday munasábetlerdiń úsh túrin kórsetip berdi. Bular: jeke, ámeliy hám social munasábetlerden ibarat.

Jeke munasábetler oqıw procesiniń baslanıwıda júzege keliwin izertlewler kórsetip turıptı. Jeke munasábetlerdiń hárakterine qaray oqıwshılar jámáátlerinde túrli orındı iyelewlere múmkin, oqıwshı ózliginiń qáliplesiwi de kóp tárepten soǵan baylanıslı boladı.

Ámeliy óz-ara munasábetler A.S.Makarenko juwapkerli baylanısıw munasábetleri -dep atıǵan munasábetler jámáátte zárúrli áhmiyetke iye esaplanadı. Bunday munasábetler jámááttiń ulıwma maqsetlerin ámelge asırıw processinde payda boladı. Ámeliy munasábetler jámááttiń hám shaxstıń qáliplesiwine túrlishe tásir kórsete aladı. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń munasábetler óz-ara miyir-muhabbatqa tiykarlangan bolsa hám sonlıqtan, jámááttiń sezim-sezimlerin ózine qossa, jámáátte hár bir oqıwshınıń aktiv dóretiwshilik pazitsiyada turıwı támiyinlengen hám jámáátdegi barlıq oqıtıwshılardıń teń haqlı bolıwına erisilgen táǵdirde ámeliy baylanıs emotsional ózine tartatıwın kúshine iye boladı.

Insanparwarlıq munasábetleri jámáát rawajlandırıwdıń eń joqarı basqışları ushın hárakterli bolıp tabıladı. Dos sıpatında munasábet, bir-birine itibar, muńlas bolıwǵa tayın turıw hám quwanıştı bólisiw, basqa jámáátlerdiń turmısı menen

qızıǵıwshılıq sıyaqlı belgiler áne sol joqarı basqıshlarga tın ózgeshelik bolıp tabıladı.

Sonnan kelip shıǵıp tómenдеgi juwmaq hám usınıslar berildi:

1. Global informaciyalasıw hám social munasábetler mazmunınıń barǵan sayın quramalılasuwı sharayatında shaxstı sociallastırıw ayrıqsha aktuallıq kásip etedi.

2 Pedagogikalıq basqarıwda social-pedagogikalıq iskerliginiń arnawlı kásiplik tayarlıq negizinde jolǵa qoyılıwı tárbiyashiler nátiyjeli tabıslardı qolǵa kirgiziw imkaniyatın beredi.

3. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń sistemalı jantasıw tiykarında ámelge asırılıwı bir qatar jónelislerde social-pedagogikalıq iskerliginiń nátiyjeli dúziliwin talap etedi.

4 Pedagogikalıq basqarıw processinde ruwxıy -etikalıq sapalardı qáliplestiriw hám miynet kónlikpelerin payda etiw, fiziologikalıq, psixologiyalıq hám social iyiwlerdiń aldın alıw hám de qayta tiklew, unamsız social tásirlerge salıstırǵanda immunitetti payda etiw, olardı psixologiyalıq zorıǵıwdan qorǵaw, mektep tálimine tayarlaw, sonıń menen birge, dóretiwshilik rawajlandırıw sıyaqlı jónelisler social-pedagogikalıq iskerlikti shólkemlestiriw maqsetke muwapıq esaplanadı.

5. Mekteplerde pedagogikalıq keńeslerdi shólkemlestiriwde bolsa ruwxıy-etikalıq hám psixologiyalıq -shıdamlılıqlı táreplerdi inabatqa alıw usı processtıń utımlı keshiwin kepillikleydi.

6. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń social subektler tásiiri, basshi ushin hárakterli bolǵan iskerlik túrleri - qarım-qatnas, miynet hám tálim zárúrli áhmiyeti esaplanadı. Olardan nátiyjeli paydalanıw bolsa kollej hám shańaraqlar aldında turǵan zárúrli social-pedagogikalıq waziypalardan biri bolıp tabıladı.

7. Pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastıń fiziologikalıq, fizikalıq, intellektual hám ruwxıy tárepten qáliplesiwleri zárúrli áhmiyetke iye.

8. Alıp barılǵan tájiriye-sınaq jumısları fizikalıq háreket, awızsha gúrriń hám logikalıq pikirlewge tiykarlangan direktorlardı fiziologikalıq, fizikalıq,

intellektual hám ruwxıy tárepten qalıplesiw arqalı olardı bassılıq iskerligin bekkemlew maqsetke muwapıq ekenligin tastıyıqladı.

10. Saylangan temanı teoriyalıq hám ámeliy tárepten izertlew qılıw arqalı direktorlarda ulıwma insanıylıq ruwxıy -etikalıq qádiriyatlar ideyalarına qarsı qarawlar sáwlelendiriwshi basqalar dúnyáğa kóz qarasına unamsız tásir kórsetpeytuǵınlıǵı anıqlandı.

11. Mektep direktorlar ortasında óz-ara sheriklikke erisiw maqsetke muwapıq bolıp, joqarı nátiyjelilikke erisiwge xızmet etedi degen juwmaqqa keldik.

PAYDALANGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

Social-siyasiy adabiyatlar

1. Sh.M.Mirziyoevning 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi tug'risida"gi PF-4947 -sonli Farmoni. Lex.uz

1. Sh.M.Mirziyoev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qushma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston". 2016.

1. Sh.M.Mirziyoev. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstituciyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: "O'zbekiston". 2017.

1. Sh.M.Mirziyoev Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent: O'zbekiston. – 2017

2. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida T. "O'zbekiston" 2011.

3. Karimov I.A., Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uni O'zbekiston sharoitida bartaraf etish yo'llari va choralari, T. 2009.

5. Karimov I.A., Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, T. 2008.

6. Karimov I.A., Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori, T. 1997.

7. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T. 1997 yil 29 avgust

8. Barkamol avlod orzusi. T.2000

Oqiw- metodikalıq ádebiyatlar

1. Ivanov P.I.Zufarova M. Umumiy psixologiya T. 2008

2. Karimova V, Psixologiya, T, 2002

3. Nishonova Z.T. Qurbonova Z. Psixodiagnostika. T.2008.

4. Nishonova Z.T. Xalilova N. Psixokorreksiya. T.2006.
5. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy tahriri ostida T.1992.
6. Xayrullayev N.I. Forobiy (hayoti va ilmiy merosi) T. Ozbekiston.1991.78 b.
7. Xalilova N.I., Differentsial psixologiya, T. 2009
8. Shcherbakov A.I., Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyadan praktikum. T. 1991
9. G'oziev E., Oliy kolledj psixologiyasi, T.1997.
10. G'oziev E., Umumiy psixologiya, T. 2008.
11. G'oziev E., Psixologiya», T. 1994
12. G'oziev E. Jabborov A. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. – T, 2003. 124 b.
13. Haydarov F.I. Qishloq kolledjlari o'quvchilarida o'qish motivlarini shakllantirish. Psixol.fan. nom. Diss. – T, 1996. – 198 b.
14. Haydarov F.I. O'quv faoliyati motivatsiyasi. – T: Fan, 2005.122 b.
15. "Xalq ta'limi". 5-son. 2009 yil. 16-24 b.
16. "Xalq ta'limi". 4-son. 2007 yil. 4-8 b.
17. "Xalq ta'limi". 2-son. 2008 yil. 11-13 b.
18. "Uzluksiz ta'lim". 3-son. 2010 yil. 16-20 b. 1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat-T., 2003-2006
19. Asqarova O'. «Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar». T. «Istiqlob» 2005 yil.
20. "Bolangiz maktabga tayyormi ?" Toshkent. Ma'rifat-madadkor nashriyoti 2000y.
21. Ishmuxammedov R.J. «Innovatsion texnologiyalar yordamida o'qitish samaradorligini oshirish yo'llari - T 2000
22. Kudryavtsev P.O. Problemnoe obuchenie: istoki i sushnost'-Znaniye: 1991.
23. Munavvarov A.Q. «Pedagogika». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1996 y.
24. Tursunov S, Nishonaliyev B. «Pedagogika». «O'qituvchi» nashriyoti. T.1996 yil.
25. Tursunov Y., Nishonaliyem U. Pedagogika kursi. T. O'qituvchi. 1997.

26. Xasanboyeva O. «Pedagogika tarixidan xrestomatsiya». «O'qituvchi» nashriyoti. T. 1993 yil.
27. G'aybullayev N.R. Ta'lim-tarbiyaning amaliy yo'nalishi. T. O'qituvchi. 1986.
28. Shodiyeva Q. Nutq o'stirish uslubiyati. Toshkent O'qituvchi 2008y.

“Internet” saytlari

1. www.bilimdon.uz
2. www.de.uz
3. www.tatu.uz
4. www.referat.uz
5. www.google.ru
6. [www. “ziyonet”. uz.](http://www.ziyonet.uz)

Ајинияз атндағы Нокис Мәмлекетлик педагогикалиқ институты «Magistratura»
боллими 5А110903 Билимлendiriw мäkемелерин басқарıw қанigeligi 2-курс
magistranti Базарбаев Ерkinbay Уразбаевичтиң «Педагогикалиқ процессти
басқарıwда қарım-қатнастıң орнı» темасında jazған магистрлик dissertაციyasına
илимий басшı

J U W M A Q L A W P I K I R I

Оқıwshılar топарına басшılıқ етиw, оңı шóلكемlestiriw hám тıғızlastırıwда
- активлер менен islewди jолға qoyıw úлкен áһmийетке iye. Isenimli, ishshen
liderlerди аңıqlaw ushın оқıtwshı оқıwshılardıң is жүргiziwin , топар islerinde
kim қандай қатнасıқта болıwin гүзетiwshı, hár bir оқıwshı менен jeke
sáwbetlesip sociallıқ is penen shugıllanıw maqsetin biliwi, jumıstı orınlay
alatuğın balalardı аңıqlawı зарúr.

Бирақ педагогикалиқ процессти jetисkenли басқарıw ushın, оқıwshılardı
hürmet қılıw hám олар менен шóلكемlestiriwshilik jumıslardı аlıп барıwdan
тuсқарı, оларди jaқstı biliwi de керек. Óз waқtıнда А.С.Макаренко, тárбиyashı
тárбиyalanıwshınıң óз meкemesine қандай мúnáсebette ekenligin, оның турмısın
jaқsilawда актив қатнасıwdı қáleyди me-joq pa yamasa dushpanlıқ қатнасда
ma, onda birden-bir namaқul jeke keleshek ústinlik қıladı ma álbette biliwi
kerек, degende haқ edi. Natuwrı umtılıwlarıң sebeplerin аңıqlaw hám bunday
umtılıwlarға qarstı гүрес аlıп барıwı зарúr. Туwrı umtılıwlar hám keleshegin
тárбиyalaw isin óз waқtıнда kúsheytiw ushın bul jaғdaydıң қандай жүз берip
atırғанlıғın biliw керек. Оқıwshınıң оқıw менен baylanıslı isleri қандай
ekenligin гүзетiw lazım, sebebi , bul jaғday оның keypiyatına ғана emes, bálki
оның топарға мúnáсebetine de ulıwma mektepке мúnáсebetine de тásir етиwi
mumkin.

Magistrant Базарбаев Ерkinbay Уразбаевичтиң «Педагогикалиқ процессти
басқарıwда қарım-қатнастıң орнı» темасında jumısın mine usı máselege қаратади.
Jumis-kirisiw úsh bapтан hám juwmaqlaw bólimлерinen турadı hám dissertaciya
jumısın orınlaw барısında paydalanılған ádebiyatlardıң dizimi менен
juwmaqlанған.

Izertlewдиң máqseti педагогикалиқ басқарıwда қарım-қатнастı ámeliy
тáрептен тıyқарlaw hámde илимий-ámeliy usınıslar islep shıғıwdan ibarat.

Izertlewдиң wazıypaları тáлим-тárбиya процессинде оқıtwshılardıң
педагогикалиқ басқарıw шеберliginiң теория hám ámeliyattaғы бар halatın
талқılaw; тáлим-тárбиya процессинде оқıtwshılardıң педагогикалиқ басқарıw
қарım-қатнастıң óзine тán қásiyetлерin теорияlıқ тıyқарlaw; kásip-óner
kollejlerinde оқıwshılardı педагогикалиқ басқарıwdıң náтиyjeli түри , метод, usıl
hám dereклерin аңıqlaw hám ámeliyatqa engiziw; kásip-óner kollejlerinde
педагогикалиқ басқарıwға тán методикалиқ usınıslar islep shıғıw hám оларди
tájriybe-sınawdan ótkeriw máseleлерin ashıp beriwge қаратılған.

Биринshi babı-«Педагогикалиқ басқарıwда қарım-қатнас- social
педагогикалиқ waқiyalıқ sıpatında»- dep atalıp, onda педагогикалиқ басқарıwда

qarım-qatnastıń ilmiy –ámeliy tiykarları, pedagogikalıq basqarıw derekleri hám principleri, basqarıwda direktor wazıypalarınń rawajlanıw kriteriyaları ashıp beriledi.

Ekinshi babı - «Pedagogikalıq processti basqarıwdaǵı qarım-qatnastıń ózine tán ózgesheligi»- dep atalıp onda basshı qarım-qatnasınıń qásiyetleri, qarım-qatnas- pedagogikalıq processti nátiyjeli basqarıwdıń shárt-sharayatlarına toqtalıp ótıledi.

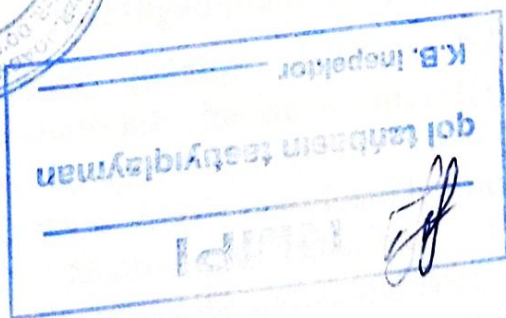
«Pedagogikalıq processti basqarıwdaǵı qarım-qatnasqa tán tájriybe – sınav jumıslarınıń ulıwmalıq mazmunı» - dep atalǵan úshinshi babında tájriybe – sınav jumısları metodikasınıń mazmunı hám mexanizmi, tájriybe – sınav jumısları nátiyjelerin talqılaw hám nátiyjelik kórsetkishleri mazmunın anıqlaw boymsha nátiyjeleri ashıp beriledi.

Magistrant Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichtıń «Pedagogikalıq processti basqarıwda qarım-qatnastıń ornı» temasındaǵı magistrlıq jumısı usı máselege qaratılǵan jumıs bolıp, puxta izshil tártipte ashıp berilgen. Jumıs tolıq juwmaqlanǵan, magistrlik dissertaciya pitkeriw jumısın orınlawǵa qoyılǵan talaplarǵa juwap beredi, qorgawǵa boladı dep esaplayman.

Juwmaqlawshı pikir beriwshi:

ilimiy basshı p.i.f.d.(PhD) S.Tajbenova

Ajiniyaz atındaǵı Nókis Mámleketlik pedagogikalıq institutı «Magistratura» bolımı 5A110903 Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw qánigeligi 2-kurs magistrantı Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processin basqarıwda qarım-qatnastın ornı» temasında jazǵan magistrlik dissertaciyasına

PIKIR

Basqarıw ámeliyatınan belgili, bassılıq iskerligi ózine tán quramalı process bolıp, ol bassıdan tek ǵana joqarı maǵlıwmattı, bálki jeterli kásiplik tayarlıqqa, basqarıw jónelisinde bilim, kónlikpe hám tájriybege, sonday-aq, málim tájriybege de iye bolıwı talap etiledi. Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw processinde bassılardıń eń tiykarǵı hám belgili áhmiyetke iye funkciyalarınan biri - bul qarar qabıl qılıw funkciyası bolıp, olardıń sıpatı tálim mekemesiniń bilim dárejesine, tálim-tárbiya processiniń nátiyjeliligine, jumısshılar menen bir qatarda bilimlendiriw mekemesiniń iskerligine óz tásin korsetedi.

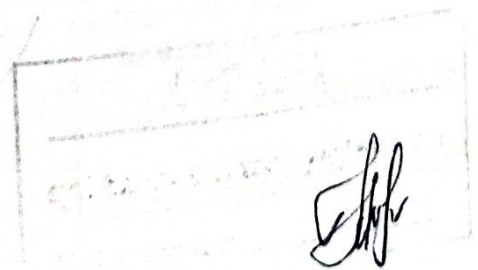
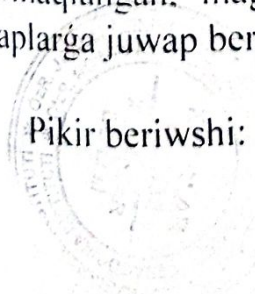
Basqarıw nátiyjeliligin támiynley alıw - bul birinshiden, bilimlendiriw makemesi toparın shólkemlestire biliw, yaǵniy kollektivte awızbirshilik, doslıq hám birge islesiwdi jolǵa qoyıw, kollektiv aǵzaların biriktire alıw hám ekinshiden óziniń jeke jumısın tuwrı shólkemlestire alıw qábiliyeti.

Magistrant Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processin basqarıwda qarım-qatnastın ornı» temasında jazǵan magistrlik dissertaciya mine usı máselelerdi sheshiwge qaratılǵan jumıs bolıp esaplanadı.

Izertlew jumısınıń ilimiy jańalıǵı: Ulıwma bilim beriw mekteplerinde tálim-tárbiya processin nátiyjeli basqarıw máselesi ilimiy ideyalar menen bayıtıldı. pedagogikalıq basqarıw mazmunı túr hám metodları, derekleri anıqlanıp, birdey sistema islep shıǵıw máselesin keńnen ashıp bergeni.

Ulıwma alganda Magistrant Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processin basqarıwda qarım-qatnastın ornı» temasında jazǵan magistrlik dissertaciya puxta izshil tártipte ashıp berilgen. Jumıs tolıq juwmaqlanǵan, magistrlik jumısın ornılaw ushin dissertaciyalarǵa qoyılǵan talaplardı juwap beredi, qorǵawǵa boladı dep esaplayman.

Pikir beriwshi: p.i.k., doc S.Saydbekova

Ајинияз атындағы Нокис Мәмлекетлик педагогикалық институты «Magistratura»
bölimi 5A110903 Bilimlendiriw mäkemelerin basqarıw qánigeligi 2-kurs
magistrantı Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processti
basqarıwda qarım-qatnastın ornı» temasında jazğan magistrlik dissertaciyasına

S İ N

Oqıwshı-jaslar óz ómirlik iskerligi hám ózi kirisetuǵın pedagogikalıq basqarıw nátiyjesinde tarbiyalanadı. Social-siyasiy ómirimizdiń talapları sonnan ibarat, pedagogikalıq process oqıwshılardıń topardaǵı ómirin talablarǵa sáykes tuwrı shólkemlestiriw, shaxstın topar ushın qalıplesken processten ibarat bolsın. Lekin topar tek ǵana jámaátti tárbiyalaw usılı sıpatında zárur bolıp qalmastan, sonıń menen birge oqıwshılardıǵa jánede nátiyjelirek tásir kórsetiw quralı sıpatında da zárur. Pedagog oqıwshılar ómirin jolǵa qoyıwdıń sonday basqarıw usulın tabıwı kerak. onıń járdeminde bárshe oqıwshılardıǵa hám jeke tártipte alınǵan hár bir shaxsqa bir waqıtın ózinde de birdey kúshli tarbiyalıq tásir korsete alatıuǵın bolsın. Arnawlı tarbiyalıq máqset penen shólkemlestiriletuǵın pedagogikalıq basqarıw áne usınday túri esaplanadı.

Solay eken, Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processti basqarıwda qarım-qatnastın ornı» temasında jazğan magistrlik dissertaciyası búginniń aktual máselesiniń biri esaplanadı.

Izertlew jumısınıń maqseti pedagogikalıq basqarıwda qarım-qatnastı ameliy tárepten tiykarlaw hámde ilimiy-ámeliy usınıslar islep shıǵıwdan ibarat. **Magistrant óz jumısında aldına qoyǵan maqset hám waziypalardı ashıp bere alǵan.** Izertlew jumısınıń ilimiy jańalaǵı ulıwma bilim beriw mekteplerinde talim-tarbiya processin nátiyjeli basqarıw máselesi ilimiy ideyalar menen bayıtılǵan, pedagogikalıq basqarıw mazmunı túr hám metodları, derekleri anıqlanıp, birdey sistema islep shıǵılǵan.

Bazarbaev Erkinbay Urazbaevichin «Pedagogikalıq processti basqarıwda qarım-qatnastın ornı» jazǵan magistrlik dissertaciya jumısı, puxta izshil tártipte ashıp berilgen. Jumıs tolıq juwmaqlanǵan, magistrlik jumısın ornılaw ushın dissertaciyalarǵa qoyılǵan talaplarǵa juwap beredi, qorǵawǵa boladı dep esaplayman.

Sin beriwshi

QMU. «Pedagogika hám psixologiya»
kafedrası baslıǵı p.i.k., doc T.Saparov.
BERDAQ ATINDAĞI QARAQALPAQ
MAMLEKETLIK UNIVERSITETI
KADRLAR BÖLİMİ
" " 20 j.